

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ КОЛЕДЖ»

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Губанова Тамара Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, директор Фінансово-правового коледжу, Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартінез-Виллалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Сибіга Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Малетич Михайло Михайлович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, доцент кафедри цивільного права, начальник відділу міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Воробей Петро Адамович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»
3 липня 2024 р., протокол № 7

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1909 від 30.05.2024 року.

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальності 081 – Право на підставі Наказу МОН України
від 23.12.2022 № 1166 (додаток 3)

Офіційний сайт видання: journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Березневич Олексій Васильович

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....7

Будзан Леся Дмитрівна

УЧАСТЬ ОМБУДСМЕНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ
В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....15

Кравченко Олександр Сергійович, Павленко Людмила Володимирівна

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....23

Кравченко Михайло Георгійович

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ДЕРЖАВИ.....29

Миронов Дмитро Миколайович

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У НАФТОГАЗОВІЙ ГАЛУЗІ:
НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....36

Поліщук Денис Олександрович

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ....43

Поліщук Олександр

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ
І НАФТОПРОДУКТІВ.....53

Ребченко Ігор Михайлович

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....61

Севастьяненко Олена Володимирівна, Гервасовська Анна Вікторівна

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ.....68

Чернишова Валерія Юріївна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ75

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Якових Євген Володимирович

ЕЛЕМЕНТИ КОНВЕНЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....82

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Волинець Інна Павлівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ «ПАТЕНТНОЇ УВ'ЯЗКИ» ("PATENT LINKAGE")
ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....90

Глиняна Катерина Михайлівна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ДИТИНИ
В ПРОЦЕСІ ЙОГО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА.....97

Приходько Микита Сергійович

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ШЛЯХОМ ПОДІЛУ ТА ВИДІЛУ103

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Махмурова-Дишлюк Олена Петрівна

ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ,
СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН
В УМОВАХ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ.....113

Мікічурова Ольга Володимирівна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА FATF
У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ119

Невара Лілія Михайлівна, Черенок Юлія Євгеніївна,

ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН ЛГБТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....126

CONTENTS

ADMINISTRATIVE, FINANCIAL, TAX LAW

Bereznych Oleksii

ADMINISTRATIVE LAW STATUS OF ENTITIES PROVIDING
ADMINISTRATIVE POLICE SERVICES IN UKRAINE.....7

Budzan Lesiia

PARTICIPATION OF THE OMBUDSMAN IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS
UNDER THE CONDITIONS OF PROTECTING NATIONAL SECURITY15

Kravchenko Oleksandr, Pavlenko Liudmyla

IMPROVEMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF IMPLEMENTATION
OF GENDER POLICY IN UKRAINE.....23

Kravchenko Mykhailo

THE RULE OF LAW AS A BASIS FOR THE FUNCTIONING OF THE DIGITAL STATE..... 29

Myronov Dmytro

FUNDAMENTALS OF STATE POLICY OF UKRAINE IN OIL AND GAS INDUSTRY:
NORMATIVE REGULATION.....36

Polishchuk Denis

LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE
DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE.....43

Polishchuk Oleksandr

THEORETICAL AND LEGAL BASIS OF CREATION MINIMUM STOCKS OF OIL
AND OIL PRODUCTS.....53

Rebchenko Igor

THE PRINCIPLES OF THE RULE OF LAW IN THE CONDITIONS
OF PROTECTING NATIONAL SECURITY.....61

Sevastyanenko Olena, Hervasovska Anna

FEATURES OF CREDIT RISK INSURANCE.....68

Chernyshova Valeriia

NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF LEGAL RESPONSIBILITY
OF PUBLIC SERVANTS IN UKRAINE.....75

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINOLOGY, INVESTIGATIVE ACTIVITY

Yakovykh Yevhen

ELEMENTS OF THE CONVENTIONAL MECHANISM FOR THE PROTECTION
OF PROPERTY RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....82

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

Volynets Inna

LEGAL REGULATION OF PATENT LINKAGE IN PHARMACEUTICALS:
EXPERIENCE FROM FOREIGN COUNTRIES.....90

Glyniana Kateryna

CORRELATION OF THE LEGAL AND SOCIAL STATUS OF THE CHILD IN THE PROCESS OF HIS SOCIALIZATION AS A SUBJECT OF CIVIL LAW.....97

Prykhodko Mykyta

SPECIFICS OF LEGAL SUCCESSION IN THE REORGANIZATION OF JOINT-STOCK COMPANIES THROUGH SPLIT-UP AND SPIN-OFF.....103

INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

Makhmurova-Dyshliuk Olena

ISRAEL'S EXPERIENCE IN ADMINISTRATIVE LAW SUPPORT OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS AMIDST WARS AND MILITARY CONFLICTS.....113

Mikichurova Olha

INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND FATF DURING MARTIAL LAW.....119

Nevara Liliia, Cherenok Yuliia

PROTECTION OF THE RIGHTS OF LGBTI MINORITIES DURING ARMED CONFLICTS.....126

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 342.951(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.01>**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ****Березневич Олексій Васильович,**

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0000-0700-0191

У статті розкрито адміністративно-правовий статус суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг в Україні. Доведено, що надання адміністративних поліцейських послуг Національною поліцією України є комплексною адміністративною діяльністю, яка здійснюється через організаційні структури підрозділів (галузевих та територіальних) та безпосередньо поліцейськими. Визначено, що адміністративно-правовий статус підрозділу поліції, що надає адміністративні поліцейські послуги, визначається цілями і завданнями, організаційною структурою та компетенцією, що включає предмет відання та обсяг повноважень. Узагальнено що, до галузевих підрозділів Національної поліції відноситься патрульна поліція, поліція охорони та поліція, яка входить до превентивного блоку, основними секторами, останньої є надання адміністративних поліцейських послуг офіцерами громад та ювенальними поліцейськими. Визначено що, адміністративно-правовий статус патрульної поліції визначає її функції, повноваження, мету, предмет відання, структуру та компетенцію для ефективного надання адміністративних поліцейських послуг і підвищення довіри населення. Територіальні підрозділи, які надають адміністративні поліцейські послуги утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, між-регіональні, а також локальні в територіальних громадах. Останні у формі багаточисельних поліцейських станцій, які найбільше наближені до громадян. Зроблено висновок що, адміністративно-правовий статус поліцейського, який надає адміністративні поліцейські послуги, полягає в тому, що він є громадянином України, склав Присягу, має службове посвідчення та жетон, виконує обов'язки із дотримання прав і свобод громадян, надає публічну допомогу, дотримується службової етики, несе відповідальність за свої дії та отримує соціальний захист від держави та повагу від українського суспільства.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративні обов'язки, відповідальність, довіра населення, завдання, компетенція, обсяг повноважень, організаційна структура, патрульна поліція, підрозділ поліції, повага суспільства, повноваження, поліцейський, превентивна діяльність, предмет відання, службова етика, соціальний захист.

Bereznevych Oleksii. Administrative law status of entities providing administrative police services in Ukraine

The article reveals the administrative and legal status of the subjects providing administrative police services in Ukraine. It has been proven that the provision of administrative police services by the National Police of Ukraine is a complex administrative activity carried out through the organizational structures of units (sectoral and territorial) and directly by police officers. It is determined that the administrative and legal status of a police unit providing administrative police services is determined by its goals and objectives, organizational structure, and competence, which includes the subject matter and scope of authority. It is summarized that the sectoral units of the National Police include the patrol police, the security police, and the police included in the preventive block, the main sectors of which are the provision of administrative police services by community officers and juvenile police officers. It is determined that the administrative and legal status of the patrol police defines its functions, powers, purpose, subject matter, structure, and competence for

the effective provision of administrative police services and increasing public trust. Territorial units providing administrative police services are established in the Autonomous Republic of Crimea, regions, cities of Kyiv and Sevastopol, districts, cities, interregional, and local in territorial communities. The latter are in the form of numerous police stations that are closest to citizens. It is concluded that the administrative and legal status of a police officer providing administrative police services is that he/she is a citizen of Ukraine, has taken the Oath, has a service ID and badge, performs duties in compliance with the rights and freedoms of citizens, provides public assistance, adheres to professional ethics, is responsible for his/her actions, and receives social protection from the Ukrainian state and respect from Ukrainian society.

Key words: *administrative activity, administrative duties, competence, objectives, organizational structure, patrol police, police officer, police unit, powers, preventive activity, professional ethics, public respect, public trust, responsibility, scope of authority, social protection, subject matter.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, в умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення, питання забезпечення правопорядку, громадської безпеки та захисту прав і свобод громадян набуло особливої актуальності. Національна поліція України, як ключовий суб'єкт у наданні адміністративних поліцейських послуг, відіграє важливу роль у стабілізації суспільства та підтримці правового порядку.

Основними чинниками, що обумовлюють актуальність дослідження, є: зростання загроз національній безпеці, що під час війни та в умовах воєнного стану значно підвищує необхідність ефективного функціонування правоохоронних органів, які повинні швидко реагувати на терористичні акти, диверсії та інші протиправні дії; потреба в зміцненні довіри до правоохоронних органів, оскільки підвищення рівня довіри населення до поліції є критично важливим для підтримання громадського порядку та забезпечення ефективної взаємодії між громадянами та правоохоронними органами, що вимагає чіткого визначення адміністративно-правового статусу поліцейських, їхніх обов'язків, прав та етики поведінки; необхідність адаптації законодавства, що регламентує діяльність Національної поліції, в умовах сучасних викликів та загроз, а також розкриття адміністративно-правового статусу суб'єктів надання поліцейських послуг для забезпечення відповідності законодавства реаліям сьогодення; забезпечення належної підготовки та соціального захисту поліцейських, які вико-

нують свої обов'язки в екстремальних умовах, що потребує визначення та закріплення на законодавчому рівні соціальних гарантій для поліцейських, які ризикують своїм життям та здоров'ям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До певних аспектів наукової проблематики адміністративно-правового статусу суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг звертались учені в галузі адміністративного права В. Аверянов, М. Алексійчук, І. Бабич, Ю. Біла-Тюріна, І. Бойко, А. Бурбій, С. Вітвіцький, В. Галунько, О. Гулак, П. Діхтієвський, І. Зозуля, Л. Коваленко, О. Кузьменко, Д. Ластович, Б. Логвиненко, О. Мердова, Р. Миронюк, А. Собакарь, А. Танько, В. Тулінов, В. Фелик, О. Циганов, О. Юнін, Н. Янюк та ін. Проте останніми роками монографічних досліджень з аналізованої проблематики в доступних джерелах не виявлено. Тому можна зробити висновок про певну наукову лакуну в цій сфері.

Отже, розкриття адміністративно-правового статусу суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг є актуальним на сучасному етапі розвитку України, що дозволить підвищити ефективність роботи Національної поліції, зміцнити довіру населення до правоохоронних органів та забезпечити надійний захист прав і свобод громадян в умовах воєнного часу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних поглядів на аналізовані нами проблеми вчених у галузі адміністративного права та чинного законодавства розкрити зміст адміністративно-правового

статусу суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг в Україні.

Виклад основних положень. У попередніх наших наукових працях ми довели, що поліцейські послуги в адміністративно-правовому аспекті – це діяльність посадових осіб (органів і підрозділів) Національної поліції України на основі реалізації норм адміністративного права, спрямована на забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства, держави, публічної безпеки і порядку та безпеки фізичних і юридичних осіб, їхнього майна, що здійснюється через ухвалення адміністративних актів, здійснення фактичних дій, контрольних заходів і використання інших інструментів публічного адміністрування [1].

Будь-яка суспільна правова діяльність здійснюється не в якійсь безособовій формі, а певними суб'єктами права. Національна поліція України надає поліцейські послуги через комплекс організаційних структур підрозділів та безпосередньо поліцейськими які забезпечують дотримання правопорядку, публічної безпеки, а також охорону прав і свобод громадян. Згідно Закону України «Про Національну поліцію» основними підрозділами які надають адміністративні поліцейські послуги є патрульна поліція, яка забезпечує патрулювання та нагляд за дорожнім рухом, поліція охорони, що забезпечує охорону об'єктів та майна та деякі підрозділи спеціальної поліції. Територіальні органи поліції утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах та міжрегіональні. Вони є структуризованими на рівні районів і міст для забезпечення правопорядку та безпеки на місцевому та локальних рівнях [2].

При цьому треба відзначити визначити, що Національній поліції функціонує Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, який є структурним підрозділом апарату центрального органу управління Національної поліції України, який реалізує державну політику у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, організації

роботи дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення насильства в сім'ї [3].

Зазначені вище норми Закону України «Про Національну поліцію» знайшли свою деталізацію в низці підзаконних нормативно-правових актах. Так згідно з Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, яка затверджена Наказом МВС України від 28 липня 2017 року № 650 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України визначено, що завданнями дільничного офіцера поліції та патрульної охорони громадськості є забезпечення взаємодії з населенням, органами влади, і громадськими організаціями для підтримання громадського порядку та безпеки. Вони включають співпрацю з різними установами, виконання заходів щодо захисту прав людини і державних інтересів, ведення профілактичного обліку осіб, схильних до правопорушень, і співпрацю з патрульною поліцією. Також важливими є інформування поліції про можливі злочини, організація діяльності помічників, підтримання професійної підготовки та проведення досудового розслідування кримінальних проступків [4]. Наприклад, поліцейський офіцер Галицинівської громади Прибузького старостинського округу Головного управління Національної поліції в Миколаївській обл. забезпечили сім'ї та громадян похилого віку, які постраждали в наслідок російської агресії продуктами харчування. Така діяльність є різновидом поліцейських послуг готовність прийти на допомогу населенню при відсутності можливості забезпечити це за рахунок приватної ініціативи [5].

В цілому слід відзначити, що дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад виконують широкий спектр обов'язків, пов'язаних із забезпеченням правопорядку, профілактикою правопорушень, наданням невідкладної допомоги, запобіганням насильству, контролем за дотриманням законодавства, і сприянням соціальній адаптації громадян. Їхня діяльність забезпечує публічну безпеку та надання

адміністративних поліцейських послуг. По виконанню зазначених обов'язків вони мають значні права для забезпечення правопорядку, безпеки громадян, контролю за дотриманням законодавства, і захисту прав осіб, зокрема дітей і осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі.

У теорії адміністративного права М. Алексійчуком було доведено, що адміністративно-правовий статус міських та районних органів внутрішніх справ – це сукупність визначених законодавчими та відомчими правовими актами цілей, завдань, функцій, організаційної структури, компетенції, прав і обов'язків, що забезпечують охорону громадського порядку на території, що обслуговується цими органами. Такий статус визначається: цілями та завданнями, що включає охорону громадського порядку, забезпечення прав і свобод громадян, громадську безпеку, надання юридичних послуг населенню; функціями, щодо гарантування особистої та громадської безпеки, захист прав і свобод громадян, охорона громадського порядку, попередження та припинення злочинів, забезпечення безпеки дорожнього руху, захист власності, виконання адміністративних стягнень, надання соціальної та правової допомоги; характеризується організаційною структурою, що включає апарати, служби і підрозділи, які виконують завдання з охорони правопорядку; компетенцією, що визначається нормативно-правовими актами і включає повноваження щодо охорони правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян, надання юридичних послуг; визначаються обов'язками та правами щодо забезпечення правопорядку, реалізацією адміністративних стягнень, здійснення патрульної діяльності [6].

На наш погляд теоретичні положення щодо правового статусу підрозділу органу внутрішніх справ розкриті М. Алексійчуком є такими, що можуть бути запропоновані у нашому дослідженні для розкриття адміністративно правового статусу суб'єктів надання поліцейських послуг в Україні.

Отже, адміністративно-правовий статус підрозділу поліції який надає адміністративні поліцейські послуги характеризу-

ється наступними складовими: 1) цілями та завданнями щодо надання адміністративних поліцейських послуг; 2) певною визначеною організаційною структурою яка надає можливість ефективно надавати адміністративні поліцейські послуги; 3) компетенцією, яка визначена нормами адміністративного права: а) предмет відання; б) обсяг повноважень.

Так, метою патрульної поліції є забезпечення публічного порядку, громадської безпеки, захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, а також створення безпечних умов для життєдіяльності суспільства та ефективного функціонування підприємств, установ і організацій. До основних завдань патрульної поліції відноситься забезпечення публічного порядку та громадської безпеки, захист прав, свобод та законних інтересів осіб, запобігання правопорушенням, взаємодія із суспільством, забезпечення безпеки дорожнього руху [7]. Наприклад, як доводиться офіційному веб-сайті Краматорської міської радою, патрульна поліція Краматорська та Слов'янська демонструє ефективно надання адміністративних поліцейських послуг під час «поминальних» вихідних. Забезпечуючи охорону громадського порядку та швидко реагуючи на різні правопорушення. Патрульні поліцейські забезпечували порядок під час поминальних заходів, що є важливим аспектом їхньої діяльності в умовах масових зібрань. Опрацювали 76 завдань, затримали двоє осіб за хуліганські дії, склали дванадцять протоколів на водіїв з ознаками сп'яніння, виявили один випадок перевезення забороненого алкоголю та тютюнових виробів без акцизних марок, склали десять протоколів на осіб, які вчиняли домашнє насильство, попередили чотири випадки тілесних ушкоджень, виявили особу, яка порушила умови домашнього арешту [8].

Предмет відання патрульної поліції України полягає в тому що, вона є головним підрозділом Національної поліції зовнішнього спрямування Вона займається забезпеченням громадського порядку, безпеки громадян, та запобіганням право-

порушенням. Предмет відання патрульної поліції включає широкий спектр завдань та функцій, спрямованих на підтримання правопорядку та безпеки на території країни. Структура патрульної поліції України включає центральний апарат Департаменту патрульної поліції, який координує роботу всіх підрозділів, та 25 територіальних управлінь, які безпосередньо займаються охороною громадського порядку та безпекою на місцях. Така структура дозволяє ефективно управляти діяльністю патрульної поліції та забезпечувати правопорядок на всій території України [9].

Обсяг повноважень патрульної поліції найбільш часто розкривається через їхні адміністративні обов'язки та права. Патрульна поліція в Україні має чітко визначені обов'язки, які спрямовані на забезпечення громадського порядку, дотримання прав і свобод громадян, а також ефективного реагування на правопорушення. Ці обов'язки регламентовані Законом України «Про національну поліцію» та законними нормативно-правовими актами МВС України, що забезпечує високий стандарт надання адміністративних поліцейських послуг. До основних обов'язків патрульної поліції відноситься, дотримання прав і свобод громадян, здійснювати ввічливе та коректне спілкування, попереджувати водіїв про небезпеки на дорозі та вживати заходів для їх усунення, негайно інформувати керівництво про можливі правопорушення та вживати заходів для їх запобігання, допомагати особам, які постраждали від правопорушень або нещасних випадків, надавати допомогу особам у безпорадному стані або в небезпечному для життя стані. За можливості, допомагати водіям у разі несправності їх транспортних засобів. Контролювати оптимізацію дорожнього руху під час проведення ремонтно-будівельних робіт. Права працівників патрульної поліції спрямовані на забезпечення ефективного виконання завдань з охорони громадського порядку, запобігання та припинення правопорушень. Вони включають широкий спектр адміністративних поліцейських заходів,

що дозволяють патрульній поліції швидко реагувати на порушення, забезпечувати безпеку громадян та виконувати інші важливі функції з підтримання правопорядку. Це створює умови для надання високоякісних адміністративних поліцейських послуг і підвищення рівня довіри населення до правоохоронних органів [7].

Отже, адміністративно-правовий статус патрульної поліції визначає її функції та повноваження при наданні адміністративних поліцейських послуг складається з: мети, предмета відання, структури, компетенції (сукупності адміністративних обов'язків та прав), що забезпечує належну їх діяльність, сприяє підвищенню рівня довіри населення до правоохоронних органів та забезпеченню високої якості адміністративних поліцейських послуг.

Звертаючись до спеціального правового статусу фізичної особи Н. Янюк доводить, що адміністративно-правовий статус посадової особи є складною юридичною категорією, яка включає сукупність прав, обов'язків, компетенцій та етичних вимог, що регламентують поведінку посадової особи у сфері публічної служби. Вчений доводить, що основними складовими адміністративно-правового статусу посадової особи є: 1) адміністративна правосуб'єктність, як службова правосуб'єктність (поєднання службової правоздатності і службової дієздатності, що виникає одночасно із прийняттям адміністративного акта, який фіксує момент виникнення публічно-службових правовідносин); 2) службові обов'язки та права; 3) етичні вимоги службової поведінки; 4) межі адміністративного розсуду; 5) обмеження і заборони на час проходження служби. В цілому вчений приходить до висновку, що адміністративно-правовий статус посадової особи визначається сукупністю норм адміністративного права, що регламентують її юридичне становище, передбачає реалізацію компетенцій, прав та обов'язків, необхідних для виконання службових завдань і забезпечення прав і свобод громадян. Основними елементами цього статусу є адміністративна

правосуб'єктність, службові обов'язки і права, етичні вимоги, а також обмеження та заборони, які забезпечують ефективне виконання службових завдань і запобігають можливим правопорушенням у сфері публічної служби [10].

Взявши за основу теоретичні напрацювання Н. Янюка, слід підкреслити що основним для адміністративно-правового статусу поліцейського в Україні, як спеціальної посадової особи яка надає адміністративні поліцейські послуги є наступне: 1) адміністративна правосуб'єктність, яка виникає момент прийняття на службу в Національну поліцію та прийняття Присяги поліцейського; 2) сукупність завдань, обов'язків та прав; 3) правила етичної поведінки; 4) обмеження і заборони на час проходження служби; 5) соціальні та інші гарантії. Більшість із зазначених елементів адміністративно-правового статусу поліцейського визначається законом України «Про Національну поліцію», численними наказами МВС України, поперед всього «Про затвердження «Правил етичної поведінки поліцейських» [11], Про затвердження «Порядку складання Присяги працівника поліції» [12]. При цьому треба підкреслити, що загальний правовий статус поліцейського України є єдиний незалежно від посади, підрозділу та галузевої служби де він проходить службу.

Отже, поліцейський, який надає адміністративні поліцейські послуги – це громадянин України, що склав Присягу, має службове посвідчення та спеціальний жетон, виконує обов'язки з дотриманням прав і свобод громадян, надає різноманітну публічну допомогу приватним особам, дотримується службової етики, несе відповідальність за свої дії та якому гарантуються відповідний соціальний публічний захист.

Висновки. Все вище наведене дає можливість сформулювати певні узагальнення щодо адміністративно-правового статусу суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг в Україні:

– надання поліцейських послуг Національною поліцією України є комплексною

діяльністю, яка здійснюється через організаційні структури підрозділів (галузевих та територіальних) та безпосередньо поліцейськими;

– адміністративно-правовий статус підрозділу поліції, що надає адміністративні поліцейські послуги, визначається цілями і завданнями, організаційною структурою та компетенцією, що включає предмет відання та обсяг повноважень;

– до галузевих підрозділів Національної поліції відноситься патрульна поліція, поліція охорони та превентивна поліція, основними секторами, останньої є надання адміністративних поліцейських послуг офіцерами громад та ювенальними поліцейськими;

– адміністративно-правовий статус патрульної поліції визначає її функції, повноваження, мету, предмет відання, структуру та компетенцію для ефективного надання адміністративних поліцейських послуг і підвищення довіри населення;

– територіальні підрозділи, які надають адміністративні поліцейські утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, міжрегіональні, а також локальні, останні у формі багаточисельних поліцейських станцій, які найбільше наближені до громадян;

– адміністративно-правовий статус поліцейського, який надає адміністративні поліцейські послуги, полягає в тому, що він є громадянином України, склав Присягу, виконує обов'язки із дотримання прав і свобод громадян, надає публічну допомогу, дотримується службової етики, несе відповідальність за свої дії та отримує соціальний захист.

Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів надання поліцейських послуг визначається цілями, завданнями, структурою та компетенцією підрозділів та поліцейських Національної поліції України, забезпечуючи ефективне виконання функцій, дотримання прав громадян і підвищення довіри суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березневич О. Адміністративно-правові аспекти надання поліцейських послуг в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 1.
2. Про національну поліцію. Закон України 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України. Затверджено Наказом Національної поліції України від 27 листопада 2015 року № 123. Департамент превентивної діяльності. Національна поліція України. 2022. <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-preventivnoyi-diyalnosti>.
4. Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад. Затверджена Наказом МВС України від 28 липня 2017 року № 650. *Офіційний вісник України* офіційне видання від 08.09.2017. № 70. стор. 471. стаття 2136. код акта 87093/2017
5. Гуманітарна допомога та безпека: поліцейські офіцери громад продовжують допомагати жителям сіл у військовий час. Новий регіон. 2022. <https://n-region.org/vazhnye-novosti/7134-gumantarna-dopomoga-ta-bezpeka-polcejsk-ofceri-gromad-prodovzhujut-dopomagati-zhiteljam-sl-u-vjskovij-chas.html>
6. Алексійчук М. М. Адміністративно-правовий статус міського, районного органу внутрішніх справ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 18 с.
7. Положення про патрульну службу МВС. Затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 № 796. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 липня 2015 р. за № 777/27222. *Офіційний вісник України*. Офіційне видання, від 17.07.2015, № 54, стор. 203, стаття 1767, код акта 77561/2015.
8. Патрульна поліція забезпечила порядок під час «поминальних» вихідних у Краматорську. Краматорська міська рада. 2024. <https://krm.gov.ua/patrulna-politsiya-zabezpechyla-poryadok-pid-chas-pomynalnyh-vyhidnyh-u-kramatorsku/>
9. Структура Департаменту патрульної поліції. Національна поліція України. 2024. <https://patrolpolice.gov.ua/dpp-structure/>
10. Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 18 с.
11. Правил етичної поведінки поліцейських. Затверджено Наказом МВС України від 9 листопада 2016 року № 1179. *Верховна Рада України*. 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>
12. Порядок складання Присяги працівника поліції. Затверджено Наказом МВС України від 9 листопада 2015 року № 1453. *Верховна Рада України*. 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15#Text>.

REFERENCES:

1. Bereznevych, O. (2024). Administrative and legal aspects of providing police services in Ukraine [Administrative and legal aspects of providing police services in Ukraine]. *Juris Europensis Scientia*. № 1 [in Ukrainian].
2. Pro natsionalnu politsiiu. Zakon Ukrainy 2 lypnia 2015 r. № 580-VIII [About the national police. Law of Ukraine of July 2, 2015 No. 580-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2015. № 40-41. St. 379. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro Departament preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy. Zatverdzheno Nakazom Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 27 lystopada 2015 roku № 123. Departament preventyvnoi diialnosti. Natsionalna politsiia Ukrainy. 2022 [Regulations on the Department of Preventive Activities of the National Police of Ukraine. Approved by the Order of the National Police of Ukraine dated November 27, 2015 No. 123. Department of Preventive

Activities. National Police of Ukraine. 2022]. Retrieved from: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiju/struktura-nacionalnoyi-policiji/departament-preventivnoyi-diyalnosti> [in Ukrainian].

4. Instruksiieiu z orhanizatsii diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii ta politseiskykh ofitseriv hromad. Zatverdzhena Nakazom MVS Ukrainy vid 28 lypnia 2017 roku № 650. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy ofitsiine vydannia vid 08.09.2017. № 70. stor. 471. stattia 2136. kod akta 87093/2017 [Instructions on organizing the activities of precinct police officers and community police officers. Approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of July 28, 2017 No. 650. Official Gazette of Ukraine, official edition of September 8, 2017. No. 70. p. 471. article 2136. act code 87093/2017] [in Ukrainian].

5. Humanitarna dopomoha ta bezpeka: politseiski ofitsery hromad prodovzhuiut dopomahaty zhyteliam sil u viiskovyi chas (2022). [Humanitarian assistance and security: Community police officers continue to assist villagers during wartime]. Novyi rehion. Retrieved from: <https://n-region.org/vazhnye-novosti/7134-gumantarna-dopomoga-ta-bezpeka-polcejsk-ofceri-gromad-prodovzhujut-dopomagati-zhiteljam-sl-u-vjskovij-chas.html> [in Ukrainian].

6. Aleksiiichuk, M.M. (2009). Administratyvno-pravovyi status miskoho, raionnoho orhanu vnutrishnikh sprav [Administrative and legal status of the city, district body of internal affairs]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv, 2009. 18 s. [in Ukrainian].

7. Polozhennia pro patrolnu sluzhbu MVS. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 02.07.2015 № 796. Zareiestrovano v Ministerstvi yustytsii Ukrainy 03 lypnia 2015 r. za № 777/27222 [Regulations on the patrol service of the Ministry of Internal Affairs. Approved by Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 2, 2015 No. 796. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine on July 3, 2015 under No. 777/27222]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. Ofitsiine vydannia, vid 17.07.2015, № 54, stor. 203, stattia 1767, kod akta 77561/2015 [in Ukrainian].

8. Patrolna politsiia zabezpechyla poriadok pid chas «pomynalnykh» vykhidnykh u Kramatorsku [Patrol police ensured order during the "memorial" weekend in Kramatorsk. Kramatorsk City Council]. Kramatorska miska rada. 2024. Retrieved from: <https://krm.gov.ua/patrolna-politsiya-zabezpechyla-poryadok-pid-chas-pomynalnykh-vyhidnykh-u-kramatorsku/> [in Ukrainian].

9. Struktura Departamentu patrolnoi politsii. Natsionalna politsiia Ukrainy [Structure of the Patrol Police Department. National Police of Ukraine]. 2024. Retrieved from: <https://patrolpolice.gov.ua/dpp-structure/> [in Ukrainian].

10. Yaniuk, N.V. (2003). Administratyvno-pravovyi status posadovoi osoby [Administrative and legal status of an official]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. 18 s. [in Ukrainian].

11. Pravyl etychnoi povedinky politseiskykh. Zatverdzheno Nakazom MVS Ukrainy vid 9 lystopada 2016 roku № 1179 [Rules of ethical behavior of police officers. Approved by Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 9, 2016 No. 1179]. Verkhovna Rada Ukrainy. 2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> [in Ukrainian].

12. Poriadok skladannia Prysiahy pratsivnyka politsii. Zatverdzheno Nakazom MVS Ukrainy vid 9 lystopada 2015 roku № 1453 [The procedure for taking the Oath of a police officer. Approved by Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 9, 2015 No. 1453]. Verkhovna Rada Ukrainy. 2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.02>

УЧАСТЬ ОМБУДСМЕНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Будзан Леся Дмитрівна,
кандидат юридичних наук,
суддя Подільського районного суду міста Києва

Статтю присвячено визначенню процесуального статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в адміністративному судочинстві в умовах захисту національної безпеки України. Досліджено нормативне закріплення конституційного статусу Уповноваженого, а також ті повноваження, що визначені у профільному законі. Okремо було наведено приклади нормативного закріплення можливостей участі Омбудсмена в адміністративному процесі, що закріплені на рівні Кодексу адміністративного судочинства України. Проаналізовано діяльність Омбудсмена в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України з 24 лютого 2022 року.

З'ясовано, що Кодекс адміністративного судочинства України не передбачає участь Уповноваженого як представника сторони в адміністративному спорі, а залишає за досліджуваним суб'єктом право на звернення до суду в інтересах інших осіб, що формує неоднозначність у визначенні його процесуального статусу і підтверджує потребу у проведенні дослідження. Визначено, що з моменту введення в Україні правового режиму воєнного стану права та можливості участі Омбудсмена в адміністративному процесі не розширювались.

З'ясовано, що Омбудсмен не виступає у ролі законного або такого, що визначений договором представника, проте, його діяльність безпосередньо направлена на захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві, тому Уповноважений діє в межах адміністративного спору як окремий суб'єкт звернення, права та обов'язки якого (правовий статус) не обмежені процесуальною правосуб'єктністю особи, в інтересах якої Омбудсмен звертається до суду.

Зроблено висновки про те, що в рамках реалізації ідеї захисту національної безпеки участь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою умовою забезпечення превенції вчинення правопорушень суб'єктами владних повноважень та гарантією доступу до правосуддя приватних осіб в межах адміністративного судочинства, а віднесення Омбудсмена до системи цивільного контролю додатково сприяє функціонуванню правової держави навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: адміністративний спір, адміністративне судочинство, представництво в адміністративному суді, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, національна безпека.

Budzan Lesiia. Participation of the Ombudsman in the administrative process under the conditions of protecting national security

The article is devoted to determining the procedural status of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in administrative proceedings in the context of the protection of Ukraine's national security. The normative consolidation of the constitutional status of the Commissioner, as well as the powers defined in the relevant law, were studied. Separately, examples of regulatory consolidation of the possibilities of the Ombudsman's participation in the administrative process, established at the level of the Code of Administrative Justice of Ukraine, were given. The activity of the Ombudsman under the conditions of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine from February 24, 2022 was analyzed.

It has been found that the Code of Administrative Procedure of Ukraine does not provide for the participation of the Commissioner as a representative of a party in an administrative proceeding but leaves to the investigated subject the right to appeal to the court in the interests of other persons, which creates ambiguity in determining his procedural status and confirms

the need for conducting research. It was determined that since the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, the rights, and possibilities of the Ombudsman's participation in the administrative process have not been expanded.

It was found that the Ombudsman does not act in the role of a legal representative or one defined by the representative contract, however, his activity is directly aimed at protecting the rights, freedoms and interests of individuals in administrative proceedings, therefore the Ombudsman acts within the administrative proceeding as a separate subject of appeal and his rights and obligations (legal status) is not limited by the procedural legal personality of the person in whose interests the Ombudsman applies to the court.

It was concluded that, as part of the implementation of the idea of national security protection, the participation of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights is an important condition for ensuring the prevention of offenses by subjects of authority and the guarantee of access to justice for private individuals within the framework of administrative proceedings, and the inclusion of the Ombudsman in the system of civil control additionally contributes to the functioning of the legal state even in the conditions of the legal regime of martial law.

Key words: *administrative dispute, administrative proceedings, representation in the administrative court, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, national security.*

Постановка проблеми. Інститут захисту прав особи не обмежується лише інструментами та можливостями звернення до суду за відновленням своїх порушених прав, а містить більш широке коло складників, які у сукупності дозволяють зробити висновки про належний та гарантований рівень правового захисту. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини безперечно займає одну з ключових ролей в системі дотримання прав, свобод та інтересів осіб у правовій, соціальній державі, якою є Україна.

Адміністративне судочинство покликане перш за все урівноважувати інтереси держави та її громадян, не допускати свавілля державного апарату та безпідставне обмеження чи порушення прав приватних осіб, саме тому дослідження процесуального статусу Омбудсмена в адміністративному судочинстві дозволяє сформулювати чітке уявлення про стан та перспективи розвитку інституту правового захисту. Зважаючи на зміни, які було внесено до процесуального законодавства, а також на специфічні умови дії правового режиму воєнного стану, введеного в Україні з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, пропонується аналіз процесуального статусу Омбудсмена з урахуванням умов захисту національної безпеки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет дослідження, запропонований у даній роботі, розширює джерельні

пошуки до меж загального адміністративного права, адміністративного процесу та основ правової держави, що свідчить про значний масив вже наявних наукових праць. Погляди з приводу проблематики представництва в адміністративному процесі, правового статусу Омбудсмена та практичних проблем захисту прав осіб в порядку адміністративного судочинства викладені у працях таких учених, як В. Авер'янов, В. Бевзенко, Л. Біла-Тіунова, Т. Гуржій, М. Джафарова, І. Дідковська, Я. Зейкан, Т. Коломоєць, Ю. Лисенко, О. Музичук, Г. Муляр та інші. Проте, актуалізація наявних знань необхідна з огляду на дію особливого правового режиму воєнного стану.

Метою статті є дослідження статусу Уповноваженого Верховної Ради України в адміністративному судочинстві в умовах захисту національної безпеки.

Наукова новизна публікації полягає у актуальному дослідженні можливостей участі Уповноваженого Верховної Ради України в адміністративному судочинстві з урахуванням змін, внесених до чинного законодавства України в умовах дії правового режиму воєнного стану та об'єктивній необхідності захисту національної безпеки.

Методи дослідження. Досягнення поставленої у роботі мети опосередковується комплексним застосуванням методів наукового пізнання, серед яких використано загальнонаукові методи (аналіз, син-

тез, узагальнення, порівняння, системний метод) та спеціально-юридичні (формальної визначеності, метод правового порівняння).

Виклад основного матеріалу.

Питання основ правового статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (далі – Уповноважений ВРУ з прав людини або Омбудсмен) беруть початок із конституційного закріплення, що відносить роль даного суб'єкта суспільних відносин на належний рівень у системі захисту прав приватних осіб. Так, положенням статті 55 Конституції України гарантується можливість захисту прав громадян Уповноваженим Верховної Ради з прав людини [1]. Пунктом 17 статті 85 Основного Закону питання призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні віднесено до основних повноважень законодавчого органу [1], а стаття 101 передбачає, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює саме Омбудсмен [1].

В умовах дії правового режиму воєнного стану, введеного на території України Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [2] у зв'язку із незаконним вторгненням на територію нашої держави російської федерації, тисячі осіб зазнали матеріальних та моральних втрат, пов'язаних із несправедливою війною, а питання дотримання їх основоположних прав постало у вигляді перманентної проблеми, шляхи вирішення якої не завжди вдається реалізувати.

Детально правовий статус Омбудсмена зафіксовано в межах положень Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР, положенням статті 4 якого передбачено, що Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компе-

тенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [3]. Законом також визначено, що Уповноважений фактично реалізує парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі [3].

Серед прав Уповноваженого передбачені, зокрема, такі як право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим; з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку; право звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); право вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; право ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень [3]. Цікаво, що з моменту введення правового режиму воєнного стану положення даного закону було доповнено лише з прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX в частині зміни понятійно-категоріального апарату, що в свою чергу ніяким іншим чином не повпливало на зміну парового статусу Омбудсмена.

Враховуючи наведені положення законодавства, слід додатково навести правові основи участі Омбудсмена в адміністративному процесі. Так, положенням статті 53 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) передбачено, що Уповноважений має статус особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб: «1. У випадках, встановлених законом,

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до адміністративного суду із позовними заявами в інтересах інших осіб і брати участь у цих справах. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування повинні надати адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб. 2. З метою захисту прав і свобод людини і громадянина у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може особисто або через свого представника звертатися до адміністративного суду з позовом, брати участь у розгляді справ за його позовом (заявою), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен обґрунтувати адміністративному суду неможливість особи самотійно здійснювати захист своїх інтересів. Невиконання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини вимог щодо надання зазначеного обґрунтування має наслідком застосування положень, визначених статтею 169 цього Кодексу» [4]. Стаття 54 визначає обсяг процесуальних прав органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб [4].

Примітно, що положенням статті 55 не передбачено участь у справі Уповноваженого як представника, а лише зазначається, що «Сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника, крім випадку, встановленого час-

тиною дев'ятою статті 266 цього Кодексу» [4], тобто в Уповноваженого в адміністративному процесі може бути представник, а сам Уповноважений виступатиме особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи.

Варто визнати неоднозначність у розуміння правового процесуального статусу Омбудсмена в адміністративному процесі. В межах науки адміністративного права наявний значний масив наукових праць, які по-різному тлумачать зміст представництва. Зокрема, Лисенко Ю. О. зазначає, що правовий статус представників як суб'єктів адміністративного процесу є комплексною категорією, яка містить у собі завдання та функції, права, обов'язки та відповідальність представників, визначені адміністративним законодавством. Науковиця виділяє також особливості процесуального статусу представника та перелік завдань представника, які визначають його правовий статус: 1) консультування щодо можливості застосування особою законодавства; 2) здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів певної особи в адміністративному судовому процесі; здійснення представництва клієнта в адміністративному суді; 3) сприяння здійсненню правосуддя та підтримка законності; 4) підвищення правосвідомості та правової культури населення [5, с. 12].

На думку Джафарової М., адміністративне процесуальне представництво доцільно розглядати у двох правових аспектах: 1) як самотійну правову категорію галузі адміністративного процесуального права (крізь призму поєднання системи адміністративно-процесуальних правовідносин і процесуальних дій); 2) як комплексний правовий інститут системи адміністративного процесуального права. Під адміністративним процесуальним представництвом як самотійною правовою категорією запропоновано розуміти систему адміністративно-процесуальних правовідносин, в яких одна особа (представник) спеціально уповноважена в силу закону або договору на здійснення юридично значимих процесуальних дій від імені та в інтересах іншої особи, яку пред-

ставляє, чим безпосередньо сприяє забезпеченню та реалізації захисту її законних прав, свобод та інтересів під час розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи. Як загальний комплексний інститут адміністративного процесуального права – це відносно відокремлена сукупність правових норм вказаної галузі права, спрямована на врегулювання взаємопов'язаних якісно однорідних правових відносин, що виникають між судом і представником, який здійснює в межах наданих йому повноважень юридично значимі процесуальні дії від імені та в інтересах особи, яку представляє, з метою отримання для останньої бажаного правового результату і сприяння суду у відправленні правосуддя в адміністративних справах [6, с. 152]. Означений підхід у транслюванні погляду стосовно місця процесуального представництва в системі адміністративного права безпосередньо впливає на його рівень та обсяг нормативно-правового регулювання.

Слід також погодитись із роздумами професорки стосовно схвального ставлення до того, що законодавець виключив у новій редакції КАС України положення, за яким органи та інші особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, можуть діяти як законні представники. По-перше, підстави участі названих органів і осіб та їхні повноваження в судовому процесі розглядаються за межами норм, що складають інститут адміністративного процесуального представництва (ст. ст. 53, 53 Глави 4 «Учасники судового процесу»); по-друге, законодавець передбачив положення, за яким названі органи та особи можуть брати участь в адміністративній справі через представника (ч. 1 ст. 55 КАС України); по-третє, нормативні приписи, що містяться у ст. 53 КАС України, віддзеркалюють загальні положення одного з інститутів адміністративного процесуального права – інституту захисту прав, прав свобод та інтересів інших осіб, призначенням якого є надання допомоги, сприяння у судовому захисті кожній особі, яка внаслідок поважних причин (стан здоров'я, похилий вік, матеріальний стан)

не може самостійно захистити свої права [6, с. 151–152].

Таким чином, Уповноважений не виступає у ролі законного або такого, що визначений договором представника, проте, його діяльність безпосередньо направлена на захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві, а правильне визначення процесуального статусу учасника адміністративного процесу впливає на реалізацію ним передбаченого законом обсягу прав та обов'язків: представник уповноважений діяти в межах правового статусу сторони (особи), яку він представляє, а як окремий суб'єкт звернення – в межах свого законодавчо визначеного правового статусу.

З початком воєнної злочинної агресії РФ на території України з 2014 році роль Омбудсмена зросла. Аналізуючи дані, представлені у щорічній доповіді Уповноваженого за 2022 рік, протягом 2022 року надійшло 670 звернень, у яких містилося 790 повідомлень про порушень прав людини під час здійснення адміністративного, цивільного судочинства, а також на стадії виконання судових рішень. Також упродовж року надходили звернення під час здійснення повноважень працівниками правоохоронних органів у справах про адміністративні правопорушення, серед яких 298 – щодо процесуальних порушень під час розгляду судових справ, 153 – щодо неналежного виконання працівниками правоохоронних органів своїх посадових обов'язків та зловживання наданими таким працівникам правами, 77 – щодо протиправної бездіяльності органів та осіб, відповідальних за виконання судових рішень та інших рішень, що підлягають примусовому виконанню. Крім того, як зазначалося у доповіді, через відсутність дієвих механізмів дотримання права на розгляд справи протягом розумного строку, реагування Уповноваженого пов'язані саме з цим питанням [7].

У частині забезпечення верховенства права та доступу до правосуддя, Уповноваженим було підготовлено рекомендації Верховній Раді України забезпечити розгляд та прийняття, зокрема, проєкту Закону України «Про внесення змін до дея-

ких законодавчих актів щодо вирішення проблеми надмірної тривалості цивільного, господарського та адміністративного провадження» (реєстр. № 8083), а Комітету Верховної Ради України з питань правової політики ініціювати розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану в частині поновлення та продовження процесуальних строків в умовах воєнного та надзвичайного станів [7]. Варто зазначити, що згадуваний законопроект № 8083 містить пропозиції щодо внесення змін до статті 47 КАС України – доповнити дану статтю частиною 10 наступного змісту: «10. У разі порушення суддею строків розгляду справи, встановлених цим Кодексом, позивачі вправі подати заяву про повернення сплаченого судового збору з державного бюджету» [8], а також доповнити кодекс статтею 142-1, яка визначала б порядок такого повернення. Проте, даний законопроект не знайшов законодавчої підтримки і ще не розглядався Верховною Радою України.

Уповноважений також має право долучатися до судового процесу в межах адміністративного судочинства в частині реагування на порушення прав громадян. Наприклад, у листопаді 2023 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення адвоката Л. в інтересах громадянина Д. з питання порушення права на доступ до правосуддя. Реагуючи на адвокатське звернення в інтересах Д., Голові Ліквідаційної комісії Округного адміністративного суду міста Києва скерували лист-запит з проханням перевірити чи здійснили передачу матеріалів справи до Київського округного адміністративного суду (далі – КОАС), а також, за необхідності, посприяти їх оперативній передачі до КОАС [9]. Аналогічна реакція Уповноваженого була на заявлене порушення права особи на судовий захист щодо затягування судового

розгляду справи та бездіяльності суду. Реагуючи на звернення громадянки О., до Київського округного адміністративного суду було скеровано запит з проханням здійснити реєстрацію та авторозподіл справи за позовом громадянки О. до Центрального міжрегіонального управління Державної міграційної служби у м. Києві та Київській області, про визнання протиправними дії та зобов'язати вчинити дії упродовж розумного строку та поінформувати заявницю належним чином [10].

Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, діяльність Омбудсмена віднесено до системи цивільного контролю, до складу якого входить парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Положенням статті 10 даного закону визначено, що цивільний контроль реалізується також і громадянами України через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад або ж особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Положенням статті 11 також визначено основи відповідальності за порушення законодавства про національну безпеку України: «Громадяни, які вважають, що їх права, свободи чи законні інтереси порушено рішеннями, діями, бездіяльністю складових сектору безпеки і оборони чи їх посадових осіб, мають право звертатися до суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, використовувати будь-які інші механізми захисту прав і свобод, передбачені законодавством України» [11]. Таким чином, Омбудсмен виступає у ролі інструменту забезпечення та гарантування прав та свобод, а також дієвим механізмом впливу.

Діяльність Омбудсмена на сьогодні також переважно пов'язана з превенцією порушень, які потенційно можуть вчиняти суб'єкти владних повноважень, що фактично реалізує принцип підконтрольності або принцип гарантованого правового захисту.

Діяльність Омбудсмена також забезпечує реалізацію європейського принципу захисту особи відносно актів адміністра-

тивних органів, відповідно до якого діяльність адміністративних органів підлягає обов'язковому зовнішньому контролю, насамперед контролю з боку інших органів влади. При цьому йдеться не стільки про нагляд, скільки про право приватних осіб оскаржувати рішення, дії та бездіяльність адміністративних органів як в адміністративному порядку, так і до суду [12, с. 31].

Висновки. Таким чином, в рамках реалізації ідеї захисту національної безпеки, яка розглядається не лише як зовнішній прояв діяльності держави, участь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою умовою забезпе-

чення превенції вчинення правопорушень суб'єктами владних повноважень та гарантією доступу до правосуддя приватних осіб в адміністративному процесі як судовому. Зміни, внесені до законодавства, не залишили за Омбудсменом представницької функції в адміністративному процесі, а наділили його можливістю реалізації своїх повноважень як додаткового захисту та превенції подальших порушень прав. Віднесення Омбудсмена до системи цивільного контролю додатково сприяє функціонуванню правової держави навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022. Президент України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 21.02.2024).
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 20. Ст. 99.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.
5. Лисенко Ю.О. Представництво в адміністративному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : 12.00.07. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 18 с.
6. Джафарова М. Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 148–152.
7. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rekomendatsii-2022> (дата звернення: 23.02.2024).
8. Проект Закону № 8083 від 28.09.2022 про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення проблеми надмірної тривалості цивільного, господарського та адміністративного провадження. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40560> (дата звернення: 20.02.2024).
9. За реагування Уповноваженого поновили право громадянина на судовий захист. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-na-sudovij-zahist (дата звернення: 23.02.2024).
10. За сприяння Уповноваженого поновили право громадянки на судовий захист. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-gromadyanki-na-sudovij-zahist (дата звернення: 23.02.2024).
11. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
12. Адміністративний процес : навч. посіб. / О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк, С. М. Гусаров та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Салманової, А. Т. Комзюка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 412 с.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy [Constitution of Ukraine as amended]: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine"] No. 64/2022 dated February 24, 2022. President of Ukraine : website. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
3. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [About the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine] : Law of Ukraine dated 12.23.1997 No. 776/97-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1998. No. 20. Art. 99 [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Administrative Judicial Code of Ukraine] : Law of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2747-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2005. No. 35–36. No. 37. Art. 446 [in Ukrainian].
5. Lysenko, Yu.O. (2018). Predstavnytstvo v administratyvnomu protsesi [Representation in the administrative process] : autoref. thesis for obtaining sciences. Bachelor of Science in Jurisprudence : 12.00.07. Zaporizhzhia: ZNU. 18 p. [in Ukrainian].
6. Dzhafarova, M. (2020). Zahalna kharakterystyka instytutu protsesualnoho predstavnytstva v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [General characteristics of the institution of procedural representation in the administrative judiciary of Ukraine]. Entrepreneurship, economy and law. No. 4. P. 148–152 [in Ukrainian].
7. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2022 rotsi [Annual report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rekomendatsii-2022/> [in Ukrainian].
8. Proekt Zakonu № 8083 vid 28.09.2022 pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo vyrishennia problemy nadmirnoi tryvalosti tsyvilnoho, hospodarskoho ta administratyvnoho provadzhennia [Draft Law No. 8083 of 09/28/2022 on amendments to some legislative acts on solving the problem of excessive length of civil, economic and administrative proceedings]. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: website. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40560> [in Ukrainian].
9. Za reahuvannia Upovnovazhenoho ponovyly pravo hromadianyna na sudovy zakhyst [Due to the response of the Commissioner, the citizen's right to judicial protection was renewed]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-na-sudovij-zahist/ [in Ukrainian].
10. Za spriannia Upovnovazhenoho ponovyly pravo hromadianky na sudovy zakhyst [With the assistance of the Commissioner, the citizen's right to judicial protection was renewed]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-gromadyanki-na-sudovij-zahist/ [in Ukrainian].
11. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine] : Law of Ukraine dated 21.06.2018 No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 31. Art. 241 [in Ukrainian].
12. Administratyvnyi protses : navch. posib (2022). [Administrative process: tutorial] / O. Yu. Salmanova, A. T. Komzyuk, S. M. Husarov and others. ; in general ed. O. Yu. Salmanova, A. T. Komzyuk; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. national University of Internal Affairs affairs Kharkiv: KhNUVS. 412 p. [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.03>

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Кравченко Олександр Сергійович,

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

Павленко Людмила Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Встановлено, що метою статті удосконалення адміністративно-правового регулювання здійснення гендерної політики в Україні. Наголошено, що соціально-економічний розвиток та функції із його забезпечення має сприяти успішності та ефективності здійснення гендерної політики в Україні на засадах стимулювання, забезпечення, суспільного розподілу. Обґрунтовано авторський підхід до нормативного відображення принципів здійснення гендерної політики в Україні, що полягає у необхідності змінити назву Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» на таку «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок, чоловіків та трансгендерських осіб», де статтю 3 доповнити частиною другою, яка закріпила б систему основоположних засад (принципів) регуляції. Виходячи із вище зазначеного підходу до розуміння функцій адміністративно-правового регулювання суспільних правовідносин, зазначено, що гендерна політика є тією сферою, де спрямування діяльності держави має бути реалізовано у таких напрямках, як: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидія насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Ключові слова: гендерна політика, адміністративно-правове регулювання, принцип, функції права, система.

Kravchenko Oleksandr, Pavlenko Liudmyla. Improvement of administrative and legal regulation of implementation of gender policy in Ukraine

It is established that the purpose of the article is to determine the functions and principles of administrative and legal regulation of the implementation of gender policy in Ukraine. It was emphasized that socio-economic development and its support functions should contribute to the success and effectiveness of gender policy implementation in Ukraine on the basis of stimulation, provision, and social distribution. The author's approach to the normative reflection of the principles of implementing gender policy in Ukraine is substantiated, which consists in the need to change the name of the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men" to "On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women, Men and Transgender Persons", where Article 3 should be supplemented with the second part, which would establish the system of fundamental principles (principles) of regulation. Based on the above-mentioned approach to understanding the functions of administrative and legal regulation of social legal relations, it is stated that gender policy is the sphere where the direction of the state's activities should be implemented in such directions as: establishing gender equality; prevention of discrimination based on gender; application of positive actions; preven-

tion and counteraction of gender-based violence, including all manifestations of violence against women; ensuring equal participation of women and men in making socially important decisions; ensuring equal opportunities for women and men regarding the combination of professional and family responsibilities; family support, formation of responsible motherhood and fatherhood; raising and promoting the culture of gender equality among the population of Ukraine, spreading educational activities in this area; protection of society from information aimed at discrimination based on gender.

Key words: *gender policy, administrative and legal regulation, principle, functions of law, system.*

Постановка проблеми. Реалізація гендерної політики вимагає звернення дослідницької уваги до встановлення її функціонального змісту та визначення основоположних засад її регулювання. Питання адміністративно-правового регулювання здійснення гендерної політики перебуває у постійній реформації, що пов'язується із переглядом підходів до встановлення ролі та значення жінки в українському суспільстві, що функціонує в умовах воєнного стану.

Процеси демократизації та гуманізації українського суспільства позначаються на перегляді функціонального змісту адміністративно-правового регулювання суспільних правовідносин в цілому, і зокрема – з питань здійснення гендерної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження функціонального змісту та принципів здійснення гендерної політики неодноразово було предметом дослідницької уваги ряду вітчизняних вчених, а також представників зарубіжної юридичної науки. Варто виокремити наукові праці А. А. Грибовської [1, с. 37], К. Б. Левченко [2], Н. О. Баласинович [3, с. 156–157] та ін.

При цьому наведені наукові праці акцентують увагу на встановленні інституційної характеристики здійснення гендерної політики, де позбавлено належної дослідницької уваги питання встановлення принципів та функцій адміністративно-правового регулювання відносин реалізації гендерної політики, чому буде приділено даний підрозділ.

Метою статті є удосконалення адміністративно-правового регулювання здійснення гендерної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існує певна неоднозначність підходів до встановлення змісту категорії «принцип адміністративно-регулювання». При цьому нормативний підхід до розуміння принципів регулювання суспільних правовідносин базується на застосуванні підходу як їх визначення через розуміння їх основоположності та засадничності, що дозволяє їх використання зробити базисом для врегулювання відносин в порядку аналогії права. Так, зокрема, згідно із ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що «основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» (ч. 3 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України) [4].

Отже, розуміння категорії «принцип адміністративно-правового регулювання»

має виходити із встановлення його як певних основоположних засад, застосування яких дозволяє врегулювати публічно-управлінські правовідносини.

При цьому відповідно до одного із головних Законів України з питань регулювання суспільних відносин із забезпечення гендерної рівності – Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» – не встановлюється система здійснення гендерної політики в Україні, що вимагає відповідних напрацювань з боку наукової спільноти.

Загально визнаним є підхід до розуміння змісту принципів регулювання будь-яких правовідносин і зокрема, правовідносин із здійснення гендерної політики, із поділом їх на загальні принципи та спеціальні принципи.

До загальних принципів адміністративно-правового регулювання відносин із здійснення гендерної політики варто віднести такі принципи, як: демократизм, законність, пропорційність публічних і приватних інтересів, справедливість, верховенство права, об'єктивність, гуманізм.

Звернемо дослідницьку увагу на характеристики загальних принципів адміністративно-правового регулювання гендерної політики. Розуміння принципів пропорційності та справедливості полягає у встановленні співмірного співвідношення між приватними інтересами особи та публічними інтересами громади та суспільства.

Принцип справедливості розглядається як «основоположний принцип права ... виражає дух права, забезпечує його змістовну легітимацію, визначає розуміння «правильного» і «неправильного», є дороговказом при встановленні межі між дозволеним і недозволеним у суспільних відносинах» [5, с. 737]. Ю. О. Легеза при здійсненні дослідження реалізації принципів пропорційності та справедливості як засад регулювання здійснення права особи на мирні зібрання обґрунтовує, що заборона проведення мирних зібрань має ґрунтуватися на наявності реальності загрози порушення громадського порядку, що має бути співвідноситися як із

вже наявними попередньо прецедентами, так і аналізом об'єктивних та суб'єктивних характеристик відповідно соціального становища, що панує у суспільстві. Вченою зазначається, що Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що реалізація своїх прав меншістю не повинна залежати від схвалення більшістю [6; 7]. Навіть в тому випадку, якщо інтереси певної групи осіб різьчить відрізняється від інтересів основної маси населення, такі інтереси мають бути дотримані. Так, зокрема, Європейський суд з прав людини зазначає: «хоча в якихось випадках інтереси особистості можуть бути поставлені в залежність від інтересів групи, демократія не 379 Актуальні проблеми юридичної науки зводиться до того, що погляди більшості повинні обов'язково переважати; необхідно дотримуватися балансу, який забезпечив би чесне і правильне ставлення до меншин і виключав би будь-які зловживання з боку домінуючої групи» (пункт 63 Рішення у справі Бачковський та інші проти Польщі від 3 травня 2007 [8]). Тобто досягнення принципів справедливості та пропорційності при регулюванні відносин із здійснення гендерної політики має виходити із обґрунтованості обмеження права одних задля громадської безпеки інших. Ю. О. Легеза зазначає, що з врахуванням того, що мирні зібрання є одним із засобів відстоювання людиною і громадянином своїх прав, свобод та інтересів у демократичному суспільстві, то право громадян на свободу мирних зібрань в Україні має гарантуватися та захищатися державою, яка зобов'язана забезпечити його ефективну реалізацію. Здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, крім випадків, установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. При цьому необхідно акцентувати увагу, що намагання провести мирні зібрання за гендерною ідентифікацією, яка визначається на рівні емоційного

та інтуїтивного співчуття людиною своєї статевої приналежності або відсутності чіткого визначення такого сприйняття, тобто почуття невизначеності (амбівалентності), не є підставою для визнання таких дій, що створюють загрозу національній безпеці [6; 7]. При врегулюванні публічно-управлінських правовідносин з питань здійснення гендерної політики необхідно виходити із встановлення належного змісту та розумного підходу задля визначення балансу приватного та публічного інтересів [9, с. 739], як допустимість втручання у сферу особистого життя на засадах так званої «процедурної справедливості», що функціонально спрямовується, як зазначає М. М. Лученко, на дотримання встановлених правил і завдяки цьому досягненню бажаного результату [10, с. 70–74].

До спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання здійснення гендерної політики необхідно віднести такі: забезпечення соціального добробуту; забезпечення рівності осіб незалежно від статі та соціальної ролі у суспільстві; створення рівноправних умов для здобуття освіти та професійного розвитку; рівні доступ та можливості до здійснення громадських та політичних прав особи; принцип соціальної стійкості; принцип соціальної співмірності та відповідальності.

Розуміння функцій адміністративно-правового регулювання суспільних відносин в цілому, і зокрема з питань здійснення мають розумітися як певний «напрямок регулюючого галузевого впливу, що визначає вектори відповідного регулювання в економічній сфері, забезпечуючи стратегічні пріоритети розвитку національної економіки та упорядкування зовнішньоекономічних відносин й чітко визначаючи засади відносин власності шляхом визначення тих сфер економіки, які формують об'єкт недержавної власності та механізм її набуття, <...> закріплюючи статус суб'єктів державної власності, засади соціальної орієнтації економіки...» [11, с. 16–17].

Висновки. Виходячи із вище зазначеного підходу до розуміння функцій

адміністративно-правового регулювання суспільних правовідносин, необхідно зазначити, гендерна політика є тією сферою, де спрямування діяльності держави має бути реалізовано у таких напрямках, як: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидія насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі (ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

Реалізація функцій здійснення гендерної політики пов'язується із ефективністю здійснення соціально-економічної функції держави, як певного різновиду загально соціальних функцій права. У докторській дисертації Ю. Пирожкової економічна функція визначається як «напрямок регулюючого галузевого впливу, що визначає вектори відповідного регулювання в економічній сфері, забезпечуючи стратегічні пріоритети розвитку національної економіки та упорядкування зовнішньоекономічних відносин й чітко визначаючи засади відносин власності шляхом визначення тих сфер економіки, які формують об'єкт недержавної власності та механізм її набуття, <...> закріплюючи статус суб'єктів державної власності, засади соціальної орієнтації економіки...» [11, с. 16].

Таким чином, соціально-економічний розвиток та функції із його забезпечення має сприяти успішності та ефективності здійснення гендерної політики в Україні на засадах стимулювання, забезпечення, суспільного розподілу.

На основі вище зазначеного є необхідним внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV шляхом:

1) зміни назву Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» на таку «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок, чоловіків та трансгендерних осіб»;
2) доповнення статті 3 частиною другою, яка закріпила б системи основоположних засад (принципів) регуляції таких правовідносин у зазначеній нижче редакції:

«Основоположними засадами (принципами) здійснення гендерної політики є:

1. забезпечення соціального добробуту;
2. забезпечення рівності осіб незалежно від статі та соціальної ролі у суспільстві;
3. створення рівноправних умов для здобуття освіти та професійного розвитку;
4. рівний доступ та можливості до здійснення громадських та політичних прав особи;
5. принцип соціальної стійкості;
6. принцип соціальної співмірності та відповідальності».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грибовська А. А. Конституційні засади гендерної рівності в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019. 257 с.
2. Левченко К.Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): дис. ... д.ю.н. 12.00.07. Х., 2003. 427 с.
3. Баласинович Н. О. Забезпечення гендерної рівності в системі органів державної влади : Доктор філософії : спец.. 052 – Політологія : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. 203 с
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. правових наук ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 932 с.
6. Легеза Ю.О. Національна судова практика та практика ЄСПЛ у гарантуванні права на мирні зібрання для представників ЛГБТ. Правові новели. 2023. № 21. С. 279–284. http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/39.pdf
7. Легеза Ю.О. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на мирні зібрання для представників ЛГБТ. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 374–380. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.55>
8. Рішення ЄСПЛ у справі Бачковський та інші проти Польщі від 3 травня 2007. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ccu/5_3007.pdf
9. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. правових наук ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 932 с.
10. Лученко М.М. Принцип пропорційності в адміністративному судочинстві: дис. ... к.ю.н. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 208 с.
11. Пирожкова Ю.В. Теорія функцій адміністративного права: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 33 с.

REFERENCES:

1. Hrybovska, A.A. (2019). Konstyuttsiini zasady hendernoï rivnosti v Ukraini. Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoï stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.02 «Konstyuttsiine pravo; munitsypalne pravo» [Constitutional principles of gender equality in Ukraine. Qualifying scientific work on manuscript rights. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.02 "Constitutional law; municipal law"]. Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kharkiv, 257 s. [in Ukrainian].
2. Levchenko, K.B. (2003). Upravlinnia protsesamy formuvannia hendernoï polityky v Ukraini (orhanizatsiino-pravovi aspekty) [Management of processes of gender policy formation in Ukraine (organizational and legal aspects)]. Doctor's thesis. Kh. 427 s. [in Ukrainian].
3. Balasynovych, N.O. (2023). Zabezpechennia hendernoï rivnosti v systemi orhaniv derzhavnoï vlady : Doktor filosofii : spets. 052 – Politolohiia [Ensuring gender equality in the system of state authorities: Doctor of Philosophy: special. 052 – Political Science]. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 203 s. [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 lypnia 2005 roku № 2747-IV [Administrative Judicial Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2747-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
5. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia : u 20 t. [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vols.] Kh. : Pravo, 2016. T. 3 : Zahalna teoriia prava / redkol. : O. V. Petryshyn (holova) ta in. ; Nats. akad. pravovykh nauk ; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy ; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, 2017. 932 s. [in Ukrainian].
6. Leheza, Yu.O. (2023). Natsionalna sudova praktyka ta praktyka YeSPL u harantuvanni prava na myrni zibrannia dlia predstavnykiv LHBT [National case law and ECtHR practice in guaranteeing the right to peaceful assembly for LGBT representatives]. Pravovi novely. № 21. S. 279–284. Retrieved from: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/39.pdf [in Ukrainian].
7. Leheza, Yu.O. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennia realizatsii prava na myrni zibrannia dlia predstavnykiv LHBT [Administrative and legal support for the implementation of the right to peaceful assembly for LGBT representatives]. Pravo i suspilstvo. № 6. S. 374–380. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.55> [in Ukrainian].
8. Rishennia YeSPL u spravi Bachkovskiyi ta inshi proty Polshchi vid 3 travnia 2007 [Decision of the ECtHR in the case of Bachkovsky and others v. Poland dated May 3, 2007]. Retrieved from: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ccu/5_3007.pdf [in Ukrainian].
9. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia : u 20 t. [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vols] Kh. : Pravo, 2016. T. 3 : Zahalna teoriia prava / redkol. : O. V. Petryshyn (holova) ta in. ; Nats. akad. pravovykh nauk ; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy ; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, 2017. 932 s. [in Ukrainian].
10. Luchenko, M.M. (2019). Pryntsyp proporsiinosti v administratyvnomu sudochynstvi [The principle of proportionality in administrative proceedings]. Candidate's thesis. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. 208 s. [in Ukrainian].
11. Pyrozhkova, Yu.V. (2017). Teoriia funktsii administratyvnoho prava [Theory of functions of administrative law]. Extended abstract of Doctor's thesis. Zaporizhzhia. 33 s. [in Ukrainian].

УДК 342.9:35.07 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.04>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ДЕРЖАВИ

Кравченко Михайло Георгійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри теоретичної юриспруденції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
викладач

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-3909-4599

Стаття присвячена з'ясуванню ролі принципу верховенства права у цифровій державі.

Дослідження базується на аналізі законодавства України, а також вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, присвяченої розкриттю змісту та значення принципу верховенства права.

Методологічною основою дослідження стали порівняльно-правовий, системний методи та аксіологічний підхід до таких соціально-правових цінностей як: людина, її права, свободи у цифровій державі. Їхнє застосування дало змогу з'ясувати роль принципу верховенства права у цифровій державі.

Порівняльно-правовий метод дослідження дав змогу з'ясувати підходи щодо розуміння принципу верховенства права в Україні та європейській правовій науці. Важливе значення у цій частині мали дослідження А. Дайсі, який є батьком принципу верховенства права. Праці вченого дали змогу з'ясувати сутність цього принципу та його комплексну природу. З огляду на це визначені складові принципу верховенства права, які у поєднанні дають змогу отримати ефект від його реалізації на практиці.

Окремо акцентовано увагу на тому, що принцип верховенства права не може бути реалізований поза правовою державою. Отже, у державі, яка відмовляється підкорити себе вимозі служіння людині, утвердження та забезпечення її прав і свобод, не може бути верховенства права.

Проведене дослідження дає змогу констатувати те, що цифровізація держави не звільняє її від основного конституційного визначеного обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав і свобод кожної людини. Це незмінний, основний орієнтир діяльності Української держави.

Побудова цифрової держави в Україні має органічно поєднуватися із розбудовою правової держави, яка свідомо обмежує себе законодавством заради служіння людині, захисту її прав та свобод.

Ми переконані у тому, що захист людини, належних її прав та свобод у цифровій державі можливий лише за умови того, якщо принцип верховенства права стане неодмінним орієнтиром у діяльності будь-якої особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Без цього цифровізація може стати знаряддям насилля над людиною, засобом втручання та обмеження прав і свобод останньої.

Ключові слова: людина, права людини, цифрова держава, верховенство права, принципи права.

Kravchenko Mykhailo. The rule of law as a basis for the functioning of the digital state

The article focuses on the role of the rule of law in the digital state.

The study is based on the analysis of Ukrainian legislation, as well as domestic and foreign specialised literature on the content and meaning of the rule of law.

The methodological basis of the study is the comparative legal, systemic methods and axiological approach to such social and legal values as a person, his or her rights and freedoms in the digital state. Their application made it possible to determine the role of the rule of law in the digital state.

The comparative legal method of research made it possible to identify the approaches to understanding the rule of law in Ukraine and European legal scholarship. The research of A. Dicey, who is the father of the rule of law, was of great importance in this regard. His works made it possible to clarify the essence of this principle and its complex nature. With this in mind, the author identifies the components of the rule of law principle which, when combined, make it possible to obtain the effect of its implementation in practice.

The author emphasises that the rule of law cannot be implemented outside the rule of law. Thus, there can be no rule of law in a state which refuses to submit itself to the requirement to serve a person, to establish and ensure his or her rights and freedoms.

The study makes it possible to state that the digitalisation of the state does not relieve it of its basic constitutional obligation to establish and ensure the rights and freedoms of every person. This is a constant, basic guideline for the Ukrainian state.

Building a digital state in Ukraine should be organically combined with the development of a state governed by the rule of law, which deliberately limits itself to legislation in order to serve people, protect their rights and freedoms.

We are convinced that the protection of human rights and freedoms in the digital state is possible only if the rule of law becomes an indispensable guideline in the activities of any person authorised to perform state functions. Without this, digitalisation can become a tool of violence against people, a means of interference and restriction of their rights and freedoms.

Key words: human, human rights, digital state, rule of law, principles of law.

Постановка проблеми. На сьогодні цифровізація торкнулася усіх сфер життя суспільства та життя кожної людини. Важко навіть надати приблизний перелік тих сфер, де застосовуються цифрові технології. Їх ми можемо зустріти у сфері освіти та науки, медицини, транспортній сфері, економічній тощо. Цифрові сервіси стали невід'ємною складовою життя кожного.

Цифровізація також торкнулася функціонування держави. Вона стала органічною складовою функціонування законодавчої, виконавчої та судової влади. Саме тому ми маємо говорити на сьогодні про такий феномен як цифрова держава.

Водночас виникає запитання про місце людини у такій державі. Інакше кажучи, йдеться про те, чи є цифровізація благом для людини, її прав і свобод або вона є інструментом тотальною контролю над людиною, засобом втручання у її права та свободи? Це запитання підіймається на сторінках багатьох досліджень вітчизняних та закордонних дослідників [1; 2; 3; 4 та ін.].

У межах цієї статті ми б хотіли висловити власну думку з приводу того, за яких умов цифровізація буде безпечною для людини, її прав та свобод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При здійсненні дослідження ми про-

аналізували роботи вітчизняних [1; 2], так і німецьких колег [2; 4; 5].

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі принципу верховенства права у цифровій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження ми пропонуємо розпочати із з'ясування змісту принципу верховенства права. Згідно з ч. 1 ст. 8 Конституції України: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [6]. Водночас Основний Закон України не протлумачив змісту цього принципу. Таким чином наукова спільнота та юристи-практики тривалий час не могли сформулювати однозначне його розуміння та визначити механізм реалізації на практиці. З огляду на це революційним виглядає Рішення Конституційного Суду України у (справі про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 [7]. Конституційний Суд України з цього приводу зазначив наступне: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право

не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [7].

У іншому рішенні Конституційний Суд відзначив: «...верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади» [8].

Безумовно, важливе значення для розуміння принципу верховенства права має законодавство України. Так, згідно з ч. 1 ст. 6 КАС України: «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [9].

Принцип верховенства права є універсальною вимогою, яка адресована насамперед до держави, представники якої зобов'язані керуватися ним у процесі як правотворчої, так і правозастосовної діяльності [10, с. 87]. У цьому сенсі про цей принцип писав автор «принципу верховенства права» А. Дайсі. Вчений вбачав у ньому стримуючий фактор, який має стати протиположним безмежній владі держави над приватною особою [11, с. 170].

Вчений спробував визначити компоненти принципу верховенства права, до яких належать: 1) принципи законності та визначеності. Так, А. Дайсі вважав, жодна людина не може зазнавати покарання, окрім як у випадку явного порушення закону [11, с. 170]. Крім того, на переконання дослідника, там, де має місце дискреція, є простір для свавілля [11, с. 170]; 2) принцип рівності перед законом. Так, А. Дайсі зазначав: «Жодна людина не перебуває понад законом»; «усі суспільні класи є загальнопідпорядкованими єдиним приписам права»

[11, с. 170]; 3) верховенство права повинно впливати не із писаної конституції, а із «звичаєвого (витвореного суддями) права» [11, с. 170]. Звичайно, останній компонент принципу верховенства права стосується функціонування правової системи Англії та не може у повній мірі застосовуватися у системі континентального права.

Безумовно можна стверджувати одне – принцип верховенства права вийшов за межі юридичної науки Англії та став загальноновизнаним у цивілізованому світі орієнтиром, який спрямовує діяльність будь-якої демократичної та правової держави.

Конституційний Суд України та Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) одноставні у тому, що принцип верховенства права є складною конструкцією. Вона складається з таких елементів як: (1) доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); (2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; (3) рівність перед законом; (4) влада має здійснюватись у правомірний, справедливий та розумний спосіб; (5) права людини мають бути захищені; (6) мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості; (7) суд має бути справедливим; (8) дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом [11, с. 176].

В окремих рішеннях Конституційний Суд України доповнює та деталізує систему складових елементів принципу верховенства права. Так, у рішенні у справі про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011 Суд зазначає: «на основі системного аналізу оспорюваних положень кодексів Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони ґрунтуються на принципі верховенства права, зокрема на таких його складових, як ефективність мети і засобів правового регулювання, розумність та логічність закону» [12]. У іншому

рішенні Конституційний Суд України зазначає: «Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» [13].

Ми переконані у тому, що верховенство права можливе лише у правовій державі. Це повною мірою стосується цифрової держави. Пояснимо цю тезу конкретніше. Застосування у державі цифрових технологій не звільняє її від конституційного обов'язку щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Інакше кажучи, цифровізація не має змінювати сутність держави, перетворюючи її з правової держави в анти правову. Сутність ж правової держави достатньо чітко визначено у рішенні Конституційного Суду України. Так, у рішенні Суду у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України зазначено: «Конституційний Суд України виходить із того, що Україна як правова держава має своїм пріоритетом гарантування прав і свобод людини і громадянина. З цією метою держава зобов'язана запроваджувати юридичне регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, необхідне для забезпечення реалізації прав і свобод кожної особи та їх ефективного поновлення» [13].

Аналіз актів Конституційного Суду України, вироблених на рівні юридичної літератури підходів до розуміння правової держави свідчить про те, що такої держави немає там, де відсутнє верховенство права, де людина, її гідність, права та свободи нехтуються або знаходяться на периферії уваги суспільства та держави. Таким чином, саме рівень реального утвердження і забезпечення прав і свобод людини державою є критерієм оцінки її правового характеру. Якщо права і свободи забезпечуються лише «на папері», то про реалізацію ідеї правової держави вести мову немає підстав [14, с. 13].

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Цифровізація держави не звільняє її від основного конституційного визначеного обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав і свобод кожної людини. Це незмінний, основний орієнтир діяльності Української держави.

2. Побудова цифрової держави в Україні має органічно поєднуватися із розбудовою правової держави, яка свідомо обмежує себе законодавством заради служіння людині, захисту її прав та свобод.

3. Ми переконані у тому, що захист людини, належних її прав та свобод у цифровій державі можливий лише за умови того, якщо принцип верховенства права стане неодмінним орієнтиром у діяльності будь-якої особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Без цього цифровізація може стати знаряддям насилля над людиною, засобом втручання та обмеження прав і свобод останньої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко М.Г. Людиноцентризм як ідейна основа функціонування України за доби цифрової трансформації. Київський юридичний журнал, Вип. 4, 2023. С. 29–36.
2. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ. Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
3. Volker Epping. Grundrechte. Springer Berlin, Heidelberg, 2017. 492 s.
4. Boehme-Neßler V. Unscharfes Recht. Überlegungen zur Relativierung des Rechts in der digitalisierten Welt. Duncker & Humblot. Berlin. 2008. 800 s.
5. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн [пер.

знім. Г.Рижков, І.Сойко, А.Баканов]; відп. ред. О. Сироїд. [2-ге вид., перероблене та доповнене]. Київ: «К.І.С.», 2009. 552 с.

6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР, станом на 1 січня 2020 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>(дата звернення: 18.05.2024).

8. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>(дата звернення: 18.05.2024).

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20210411#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

10. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

11. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>(дата звернення: 18.05.2024).

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19?fbclid=IwAR3sETmoRqf4R7X9Rn_H2G0Vbl2O4A9iLCSj5arRgUwfXQnUDaQ0i7MVYok#Text (дата звернення: 18.05.2024).

14. Кравченко М.Г. Економічна функція України як інструмент виконання завдань правової держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2022. № 105. С. 10–15. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/kravchenko_105.pdf (дата звернення: 18.05.2024).

REFERENCES:

1. Kravchenko, M.H. (2023). Lyudynotsentryzm yak ideyna osnova funktsionuvannya Ukrayiny za doby tsyfrovoyi transformatsiyi [People-centrism as the ideological basis of the functioning of Ukraine in the age of digital transformation]. *Kyyiv's'kyu yurydychnyy zhurnal*, Vyp. 4. S. 29–36 [in Ukrainian].

2. Barikova, A.A. (2016). Elektronna derzhava: nova efektyvnist' uryaduvannya: monohrafiya [Electronic state: new effectiveness of governance: monograph]. *Kyyiv. Yurinkom. Inter* 224 s. [in Ukrainian].

3. Volker, Epping. (2017). *Grundrechte*. Springer Berlin, Heidelberg. 492 s. [in German].

4. Boehme-Neßler, V. (2008). *Unscharfes Recht. Überlegungen zur Relativierung des Rechts in der digitalisierten Welt*. Duncker & Humblot. Berlin. 800 s. [in German].

5. Shmidt-Assmann, E. (2009). *Zahal'ne administratyvne pravo yak ideya vrehulyuvannya: osnovni zasady ta zavdannya systematyky administratyvnoho prava* [General administrative law as an idea of settlement: basic principles and tasks of the systematics of administrative law] / Eberhard Shmidt-Assmann [per. znim. H.Ryzhkov, I.Soyko, A.Bakanov]; vidp. red. O. Syroyid. [2-he vyd.,pereroblene ta dopovnene]. Kyiv: «K.I.S.». 552 s. [in German].

6. Constitution of Ukraine from June 28 1996, 254-к/96-ВР (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. No 30. Art. 141.(1996) Retrieved May 18, 2024 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

7. *Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym podannym Verkhovnoho Sudu Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) polozhen' statti 69 Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (sprava pro pryznachennya sudom bil'sh m'yakoho pokarannya) vid 2 lystopada 2004 roku* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (the case regarding the imposition of a milder punishment by the court)] № 15-рп/2004 Retrieved May 18, 2024 from <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> [in Ukrainian].

8. *Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny (Velyka palata) u spravi za konstytutsiynym podannym 62 narodnykh deputativ Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) Ukazu Prezydenta Ukrayiny «Pro dostrokove prypynennya povnovazhen' Verkhovnoyi Rady Ukrayiny ta pryznachennya pozacherhovyykh vyboriv»*[Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Grand Chamber) in the case of the constitutional submission of 62 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Decree of the President of Ukraine "On the early termination of the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine and the appointment of extraordinary elections"] (2019) Retrieved May 18, 2024 from <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> [in Ukrainian].

9. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny* [Administrative Judicial Code of Ukraine] (2005) Retrieved May 18, 2024 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20210411#Text> [in Ukrainian].

10. Mel'nyk, R.S. (2018). *Zahal'ne administratyvne pravo v pytannyakh i vidpovidyakh : navch. posib.* [General administrative law in questions and answers: textbook] Kyiv: Yurinkom Inter, 308 s. [in Ukrainian].

11. *Verkhovenstvo prava: dopovid', skhvalena Venetsiys'koyu komisiyeyu na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiya, 25–26 bereznya 2011 r.)*[Rule of Law: Report adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011)] (2011). *Pravo Ukrayiny*. № 10. S. 168–184 [in Ukrainian].

12. *Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym zvernennym tovarystva z obmezhenoju vidpovidal'nistyu „Prima-Servis“ LTD shchodo ofitsiynoho tлумachennya polozhennya punktu 7 chastyny tret'oyi statti 129 Konstytutsiyi Ukrayiny ta za konstytutsiynym podannym 54 narodnykh deputativ Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) okremykh polozhen' chastyny shostoyi statti 12, chastyny pershoyi statti 41 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny, chastyny druhoyi statti 197 Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, a takozh chastyny vos'moyi statti 81-1 Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny (sprava pro fiksuvannya sudovoho protsesu tekhnichnymy zasobamy)*[The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of the limited liability company "Prima-Service" LTD regarding the official interpretation of the provisions of paragraph 7 of the third part of Article 129 of the Constitution of Ukraine

and according to the constitutional submission of 54 people's deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions the sixth part of Article 12, the first part of Article 41 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the second part of Article 197 of the Civil Procedure Code of Ukraine, as well as the eighth part of Article 81-1 of the Economic Procedural Code of Ukraine (the case of recording the judicial process by technical means)](2011) Retrieved May 18, 2024 from <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> [in Ukrainian].

13. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynoyu skarhoju Hlushchenka Viktora Mykolayovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) polozhen' chastyny druhoyi statti 392 Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of Hlushchenko Viktor Mykolayovych regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the second part of Article 392 of the Criminal Procedure Code of Ukraine] (2019) Retrieved May 18, 2024 from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19?fbclid=IwAR3sETmoRqf4R7X9Rn_H2G0Vbl2O4A9iLCSj5arRgUwfXQnUDaQ0i7MVYok#Text [in Ukrainian].

14. Kravchenko, M.H. (2022). Ekonomichna funktsiya Ukrayiny yak instrument vykonannya zavdan' pravovoyi derzhavy [The economic function of Ukraine as a tool for fulfilling the tasks of the legal state]. Zhurnal skhidnoyevropeys'koho prava. № 105. S. 10–15. Retrieved May 18, 2024 from http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/kravchenko_105.pdf [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.05>

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У НАФТОГАЗОВІЙ ГАЛУЗІ: НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Миرونів Дмитро Миколайович,

Науково-дослідний інститут публічного права

Статтю присвячено дослідженню нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної політики України у нафтогазовому комплексі з урахуванням особливостей дії режиму воєнного стану. Увагу присвячено загальному та спеціальному нормативно-правовому регулюванню, проведено аналіз змісту та обсягу основної категорії, такої як «державна політика» у контексті порівняння з поняттями державного управління та регулювання.

Досліджено принципи державної політики в нафтогазовій галузі, що свідчить про чітко визначений державою підхід до формування та реалізації політичних напрямів та високий рівень зацікавленості суб'єктів владних повноважень у створенні належних умов функціонування нафтогазового сектору, ринку збуту продуктів нафтогазової промисловості. З'ясовано, що на сьогодні у законодавстві закріплено підхід, відповідно до якого категорії державного регулювання та державної політики ототожнено, що не є коректним з точки зору основ теорії адміністративного права і негативно впливає на подальше розмежування повноважень в частині інституційного забезпечення функціонування нафтогазової сфери.

Зроблено висновок, що державна політика в нафтогазовій сфері направлена на створення безпечних умов функціонування ринку та розподілу ресурсів між кінцевими споживачами, лібералізації конкурентного середовища, сприянню економічному зростанню підприємств нафтогазової сфери. Разом з тим, в умовах дії особливого режиму воєнного стану важливо враховувати мінливість ринків збуту джерел енергії та направляти фінансові на організаційні зусилля на гарантування обсягів наявності енергоджерел, чого на даний момент поточним нормативно-правовим регулюванням не передбачено. Додатково з'ясовано, що державна політика також повинна бути спрямована на автономію від імпорту, що може бути реалізовано лише за умови всебічного організаційного планування та з урахуванням інтересів представників бізнесу.

Ключові слова: енергетика, державна політика, нафтогазова сфера, енергетична стратегія, енергетична безпека.

Myronov Dmytro. Fundamentals of state policy of Ukraine in oil and gas industry: normative regulation

The article is devoted to the study of regulatory and legal support for the formation and implementation of the state policy of Ukraine in the oil and gas complex under the conditions of the special regime of martial law. Attention is paid to general and special legal regulation, an analysis of the content and scope of the main category, such as "state policy" in the context of comparison with the concepts of public administration and regulation, is carried out.

The principles of state policy in the oil and gas industry have been studied, which indicates a clearly defined state approach to the formation and implementation of political directions and a high level of interest of the subjects of power in creating proper conditions for the functioning of the oil and gas sector, the market for the sale of products of the oil and gas industry. It has been found out that today the legislation enshrines an approach according to which categories of state regulation and state policy are identified, which is not correct from the point of view of the foundations of the theory of administrative law and has a negative effect on the further delimitation of powers in terms of institutional support for the functioning of the oil and gas sector.

It was concluded that the state policy in the oil and gas sector is aimed at creating safe conditions for the functioning of the market and the distribution of resources between end consumers, the liberalization of the competitive environment, and the promotion of economic growth

of enterprises in the oil and gas sector. At the same time, under the conditions of the special regime of martial law, it is important to take into account the volatility of energy sources sales markets and direct financial and organizational efforts to guarantee the availability of energy sources, which at the moment is not provided for by the current regulatory and legal regulation. It was additionally clarified that the state policy should also be aimed at autonomy from imports, which can be realized only under the condition of comprehensive organizational planning and taking into account the interests of business representatives.

Key words: energy, state policy, oil and gas sphere, energy strategy, energy security.

Постановка проблеми. Економічна діяльність будь-якої держави залежить від низки факторів, основне місце серед яких належить стану забезпечення державою основ організації діяльності зацікавлених суб'єктів-учасників конкретних видів правових відносин. Ведучи мову про державне регулювання не викликатиме заперечення факт, що найзагальнішим поняттям виступає категорія державної політики як напрямів реалізації функцій та завдань держави, теоретичні основи якої досліджувались у вітчизняній системі науки тривалий час ученими-представниками різноманітних галузей, в тому числі і правниками. Слід додати, що з моменту введення на території України воєнного стану відповідним Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [1], організація суспільного життя кардинально змінилась з огляду на об'єктивну необхідність гарантування безпеки усіх сфер відносин. Сфера нафтогазової промисловості, а також паливно-енергетичного комплексу, не є виключенням, оскільки результативність та ефект від її функціонування здійснює вплив на рівень безпеки країни в цілому та життя окремих її громадян, що пояснюється комплексністю впливу та складністю системи відносин у межах функціонування галузі.

Враховуючи зазначене, виникає необхідність комплексного дослідження нормативних основ функціонування нафтогазової промисловості особливо у період дії правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних основ державної політики привертало увагу багатьох науковців, особливо в контексті її реалізації та формування, теоретичного порівняння з категорією публічної

політики. Окремий масив наявних наукових джерел стосується галузевого дослідження функціонування паливно-енергетичного комплексу. Таким чином, серед науковців варто відзначити С. Вирового, О. Гомоляко, О. Дем'янчука, С. Єсімова, М. Карпа, О. Лазарєву, О. Мельник, О. Пухкала, С. Ситник, С. Телешуна, В. Тертичка, Г. Черняву та інших.

Метою статті є аналіз чинного нормативно-правового регулювання функціонування нафтогазового сектору України з урахуванням особливостей дії правового режиму воєнного стану.

Наукова новизна публікації полягає у визначенні специфічних особливостей формування та реалізації державної політики у нафтогазовому комплексі України та формування пропозицій по вдосконаленню досліджуваної сфери відносин.

Методологічна база дослідження складається із сукупності методів (приймів) наукового пізнання, серед яких було застосовано такі, як системного аналізу, синтезу, порівняння, дедукції. Для розкриття специфічних особливостей досліджуваного предмету автором додатково застосовано спеціально-юридичні методи (документального аналізу, формальної визначеності). Комплексність застосування перелічених приймів дозволило сформулювати актуальні висновки та пропозиції, які можуть бути застосовано в науково-теоретичній та практичній площині.

Виклад основного матеріалу. Категорія державної політики є теоретичною в межах правової науки, не зважаючи на те, що часто використовується законодавцем у профільних законах, направлених на регулювання окремих сфер суспільних відносин, в тому числі і галузей промисловості. Для детального дослідження норма-

тивного регулювання державної політики України в нафтогазовій галузі слід попередньо з'ясувати зміст та обсяг поняття «державна політика».

Наприклад, О. В. Лаврук досліджує поняття державної політики в контексті реалізації функцій держави, зазначаючи при цьому, що зіставлення функцій держави й державної політики має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дає можливість вивчити наявні форми внутрішньої будови, змісту, характер та спрямованість їхньої діяльності. Це є основою для визначення пріоритетів під час формування державних рішень щодо організованості й ефективності здійснення державної політики в основних сферах її діяльності. Основними складовими державної політики автор пропонує визнавати такі блоки: інституційний (державна, органи державної влади, політичні партії), нормативний (норми, положення, державні програми) й матеріальний (засоби для реалізації поставленої мети), а також рівні її здійснення — місцевий, регіональний, загальнодержавний, міжнародний [2, с. 265–257].

Дещо іншої позиції дотримується Л. Пал, який зазначає, що державною політикою слід визнавати напрями дій або утримання від них, обрані державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємно пов'язаних проблем [3, с. 28]. Дослідник розрізняє також поняття управлінських рішень та політичних рішень, що суттєво впливає на формування та реалізацію державної політики.

Схожі погляди має й вітчизняний учений В. Тертичка, який пропонує під державною політикою розуміти курс дій (або утримання від дій – бездій), обраний органами влади для розв'язання певної суспільної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем [4].

Усі три підходи дають підстави вважати, що державна політика має своїх суб'єктів формування – органів державної влади, основу для формування – суспільну проблему, незалежно від конкретної сфери, та складається із сукупності обраних дій

або рішення утриматись від цих дій. Варто також зазначити, що в даній роботі увага буде присвячена саме нормативному аспекту реалізації державної політики, без якого, на наш погляд, державна політика не може бути реалізована.

Профільним Законом України «Про нафту і газ» від 12.07.2001 № 2665-III передбачено визначення нафтогазової галузі положенням статті 1: нафтогазова галузь – галузь економіки України, яка разом з іншими галузями забезпечує пошук, розвідку та розробку родовищ нафти і газу, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію нафти, газу та продуктів їх переробки [5], цим самим законом зафіксовано основні ознаки такої галузі: є частиною економічної системи держави, не існує ізольовано в суспільно-державному просторі, включає комплекс дій, пов'язаних із пошуком, розвідкою та розробкою родовищ нафти і газу, транспортуванням, переробкою, зберіганням і реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки.

Положенням статті 5 вищезазначеного закону передбачено принципи державної політики в нафтогазовій галузі: державного управління в нафтогазовій галузі; державного регулювання діяльності в нафтогазовій галузі; збереження цілісності та забезпечення надійності і ефективності функціонування Єдиної газотранспортної системи України, єдиного диспетчерського (оперативно-технологічного) управління нею; створення умов для розвитку та підвищення ефективності діяльності нафтогазової галузі; безпеки експлуатації об'єктів нафтогазової галузі; раціонального споживання газу, нафти та продуктів їх переробки та впровадження енергозберігаючих технологій, включаючи обладнання газопроводів газотурбінними та турбодетандерними установками; додержання єдиних державних норм і правил усіма суб'єктами відносин, пов'язаних з видобутком, транспортуванням, постачанням і використанням газу, нафти та продуктів їх переробки; забезпечення екологічно безпечного функціонування об'єктів

нафтогазової галузі; забезпечення захисту прав та інтересів усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі; сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку газу, нафти та продуктів їх переробки; забезпечення підготовки кадрів високої кваліфікації для нафтогазової галузі; створення умов для підтримання стабільного фінансового стану нафтогазової галузі; взаємної відповідальності постачальників газу, нафти і продуктів їх переробки та споживачів; створення умов для перспективних наукових досліджень; забезпечення раціонального використання надр в інтересах Українського народу і надрокористувачів; пріоритетного використання вітчизняного науково-технічного, технологічного та кадрового потенціалу; додержання вимог, необхідних для забезпечення прозорості у видобувних галузях [5].

Аналіз даних принципів дозволяє констатувати, що держава зацікавлена у всебічному розвитку відносин у нафтогазовій сфері та спрямовує (хоча б декларативно) свої зусилля на підтримку не лише інтересів самої держави як колективного абстрактного утворення, а й інтересів споживачів і суб'єктів господарської діяльності.

Подальшого аналізу потребують положення статей розділу II даного закону «Державне управління та регулювання нафтогазової галузі», статтю 6 (Державне управління в нафтогазовій галузі) якого передбачено, що Верховна Рада України визначає основні напрями державної політики у нафтогазовій галузі та здійснює законодавче регулювання відносин у ній, а Кабінет Міністрів України та інші уповноважені на це органи виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом, реалізують державну політику в нафтогазовій галузі та здійснюють управління нею [5]. Законодавець в межах даного нормативного-правового акту роз-

різняє державне управління та державне регулювання і передбачає, що державне регулювання діяльності в нафтогазовій галузі здійснюється шляхом встановлення загальних правил здійснення цієї діяльності суб'єктами підприємницької діяльності, надання ліцензій на здійснення окремих видів діяльності, спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами та формування тарифної політики та іншими засобами, що визначаються законами [5].

Таким загальними правилами визначено: по-перше, сприяння конкуренції у нафтогазовому комплексі; по-друге, забезпечення проведення цінової та тарифної політики в нафтогазовому комплексі; по-третє, захист прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі [5].

Слід піддати критиці визначений підхід законодавця, оскільки положенням статті 6 фактично прирівняно державне регулювання до змісту державної політики, що не є коректним з точки зору основ теорії адміністративного права.

Додаткового аналізу в контексті поточного розвитку адміністративно-правових відносин в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану заслуговують положення Закону України «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період» від 02.11.2006 № 307-V, який регулює відносини, що виникають у зв'язку з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергоносіїв в особливий період підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу незалежно від форми власності, та їх взаємодію з органами державної влади, Збройними Силами України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування, органами управління єдиної

системи цивільного захисту, а також підприємствами, установами та організаціями галузей національної економіки, які настають із запровадженням особливого періоду [6]. Даний нормативно-правовий акт має ознаки регулятивного та здійснює субсидіарне регулювання тих відносин, які в основному визначаються законами більш загальної дії.

Положенням статті 3 вищезгаданого закону визначається перелік суб'єктів, що входять до складу паливно-енергетичного комплексу в особливий період: підприємства, установи та організації електроенергетичного, ядерно-промислового, вугільно-промислового та нафтогазового комплексів незалежно від форми власності [6]. Окремо визначаються основні завдання підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу в особливий період (виробництво відповідно до мобілізаційних завдань (замовлень) на особливий період електричної та теплової енергії, продуктів переробки нафти і газу, обладнання, комплектувальних виробів, видобуток вугілля, торфу, нафти і газу, постачання і транспортування нафти, газу та продуктів їх переробки, передача (постачання) електричної та теплової енергії для потреб Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, підприємств, установ та організацій, а також населення; утримання в належному стані об'єктів паливно-енергетичного комплексу та призначеної для їх обслуговування техніки відповідно до вимог законодавства, чинного в особливий період; забезпечення технічного прикриття та відбудови найважливіших об'єктів комплексу; посилення безпеки, охорони та оборони його об'єктів; створення передумов для мінімізації загроз для населення, що проживає у безпосередній близькості від об'єктів паливно-енергетичного комплексу, які мають стратегічне значення); порядок планування роботи підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу в особливий період, яке здійснюється у мир-

ний час центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у паливно-енергетичному комплексі, відповідно до мобілізаційних завдань (замовлень), що встановлюються Кабінетом Міністрів України, у взаємодії з центральними і місцевими органами виконавчої влади виходячи з потреб держави; порядок здійснення підготовки підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу до сталого функціонування в особливий період; закріплюється перелік основних заходів щодо здійснення підготовки підприємств, установ та організацій паливно-енергетичного комплексу до сталого функціонування в особливий період тощо [6].

Для розуміння напрямів державної політики у досліджуваній сфері важливими є також положення статей 11 та 12, якими передбачається порядок організації роботи та здійснення управління підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу в особливий період, яку здійснює Кабінет Міністрів України шляхом використання автоматизованих систем управління, запасних пунктів управління центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у паливно-енергетичному комплексі, та каналів зв'язку усіх форм власності, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у паливно-енергетичному комплексі, та порядок взаємодії центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у паливно-енергетичному комплексі, з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, державними органами і підприємствами, установами та організаціями в особливий період, що також включає міжнародну взаємодію [6].

Вважаємо за важливе зазначити, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071 було схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2030 року, яка хоч і не є чинною, але вдало визначає цілі та завдання,

що відображають напрями та особливості формування і реалізації державної політики в тому числі в нафтогазовій галузі. Так, цілями та завданнями Енергетичної стратегії є: створення умов для надійного та якісного задоволення попиту на енергетичні продукти за найменших сукупних витрат, при цьому економічно обґрунтовано; підвищення енергетичної безпеки держави; підвищення ефективності споживання та використання енергопродуктів; зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище і забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки ПЕК [7].

Основними завданнями й напрямками реалізації Енергетичної стратегії України є: формування цілісної та дієвої системи управління та регулювання в паливно-енергетичному секторі, розвиток конкурентних відносин на ринках енергоносіїв; поступова лібералізація та розвиток конкурентних відносин на ринках енергоресурсів і ринках пов'язаних послуг; створення передумов для істотного зменшення енергоемності економіки за рахунок впровадження нових технологій, прогресивних стандартів, сучасних систем контролю, управління й обліку, транспортування та споживання енергетичних продуктів і розвитку ринкових механізмів стимулювання енергозбереження; збільшення видобутку та виробництва власних енергоресурсів з урахуванням економіки видобування, а також збільшення обсягів енергії та енергопродуктів, видобутих із нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії; диверсифікація зовнішніх джерел поставок енергетичних продуктів; досягнення збалансованості економічно обґрунтованої цінової політики щодо енергетичних продуктів, яка повинна забезпечити покриття видатків на їх виробництво

й доставку до кінцевого споживача, а також створення відповідних умов для надійного функціонування та сталого розвитку підприємств ПЕК; створення умов для залучення до ПЕК приватних інвестицій, нових технологій і сучасного досвіду ефективної роботи; нормативно-правове забезпечення реалізації цілей розвитку ПЕК України з урахуванням наявного внутрішнього законодавчого поля, численних зобов'язань, передбачених міжнародними договорами, а також вимогами європейського енергетичного законодавства [7].

На превеликий жаль, дотепер відсутня розроблена Енергетична стратегія України на період до 2050 року, розробку якої схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р [8], тому очікування стосовно «енергетичного хабу Європи» [9] залишаються декларативними.

Висновки. Таким чином, державна політика в нафтогазовій сфері направлена на створення безпечних умов функціонування ринку та розподілу ресурсів між кінцевими споживачами, лібералізації конкурентного середовища, сприянню економічному зростанню підприємств нафтогазової сфери. Разом з тим, в умовах дії особливого режиму воєнного стану важливо враховувати мінливість ринків збуту джерел енергії та направляти фінансові на організаційні зусилля на гарантування обсягів наявності енергоджерел, чого на даний момент поточним нормативно-правовим регулюванням не передбачено. До того ж, що стосується викопних джерел енергії, державна політика повинна бути спрямована на автономію від імпорту, що може бути реалізовано лише за умови всебічного організаційного планування та з урахуванням інтересів представників бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. Президент України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 14.05.2022).
2. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. Університетські наукові записки. 2018. № 67-68. С. 254–263.
3. Леслі А. Пал. Аналіз державної політики. Київ : Основи. 1999. 419 с.

4. Тертичка В. В. Основи аналізу державної політики. Ідентифікація проблеми для аналізу державної політики. Інститут аналізу політики та стратегій : веб-сайт. URL: http://ipas.org.ua/old/doc/n16_present.pdf (дата звернення: 16.05.2022).

5. Про нафту і газ : Закон України від 12.07.2001 № 2665-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2001. № 50. Ст. 262.

6. Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період : Закон України від 02.11.2006 № 307-V. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2006. № 52. Ст. 526.

7. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2013-p#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

9. Стратегія майбутнього: Україна – це енергетичний хаб, який допоможе Європі позбутися залежності від росії. Урядовий квартал : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiia-maibutnoho-ukraina-tse-enerhetychnyi-khab-iakyi-dopomozhe-ievropi-pozbutysia-zalezhnosti-vid-rosii> (дата звернення: 20.05.2022).

REFERENCES:

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine]: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 dated February 24, 2022. President of Ukraine: website. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

2. Lavruk, O.V. (2018). Sutnist poniatttia derzhavnoi polityky [The essence of the concept of state policy]. University scientific notes. 2018. No. 67–68. P. 254–263 [in Ukrainian].

3. Leslie A., Pal. (1999). Analiz derzhavnoi polityky [Analysis of state policy]. Kyiv: Basics. 419 p. [in Ukrainian].

4. Tertychka, V.V. Osnovy analizu derzhavnoi polityky. Identyfikatsiia problemy dlia analizu derzhavnoi polityky [Fundamentals of state policy analysis. Problem identification for public policy analysis]. Institute for Policy and Strategy Analysis : Website. Retrieved from: http://ipas.org.ua/old/doc/n16_present.pdf [in Ukrainian].

5. Pro naftu i haz [On oil and gas]: Law of Ukraine dated July 12, 2001 No. 2665-III. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2001. No. 50. Art. 262 [in Ukrainian].

6. Pro funktsionuvannia palyvno-enerhetychnoho kompleksu v osoblyvyi period [On the functioning of the fuel and energy complex in a special period]: Law of Ukraine dated November 2, 2006 No. 307-V. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2006. No. 52. Art. 526 [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku [On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2030]: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07.24.2013 No. 1071. Legislation of Ukraine: website. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2013-p#Text> [in Ukrainian].

8. Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» [On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness"]: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 18, 2017 No. 605-r. Legislation of Ukraine: Website. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text> [in Ukrainian].

9. Stratehiia maibutnoho: Ukraina – tse enerhetychnyi khab, yakyi dopomozhe Yevropi pozbutysia zalezhnosti vid rosii [Strategy for the future: Ukraine is an energy hub that will help Europe get rid of its dependence on russia]. Government Quarter : Website. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiia-maibutnoho-ukraina-tse-enerhetychnyi-khab-iakyi-dopomozhe-ievropi-pozbutysia-zalezhnosti-vid-rosii> [in Ukrainian].

УДК 342.9+342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.06>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Поліщук Денис Олександрович,
Науково-дослідний інститут публічного права

Статтю присвячено нормативному аналізу повноважень та завдань Міністерства внутрішніх справ України у період дії особливого правового режиму воєнного стану. З'ясовано, що Положенням про Міністерство внутрішніх справ України не передбачено, що даний суб'єкт владних повноважень нормативно бере безпосередню участь як суб'єкт забезпечення воєнного стану України, проте аналіз визначених повноважень підтверджує, що орган відповідальний за підтримку національної безпеки та правопорядку, а також захист населення.

Увагу приділено тим нормативним змінам, які було прийнято після введення в Україні правового режиму воєнного стану. З'ясовано, що більшість змін були направлені на розширення повноважень Міністерства внутрішніх справ України та інших органів виконавчої влади та суб'єктів владних повноважень, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ. Встановлено, що значно розширено повноваження міністерства в частині забезпечення гуманітарного захисту, інформаційно-технічної допомоги іншим органам влади, пошуку зниклих безвісти осіб за особливих обставин, доповнено повноваження в частині економічної безпеки держави. Проаналізовано зміни в повноваженнях Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України. З'ясовано, що досить дискусійним є положення стосовно особливостей громадського контролю за діяльністю поліції під час дії воєнного стану, що фактично позбавляє громадян цієї права брати участь у розгляді скарг на дії чи бездіяльність поліцейських, ознайомлюватися зі звітами діяльності тощо.

Зроблено висновки, що Міністерство внутрішніх справ України залишається одним з ключових органів, які під час дії правового режиму воєнного стану повинні гарантувати безпеку населення та правопорядок у державі. Складна структура органу та наявність інших державних органів у підпорядкуванні МВС України свідчать про тривалий та динамічний процес вдосконалення нормативно-правового регулювання питань діяльності, постійну потребу у адаптації законодавства до вимог соціуму, вчасного реагування на потреби громадян. Перспективними видається закріплення за МВС України чітко визначених завдань у період дії воєнного стану, які об'єктивно слідують з аналізу наявного законодавства.

Ключові слова: Міністерство внутрішніх справ України, воєнний стан, публічний порядок, правоохоронні органи, безпека громадян.

Polishchuk Denis. Legal ensuring the activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during the legal regime of martial state

The article is devoted to the normative analysis of the powers and tasks of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during the period of the special legal regime of martial law. It was found out that the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine does not provide that this subject of power legally takes direct part as a subject of ensuring the martial law of Ukraine, however, the analysis of the specified powers confirms that the body is responsible for maintaining national security and law and order, as well as protecting the population.

Attention is paid to those regulatory changes that were adopted after the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine. It was found that most of the changes were aimed at expanding the powers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other executive authorities and subjects of power under the Ministry of Internal Affairs. It was established that the powers of the ministry were significantly expanded in terms of providing humanitarian protection, information, and technical assistance to other authorities, searching for missing persons

under special circumstances, and the powers in terms of the economic security of the state were supplemented. Changes in the powers of the National Police of Ukraine, the State Border Service of Ukraine, and the National Guard of Ukraine were analyzed. It was found that the provision regarding the specifics of public control over police activities during martial law is quite debatable, which effectively deprives citizens of the right to participate in the consideration of complaints about the actions or inaction of police officers, to familiarize themselves with activity reports, etc.

It was concluded that the Ministry of Internal Affairs of Ukraine remains one of the key bodies that must guarantee the safety of the population and law and order in the state during the legal regime of martial law. The complex structure of the body and the presence of other state bodies subordinated to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine testify to a long and dynamic process of improving the regulatory and legal regulation of activity issues, the constant need to adapt legislation to the requirements of society, and timely response to the needs of citizens. The consolidation of clearly defined tasks for the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during the period of martial law, which objectively follow from the analysis of existing legislation, seems promising.

Key words: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, martial law, public order, law enforcement agencies, citizens' safety.

Постановка проблеми. Введення в Україні особливого правового режиму воєнного стану потребує докорінних змін в організації суспільного життя та функціонуванні держави. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII передбачається, що воєнний стан вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1], тобто система органів державної влади отримує додаткові повноваження, при чому ці повноваження не є правом, а передбачені як необхідні та обов'язкові.

Відповідно до положення статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами

України [2], тобто усі змін та доповнення до визначених діючим нормативно-правовим забезпеченням повноважень повинні пройти процедуру закріплення в законодавчому полі держави.

Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС України) як орган виконавчої влади, займає одне з ключових місць у збереженні незалежності, територіальної цілісності нашої держави, захисті її інтересів та населення.

У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні дослідження законодавчих змін та доповнень в частині визначення меж повноважень МВС України та частково інших органів в системі виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через очільника МВС України, в період дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах науки адміністративного права слід відзначити результати наукових досліджень учених, які присвячували увагу системі функціонування органів виконавчої влади, діяльності правоохоронних органів, проблематиці забезпечення публічного порядку та безпеки. Зокрема, варто відзначити таких дослідників, як В. Авер'янов, Д. Афонін, О. Безпалова, А. Берлач, Ю. Битяк, І. Зозуля, М. Ковалів, В. Колпаков, О. Кузьменко, Т. Лисько, Г. Муляр, О. Циганов, Г. Шпиталенко, О. Юнін й інші.

Метою статті є дослідження змін нормативно-правового забезпечення діяль-

ності МВС України в умовах дії правового режиму воєнного стану, а також формування авторської позиції стосовно доцільності та актуальності таких змін.

Наукова новизна публікації полягає у характеристиці діяльності МВС України в умовах дії правового режиму воєнного стану та проведеному комплексному аналізі нормативних змін з урахуванням потреб і викликів сучасності.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загально-юридичні (синтезу, аналізу, групування, порівняння, системно-структурний, діалектичний) та спеціально-правові методи наукового пізнання, такі як метод формальної визначеності, документального аналізу, догматичний, порівняльно-правовий, сукупне застосування яких дозволило сформулювати актуальні висновки та пропозиції, які можуть бути використані в науці адміністративного права та в процесі вдосконалення діяльності МВС України.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи соціальне призначення держави, гарантоване положенням статті 3 Конституції України [2], всі суб'єкти публічної влади повинні спрямовувати свої зусилля на задоволення прав, свобод та законних інтересів приватних осіб. Дана конституційна норма з моменту видання Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року набула додаткового значення та змісту.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, крім вже зазначеного положення статті 1, визначається порядок здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування повноважень в умовах воєнного стану, гарантується неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану [1] та фіксуються інші обов'язки та гарантії діяльності, зокрема, органів виконавчої влади для підтримки загального правопорядку та порядку безпеки. Особливого значення також набуває положення статті 27 вищезазначеного закону,

яким гарантується контроль за діяльністю військового командування, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Радою національної безпеки і оборони України [1].

МВС України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 р. № 878 є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [3].

У 2023 році Постановою Кабінету Міністрів України «Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України» від 12 вересня 2023 р. № 975 [4] пункт 1 даного акту було доповнено також положенням, яке покладає на МВС України завдання у частині формування та реалізації державної політики у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (у частині повноважень з координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших пов'язаних з цим питань відповідно до

Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин») [3]. Цією ж постановою № 975 пункт 5 положення про МВС України було доповнено обов'язком МВС України забезпечити діяльність Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та функціонування Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [4]. На наш погляд, дуже важливим в частині виконання МВС України свого гуманітарного завдання в умовах дії правового режиму воєнного стану є віднесення до повноважень МВС внесення подання до Кабінету Міністрів України про призначення на посаду чи звільнення з посади Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [5].

Додатково слід зазначити, що відповідно до положення статті 12 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII (з назвою Закону в редакції Закону № 2191-IX від 14.04.2022) в Україні функціонує Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Реєстр), створюється для накопичення та централізації відомостей та даних про таких осіб, а також обліку інформації, необхідної для їх ефективного розшуку [6]. Законом передбачено також, що відомості в Реєстрі накопичуються та зберігаються з метою обліку інформації, необхідної для розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а держателем Реєстру є Міністерство внутрішніх справ України, яке має право доступу до відомостей, внесених до Реєстру, у повному обсязі. Держатель у межах повноважень, визначених цим Законом, має право отримувати інформацію (включаючи персональні дані) від інших органів державної влади, у тому числі шляхом інформаційної взаємодії між Реєстром та іншими державними інформаційними ресурсами в електронній формі інформаційно-комунікаційними засобами з використанням засобів технічного та криптографічного захисту інформації відповідно до вимог законодавства з питань захисту інформації [6].

Крім того, нормативно-правове забезпечення даного гуманітарного напрямку діяльності МВС України під час дії правового режиму воєнного стану складається з таких актів, як Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 511 «Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [7], Постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 року «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» [8], Наказ МВС від 28.08.2022 року № 535 «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [9].

Ще одним нововведенням в межах діяльності МВС України в умовах дії правового режиму воєнного стану є покладення на міністерство повноважень щодо здійснення підготовки та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України відповідно до Закону України «Про санкції» та участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції [3] відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо удосконалення державної санкційної політики» від 7 липня 2022 р. № 772 [10].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 і від 14 листопада 2018 р. № 1024» від 4 квітня 2023 р. № 300 до повноважень МВС України було також віднесено забезпечення формування і ведення Електронного реєстру геномної інформації людини, що є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи МВС, здійснення обробки, збереження, захисту та надання геномної інформації людини,

що міститься в Електронному реєстрі, а також забезпечення функціонування та розвиток системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 та управління нею в режимі повсякденного функціонування [11].

Наказом Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини» від 04.08.2023 № 639 передбачено, що держателем Електронного реєстру та володільцем інформації, що обробляється в ньому, є держава в особі Міністерства внутрішніх справ України, що здійснює організаційне, нормативно-правове забезпечення функціонування Електронного реєстру та контроль за дотриманням вимог законодавства щодо його ведення [12]. Також визначена мета обробки геномної інформації людини в Електронному реєстрі: ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; розшуку осіб, зниклих безвісти; ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини; ідентифікації осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [12]. Не зважаючи на те, що наказ не містить згадки про воєнний стан, дані повноваження направлені на захист осіб, які в тому числі постраждали внаслідок воєнних дій.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 4 Положення про Міністерство внутрішніх справ України» № 1090 від 13.10.2023, МВС України вживає заходів щодо ведення обліку військовослужбовців Національної гвардії, Держприкордонслужби, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту ДСНС, поліцейських, які загинули (померли), зникли безвісти, перебувають у полоні, звільнені з полону, отримали поранення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та членів їх сімей з метою забезпечення правового і соціального захисту таких осіб та здійснення інформаційної взаємодії з органами державної влади із зазначеного питання [13],

що є особливо важливим в період дії правового режиму воєнного стану в частині забезпечення діяльності всієї системи правоохоронних органів та загальної підтримки безпеки України.

Крім вищезазначених нововведень, за МВС України закріплені повноваження стосовно розробки проектів державних програм з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, охорони державного кордону, захисту об'єктів і територій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій, а також з питань міграції; здійснення в межах повноважень, передбачених законом, державного регулювання у сфері поводження з вибуховими матеріалами; організація і забезпечення виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях; здійснення інформаційної взаємодії з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями; вжиття заходів до забезпечення силами і засобами Національної гвардії охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів і органів державної влади, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні; організація та забезпечення високої бойової і мобілізаційної готовності та мобілізації Національної гвардії; забезпечення в межах повноважень, передбачених законом, ефективного використання сил і засобів Національної гвардії під час проведення антитерористичних операцій; утворення комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни, організація її роботи та видання відповідних документів працівникам МВС, територіальними органами, закладами, установами і підприємствами, що належать до сфери управління МВС, а також колишніми працівниками органів внутрішніх справ,

здійснення інформаційної взаємодії з Національною гвардією та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, для забезпечення обліку рішень про надання (відмову в наданні) статусу учасника бойових дій та статусу учасника війни; забезпечення виконання функцій радіочастотного органу спеціального користувача радіочастотного спектра [3].

Наведений перелік повноважень не містить безпосереднього згадування про необхідність їх реалізації під час дії правового режиму воєнного стану, проте, комплексний аналіз зазначеного свідчить про те, що дані повноваження абсолютно точно впливають на підтримку внутрішнього правопорядку у країні, безпеки громадян, захист інтересів держави.

Додатково потребують аналізу завдання та повноваження деяких державних органів, підпорядкованих МВС України. Зокрема, Національна поліція України (поліція) як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [14] бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості [14]. Також тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України та 60 днів після цього діє положення, яке надає право поліції діяти згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [15].

Останнє зазначене положення є цікавим з точки зору визначення законності

діяльності поліції, як імперативного правила та стримуючого фактору зловживання владою у сучасній, демократичній державі. Таким чином, законодавець, стримуючи права осіб та розширюючи повноваження поліції, гарантує збереження публічної безпеки та порядку під час дії воєнного стану.

Досить важливим з правової точки зору є доповнення положень Закону України «Про Національну поліцію» статтею 24 відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» 21.03.2023 № 3000-IX, якою закріплено додаткові повноваження поліції, що полягають у наступному: у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості; у ході забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості, виконання завдань територіальної оборони органи та підрозділи, що входять до системи поліції та дислокуються в межах Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, області, міста Києва, можуть підпорядковуватися за рішенням керівника поліції відповідному начальнику Головного управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, області, місті Києві; під час дії воєнного стану поліція особливого призначення в ході відсічі збройної агресії проти України за рішенням військового командування, погодженим з керівником поліції або уповноваженою ним особою, може брати участь в обо-

роні України відповідно до Закону України «Про оборону України» шляхом безпосереднього ведення бойових дій [16].

Також зміни було внесено до Розділу 5 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема, розширено права поліції в частині здійснення перевірки осіб шляхом вимоги в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в документах, у випадку, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи, або самовільно залишила місце для утримання військовополонених [14] та включено право поліції зупиняти транспортний засіб, якщо є наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених [14]. Додатково було доповнено статтю 40 правом поліції застосовувати безпілотні повітряні судна та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню [14].

Досить дискусійним є положення стосовно особливостей громадського контролю за діяльністю поліції під час дії воєнного стану, що передбачено статтею 90-1, відповідно до якої під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції, визначений статтями 86-88 та 90 цього Закону, не здійснюється [14], тобто громадяни фактично цією нормою обмежені у праві брати участь у розгляді скарг на дії чи бездіяльність поліцейських, ознайомлюватися зі звітами діяльності тощо. Крім зазначених, низка змін також стосуються внутрішньої організаційної діяльності Національної поліції України.

Ряд законодавчих змін також було внесено до Законів України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 № 876-VII. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації зброй-

ного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони та бере участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності [17]. Також розширено повноваження з охорони підприємств, установ і організацій, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [17]. Передбачено також, що з введенням воєнного стану Національна гвардія України для виконання завдань з оборони держави приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України, крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв [17].

Ряд змін стосувався і повноважень і діяльності Державної прикордонної служби України. Так, статтю 2 однойменного Закону доповнено функцією служби, яка полягає у координації діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України, пропуску до/з тимчасово окупованої території України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду [18]. Статтю 9 доповнено положенням, відповідно до якого під час дії воєнного стану загони морської охорони у встановленому законом порядку можуть залучатися відповідними органами військового управління Збройних Сил України до ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту, від-

січі збройній агресії проти України [18]. Переважна більшість змін була внесена відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України» від 24.02.2023 № 2952-IX.

Висновки. Таким чином, МВС України залишається одним з ключових органів, які під час дії правового режиму воєнного стану повинні гарантувати безпеку населення та правопорядок у державі. Складна струк-

тура органу та наявність інших державних органів у підпорядкуванні МВС України свідчать про тривалий та динамічний процес вдосконалення нормативно-правового регулювання питань діяльності, постійну потребу у адаптації законодавства до вимог соціуму, вчасного реагування на потреби громадян. Перспективними видається закріплення за МВС України чітко визначених завдань у період дії воєнного стану, які об'єктивно слідує з аналізу наявного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text>.
4. Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2023 р. № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2023-п#Text>.
5. Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-п#n15>
6. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 38. Ст. 280.
7. Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-п#Text>
8. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text>
9. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Наказ МВС від 28.08.2022 року № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>
10. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо удосконалення державної санкційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2022-п#Text>
11. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 і від 14 листопада 2018 р. № 1024 : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2023-п#Text>
12. Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 04.08.2023 № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text>
13. Про внесення змін до пункту 4 Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2023 № 1090. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-2023-п#Text>
14. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

15. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>

16. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : Закон України від 21.03.2023 № 3000-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 64. Ст. 220.

17. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 17. Ст. 594.

18. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 27. Ст. 208.

REFERENCES:

1. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII]. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No. 28. Art. 250 [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine as amended: Law of Ukraine dated June 28, 1996 № 254k/96-VR]. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 878 [On approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 No. 878]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p#Text> [in Ukrainian].

4. Pytannia vyznachennia povnovazhen deiakykh orhaniv u sferi dotrymannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava na vsii terytorii Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 veresnia 2023 r. № 975 [Issues regarding the determination of the powers of certain bodies in the field of support of the norms of international humanitarian law throughout the territory of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 12, 2023 No. 975]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /975-2023-p#Text> [in Ukrainian].

5. Deiaki pytannia vykonannia Zakonu Ukrainy «Pro pravovyi status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn» : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2022 r. № 511 [Some issues of implementation of the Law of Ukraine «On the Legal Status of Persons Missing for Special Material Reasons»: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2022 No. 511. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /511-2022-p#n15> [in Ukrainian].

6. Pro pravovyi status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn : Zakon Ukrainy vid 12.07.2018 № 2505-VIII [On the legal status of persons who have gone missing under special circumstances: Law of Ukraine dated 07.12.2018 No. 2505-VIII]. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 38. Art. 280 [in Ukrainian].

7. Deiaki pytannia vykonannia Zakonu Ukrainy «Pro pravovyi status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn» : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2022 roku № 511 [Some issues of implementation of the Law of Ukraine «On the Legal Status of Persons Disappeared Under Special Circumstances»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2022 No. 511]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 511-2022-n#Text> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 878 vid 28 zhovtnia 2015 roku [On the approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 878 dated October 28, 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-n#Text> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynyi reiestr osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn : Nakaz MVS vid 28.08.2022 roku № 535 [On the approval of the Regulation on the

Unified Register of Persons Disappeared Under Special Circumstances: Order of the Ministry of Internal Affairs No. 535 of August 28, 2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy zmin shchodo udoskonalennia derzhavnoi sanktsiinoi polityky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 lypnia 2022 r. № 772 [On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the improvement of state sanctions policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 7, 2022 No. 772]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2022-p#Text> [in Ukrainian].

11. Pro vnesennia zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 878 i vid 14 lystopada 2018 r. № 1024 : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 kvitnia 2023 r. № 300 [On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 No. 878 and dated November 14, 2018 No. 1024: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 4, 2023 No. 300]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2023-p#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Elektronnyi reiestr henomnoi informatsii liudyny : Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 04.08.2023 № 639 [On the approval of the Regulation on the Electronic Register of Human Genomic Information: Order of the Ministry of Internal Affairs dated August 4, 2023 No. 639]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text> [in Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do punktu 4 Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.10.2023 № 1090 [On making changes to paragraph 4 of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.10.2023 No. 1090]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-2023-p#Text> [in Ukrainian].

14. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII]. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No. 40-41. Art. 379 [in Ukrainian].

15. Pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu» ta «Pro Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy» z metoiu optymizatsii diialnosti politsii, u tomu chysli pid chas dii voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2123-IX [On making changes to the laws of Ukraine «On the National Police» and «On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine» in order to optimize police activities, including during martial law: Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2123-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text> [in Ukrainian].

16. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia okremykh pytan diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy pid chas dii voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 21.03.2023 № 3000-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2023. № 64. St. 220 [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the regulation of certain issues of the National Police of Ukraine during martial law: Law of Ukraine dated March 21, 2023 No. 3000-IX. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2023. No. 64. Art. 220] [in Ukrainian].

17. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 № 876-VII [About the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine dated March 13, 2014 No. 876-VII]. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2014. No. 17. Art. 594 [in Ukrainian].

18. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 03.04.2003 № 661-IV [On the State Border Service of Ukraine: Law of Ukraine dated April 3, 2003 No. 661-IV]. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2003. No. 27. Art. 208 [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.07>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ І НАФТОПРОДУКТІВ

Поліщук Олександр,

Науково-дослідний інститут публічного права

Стаття присвячена дослідженню правових та теоретичних основ формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в енергетичній системі України. Проведено аналіз нормативних передумов створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів у контексті виконання Україною взятих на себе міжнародних та європейських зобов'язань. Окремо з'ясовано, що потреба у створенні мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів є частиною системи енергетичної безпеки, визначення якої по-різному тлумачиться вітчизняними науковцями. Встановлено, що енергетична безпека є частиною національної безпеки, тому потреба у резервному збереженні енергетичних ресурсів на сучасному етапі розвитку України є критично необхідною.

З'ясовано, що дієвий механізм створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів є елементом системи енергетичної безпеки з огляду на те, що: впливає на рівень захисту енергетичних інтересів держави; є елементом системи підтримки життєво важливих ресурсів у країні; є складником системи доступу споживачів до природних ресурсів та продуктів їх переробки; безпосередньо впливає на економічну, соціальну, отже і на національну безпеку. Окремо відзначено позитивні аспекти нового Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів».

Зроблено висновок, що створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів є важливим та необхідним кроком на шляху до забезпечення енергетичної стабільності та енергетичної безпеки, оскільки наслідки ворожих атак на територію України спричинили потребу у пошукові нових інструментів вирішення проблемних сфер суспільного життя, однією з яких є енергетика. Концепція мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів також відповідає положенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та сприяє швидшому наближенню законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що в свою чергу пришвидшує процеси інтеграції.

Ключові слова: енергетична безпека, енергетичний сектор, публічне управління нафтогазової сфери, мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів, євроінтеграція.

Polishchuk Oleksandr. Theoretical and legal basis of creation minimum stocks of oil and oil products

The article is devoted to the study of the legal and theoretical foundations of the formation of minimum reserves of oil and oil products in the energy system of Ukraine. An analysis of the regulatory prerequisites for the creation of minimum reserves of oil and oil products in the context of Ukraine's fulfillment of international and European obligations has been carried out. It was found out separately that the need to create minimum reserves of oil and oil products is part of the energy security system, the definition of which is interpreted differently by domestic scientists. It has been established that energy security is a part of national security, therefore the need for backup conservation of energy resources at the current stage of Ukraine's development is critically necessary.

It has been found that an effective mechanism for creating minimum reserves of oil and oil products is an element of the energy security system in view of the fact that: it affects the level of protection of the state's energy interests; is an element of the support system of vital resources in the country; is a component of the system of consumer access to natural resources and their processing products; directly affects economic, social, and therefore national security. The positive aspects of the new Law of Ukraine "On minimum reserves of oil and oil products" were separately noted.

It was concluded that the creation of minimum reserves of oil and oil products is an important and necessary step on the way to ensuring energy stability and energy security, since the consequences of enemy attacks on the territory of Ukraine caused the need to search for new tools for solving problematic spheres of public life, one of which is energy. The concept of minimum reserves of oil and oil products also complies with the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU and contributes to the faster convergence of Ukrainian legislation with the legislation of the European Union, which in turn accelerates the integration process.

Key words: energy security, energy sector, public management of the oil and gas sector, minimum reserves of oil and oil products, European integration.

Постановка проблеми. В сучасному глобалізаційному середовищі питання дефіциту природних ресурсів з кожним роком набирає обертів та об'єднує науковців різних галузей. Дана проблема виходить за межі внутрішньодержавної, оскільки процеси всесвітньої торгівлі та розвитку економічних відносин в сучасному періоді знаходиться у фокусі уваги світової спільноти. Національні економіки держав залежать не лише від показників внутрішнього розвитку, а й загальних тенденцій формування нових економічних моделей взаємодії, тому пошук оптимальних та актуальних часу інструментів та механізмів збереження потенціалу природних багатств потребує нормативної урегульованості та вертикального втручання держав, як однієї з пріоритетних сфер та частини енергетичного потенціалу та сектору країни.

Питання формування в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів потребує додаткового дослідження з точки зору науки адміністративного права, оскільки лише державна ініціатива та процеси формування державної політики можуть встановити такий порядок видобутку та використання викопних джерел енергії, який би максимально задовольнив коло суб'єктів відносин, до яких окрім держави, належать також суб'єкти підприємницької діяльності та споживачі.

Саме тому, наука адміністративного права потребує додаткового змістовного наповнення в частині проведення теоретичних досліджень теоретико-правових основ створення в Україні мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет запропонованої роботи є комплексним, тому варто звернути увагу

на праці вчених в галузі адміністративного права у частині досліджень, присвячених публічному управлінню та адмініструванню, формуванню та реалізації державної політики, та інших публічних галузей. Також вартими уваги є наукові результати досліджень учених в сучасній комплексній галузі енергетичного права. Серед дослідників слід виділити праці таких, як О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Білоус, В. Ващенко, Ю. Ващенко, А. Григор'єва, С. Ківалов, Т. Коломоєць, А. Кореневич, В. Колпаков, О. Кузьменко, Ж. Соловійова, С. Стеценко, Ю. Харченко, В. Чернишова й інші.

Метою статті є дослідження теоретико-правових основ, нормативних джерел формування в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів з огляду на сучасні тенденції розвитку публічного управління та адміністрування та в умовах становлення основ енергетичної безпеки.

Науковою новизною публікації є авторський підхід до теоретичного аналізу правових основ формування в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів та сформовані висновки, які відображають авторський погляд на актуальне нормативно-правове регулювання.

Методи дослідження. Для формування актуальних висновків у роботі було застосовано комплекс методів наукового пізнання, серед яких слід виділити загальноюридичні методи, такі як індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення. Також, з огляду на галузевість дослідження, було використано спеціально-юридичні методи, такі як метод документального аналізу, порівняльно-правовий метод, метод інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Розпорядженням Кабінету Міністрів України

від 8 грудня 2009 року № 1498-р було схвалено Концепцію створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року. Уряд України визначив, що Україна належить до країн з дефіцитом власних природних вуглеводневих ресурсів, а рівень енергозалежності України є середньоєвропейським і характеризується відсутністю диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу та ядерного палива. Також однією з проблем, яка впливала на потребу формування дієвого механізму вирішення нестачі запасів нафти і нафтопродуктів, була світова енергетична криза, що негативно впливала на економічний розвиток України, і спричиняє нестабільність цін на нафту, що в свою чергу призводить до значних ризиків непередбаченості під час розроблення проекту Державного бюджету України на відповідний рік, а відсутність важелів впливу на іноземних монополістів – постачальників нафти і нафтопродуктів на внутрішній ринок спричиняє виникнення кризи у забезпеченні нафтою і нафтопродуктами [1].

Важливою передумовою формування мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів є процес інтеграції України до Європейського Співтовариства, що обумовлює необхідність створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів (далі – мінімальні запаси) відповідно до Директив Європейського Союзу та з урахуванням практики держав – членів ЄС [1].

В даному випадку слід також зазначити, що питання енергетики чітко визначені в підписаних євроінтеграційних актах України. До таких документів належать, зокрема:

1). Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 1 грудня 2005 року, який на сьогодні втратив чинність, проте, визнав що Україна та ЄС мають спільні інтереси в енергетичній галузі, і як ЄС, так і Україна можуть мати користь від інтеграції своїх енергоринків, тим самим підвищуючи, рівень енергетич-

ної безпеки Європейського континенту. Також визнана необхідність поступового впровадження Україною *acquis* ЄС у галузі енергетики, що є важливим кроком на шляху до мети України поступової економічної інтеграції з ЄС і поглиблення політичної співпраці з ЄС [2].

Також у Плані дій щодо підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів було встановлено, що в рамках спільної групи технічної підтримки, серед іншого, буде реалізовано сприяння процесу гармонізації технічних норм і стандартів, що застосовуються у вуглеводневій галузі України, з промисловими методами ЄС; надання допомоги Україні у впровадженні норм і правил ЄС, що застосовуються у нафтогазовому секторі (директиви щодо газу, специфікацій та якості нафтопродуктів); надання допомоги Україні у реалізації її національної стратегії безпеки поставок нафти [2].

2). Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка передбачає посилення співробітництва у сфері енергетики, з урахуванням зобов'язань Сторін стосовно виконання Договору про заснування Енергетичного Співтовариства; посилення енергетичної безпеки, сприяння розвитку належної інфраструктури та посиленню ринкової інтеграції та регуляторної адаптації до ключових елементів *acquis* ЄС, сприяння енергетичній ефективності та використанню поновлюваних джерел енергії, а також намагання досягти високого рівня ядерної безпеки [3];

3). Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії від 24 листопада 2016 року, яким передбачено, що Сторони прагнуть до зміцнення взаємної енергетичної безпеки на основі принципу солідарності та довіри та для успішної реалізації своїх намірів Сторони мають намір продовжувати свою співпрацю у нафтовому сек-

торі, у тому числі з метою забезпечення безпечного та надійного транзиту сирової нафти територією України та реалізації проектів з диверсифікації, а також задля створення Україною системи мінімальних запасів сирової нафти та нафтопродуктів. Сторони також ставлять собі за мету забезпечити розвиток діючої або, у разі необхідності, нової нафтової інфраструктури, що призведе до ефективнішої її інтеграції у європейську мережу нафтопроводів [4].

Таким чином, передумови для успішної реалізації формування мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів входить в євроінтеграційний план України, що свідчить про ціннісний та вкрай важливий напрям розвитку даної сфери для нашої держави.

Метою вищезгаданої Концепції, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1498-р також визнано підвищення рівня енергетичної безпеки держави шляхом створення ефективної системи захисту національної економіки від зменшення обсягу постачання нафти і нафтопродуктів або його припинення. Уряд зазначає, що досягнення зазначеної мети передбачає створення мінімальних запасів, що з урахуванням обсягу власного видобутку нафти гарантує наявність 90-денного обсягу внутрішнього споживання нафти і нафтопродуктів відповідно до стандартів ЄС, визначених Директивами Ради 68/414/ЄЕС від 20 грудня 1968 р., 98/93/ЄС від 14 грудня 1998 р., 2006/67/ЄС від 24 липня 2006 р. щодо зобов'язань держав – членів ЄС підтримувати мінімальні запаси сирової нафти і/або нафтопродуктів та забезпечувати їх зберігання, оновлення та використання [1].

З даного акту, який відображає напрямки та інструменти державної політики, зрозуміло, що створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів є частиною енергетичної безпеки держави. Для подальшого аналізу тривалого періоду розвитку даної сфери відносин необхідно проаналізувати теоретичні підходи до визначення енергетичної безпеки.

Стратегією енергетичної безпеки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 4 серпня 2021 р. № 907-р передбачено, що енергетична безпека – захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [5]. Експерти проекту енергетичної безпеки, підготовленого за сприяння USAID зазначають, що енергетична безпека країни – це впевненість у наявності, доступності та можливості стабільно отримувати паливо та енергію належної якості як щодня за звичайних умов, так і у випадку за надзвичайних обставин. Іншими словами, енергетична безпека – це захищеність держави, її громадян та економіки від дефіциту енергії [6].

Проектом Закону України «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України» від 13.07.2018 № 8609 передбачено, що енергетична безпека – це стан функціонування паливно-енергетичного комплексу та національної економіки в цілому, за якого усі споживачі мають постійний безперебійний доступ до послуг енергозабезпечення у повному необхідному обсязі за прийнятних економічних, екологічних та соціальних умов, існують умови для запобігання та адаптації різким змінам цін на паливно-енергетичні ресурси та умов їх постачання, а інші країни або внутрішні сили не чинять політико-економічного та силового тиску на вибір та провадження енергетичної політики держави [7].

Суходоля О. вважає, що енергетична безпека – це стан захищеності життєво важливих «енергетичних інтересів» особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує безперебійне задоволення споживачів економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості за нормальних умов й у надзвичайних ситуаціях [8].

Таким чином, дієвий механізм створення мінімальних запасів нафти і нафтопродук-

тів є елементом системи енергетичної безпеки з огляду на те, що: впливає на рівень захисту енергетичних інтересів держави; є елементом системи підтримки життєво важливих ресурсів у країні; є складником системи доступу споживачів до природних ресурсів та продуктів їх переробки; безпосередньо впливає на економічну, соціальну, отже і на національну безпеку.

Вагомим досягненням розвитку досліджуваної сфери стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» від 21.11.2023 № 3484-IX, який визначає правові, організаційні та економічні засади створення і функціонування в Україні системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, а також регулює відносини у зазначеній сфері [9]. Відповідно до положення статті 2 даного Закону, його прийнято для підвищення рівня енергетичної безпеки України та сталого постачання нафти та нафтопродуктів на внутрішній ринок у разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, а також з метою запровадження надійного та прозорого механізму постачання нафти та нафтопродуктів на основі принципу солідарності Договірних Сторін Договору про заснування Енергетичного Співтовариства створюються мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів. Дія Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, зберігання, заміни, розкриття, використання, поновлення та реалізації (продажу) мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, а також виконання плану дій для подолання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів України [9].

Щодо публічного управління у сфері мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів та забезпечення функціонування системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, то вищезазначений закон передбачає серед суб'єктного складу Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексі, цен-

тральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері статистики [9]. Зазначене дає підстави стверджувати, що дана сфера державного управління є комплексною та потребує злагодженої та скоординованої діяльності визначених суб'єктів владних повноважень, що в свою чергу може ускладнювати процес реалізації поставленої мети, але, з іншого боку, інакшим способом досягнення цієї ж мети є неможливим з огляду на високий рівень значимості потреби створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів.

Положення статті 8 передбачає порядок створення і правовий статус мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів. Найголовніше та найважливіше для сучасної енергетичної системи в контексті прийняття даного закону є передбачення, що загальний обсяг мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів мають зберігатися для задоволення потреб внутрішнього ринку України в період кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів [9], тобто, дія закону направлена не лише на врегулювання порядку обігу мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів, а на гарантування підтримки енергетичного сектору та енергетичних потреб громадян, споживачів.

Відповідно до положень Директиви 2009/119/ЄС від 14 вересня 2009 року «Зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сировини нафти та/або нафтопродуктів», «внутрішнє споживання» означає загальні обсяги, обчислені відповідно до Додатку II, що були доставлені в країну для комплексу енергетичного та неенергетичного використання; воно включає поставки для переробного сектора та поставки для промисловості, транспортного сектора, домогосподарств та інших секторів для «кінцевого» споживання; воно включає також власне споживання енергетичного сектора (за винятком палива для нафтопереробних заводів) [10].

Положенням пункту 10 статті 8 передбачено, що мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів створюються суб'єктами ринку, які здійснюють ввезення нафти та/або нафтопродуктів у режимі імпорту, з переліку нафти та/або нафтопродуктів, які ними вводяться в обіг на території України; суб'єктами ринку, які здійснюють діяльність з виробництва нафтопродуктів, з нафти, яка вводиться в обіг, та/або нафтопродуктів, які виробляються та вводяться в обіг відповідно до обсягу і номенклатури, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексі; суб'єктами ринку, які вводять в обіг газ скраплений, або у газі скрапленому, або в бензинах автомобільних з коефіцієнтом 0,8 до встановленого обсягу мінімальних запасів для газу скрапленого [9]. Тобто законом передбачаються максимально можливі ресурси для формування мінімальних запасів, що позитивно повинно відзначитися на порядку реалізації положень даного нормативно-правового акту.

Позитивно слід оцінити також положення пункту 5 статті 11 закону, яким передбачено, що зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів може здійснюватися на вибір суб'єкта ринку будь-яким центральним об'єктом зберігання (у розумінні Директиви Ради 2009/119/ЄС) або суб'єктом господарювання держави – члена Європейського Союзу (далі – суб'єкт господарювання ЄС), який має у розпорядженні вільні резервуари, розташовані на територіях держав – членів Європейського Союзу, що межують з Україною, і які зобов'язалися підтримувати мінімальний рівень мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів [9], що відображає спільність намірів та процеси інтеграції України до енергетичного простору та енергетичної політики ЄС.

Окремо законодавцем передбачено врегулювання визначення кризової ситуації на ринку нафтопродуктів та її рівня. Відповідно, виділяються кризова ситуація

рівня попередження та кризова ситуація рівня надзвичайної ситуації. Встановлено, що кризова ситуація на ринку нафти та нафтопродуктів виникає, коли прогнозований попит в Україні є вищим, ніж максимальний потенціал пропозиції, що призводить до порушення балансу постачання і споживання нафти та нафтопродуктів на внутрішньому ринку України у звітному періоді понад граничні показники, визначені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексі. У разі виявлення ознак кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів адміністратор електронної системи репортигу вносить відповідне подання до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексі. Кризова ситуація не може стосуватися коливань цін на ринку нафти та нафтопродуктів та спричинених ними змін попиту та пропозиції на нафту та нафтопродукти [9].

Варто також зазначити, що даним законом вносяться зміни до ряду нормативно-правових актів, зокрема, Закону України від 29.07.2022 № 2479-IX «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері тепlopостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування», Закон України від 14.07.2021 № 1639-IX «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу», Закон України від 17.06.2020 № 719-IX «Про заходи, спрямовані на погашення заборгованості, що утворилася на оптовому ринку електричної енергії», Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії», Закон України від 27.02.2014 № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України», Закон України від 20.02.2003 № 555-IV «Про альтернативні джерела енергії», Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV «Про альтернативні види палива» та ін.

Важливим є також доповнення положення статті 55 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII частиною другою такого змісту: «2. Не допускається звернення стягнення на нафту та нафтопродукти із складу мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, на які поширюється дія Закону України "Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» [11].

Висновки. Отже, комплексно проаналізувавши питання створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів слід зазначити, що даний крок є важливим

та необхідним на шляху до забезпечення енергетичної стабільності та енергетичної безпеки. Наслідки ворожих атак на територію України спричинили потребу у пошукові нових інструментів вирішення проблемних сфер суспільного життя, однією з яких є енергетика. Концепція мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів також відповідає положенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та сприяє швидшому наближенню законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що в свою чергу пришвидшує процеси інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2009 року № 1498-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243201132>
2. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про розуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 1 грудня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_694#top
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії від 24 листопада 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16#top
5. Стратегія енергетичної безпеки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-p#Text>
6. Що таке енергетична безпека і чому це надважливо для України? USAID : website. URL: <https://energysecurityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy/> (дата звернення: 15.03.2024).
7. Проект Закону України від 13.07.2018 № 8609 «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України». Liga-zakon : веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6N500A?an=335> (дата звернення: 20.03.2024).
8. Суходоля О. Енергоефективність економіки в контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізми реалізації : монографія. Київ, 2006. 400 с.
9. Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів : Закон України від 21.11.2023 № 3484-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3484-20#top>
10. Директива Ради 2009/119/ЄС від 14 вересня 2009 року зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирої нафти та/або нафтопродуктів. Державне агентство резерву України : веб-сайт. URL: <https://rezerv.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobotnytstvo/mznp/direktiva-2009119yes> (дата звернення: 22.03.2024).
11. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 30. Ст. 542.

REFERENCES:

1. Kontsepsiia stvorennia v Ukraini minimalnykh zapasiv nafty i naftoproduktiv na period do 2020 roku [The concept of creating minimum reserves of oil and petroleum products in Ukraine

for the period until 2020] : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 8, 2009 No. 1498-r. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243201132> [in Ukrainian].

2. Memorandum mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom pro porozuminnia shchodo spivrobotnytstva v enerhetychnii haluzi vid 1 hrudnia 2005 roku [Memorandum between Ukraine and the European Union on cooperation in the energy sector dated December 1, 2005]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_694#topAssociation [in Ukrainian].

3. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014 [Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, dated June 27, 2014]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

4. Memorandum pro vzaiemorozuminnia shchodo Stratehichnoho Enerhetychnoho Partnerstva mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom spilno z Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii vid 24 lystopada 2016 roku [Memorandum of Understanding on the Strategic Energy Partnership between Ukraine and the European Union together with the European Atomic Energy Community dated November 24, 2016]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16#top [in Ukrainian].

5. Stratehiia enerhetychnoi bezpeky [Energy security strategy] : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 4, 2021 No. 907-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-p#Text> [in Ukrainian].

6. Shcho take enerhetychna bezpeka i chomu tse nadvazhlyvo dlia Ukrainy? [What is energy security and why is it so important for Ukraine?] (2022, 11 January). USAID: website. Retrieved from: <https://energysecurityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy/> [in Ukrainian].

7. Proekt Zakonu Ukrainy vid 13.07.2018 № 8609 «Pro zasady derzhavnoi polityky u sferi enerhetychnoi bezpeky Ukrainy» [Draft Law of Ukraine dated July 13, 2018 No. 8609 «On the principles of state policy in the field of energy security of Ukraine»]. Liga-zakon: website. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6N500A?an=335> [in Ukrainian].

8. Sukhodolya, O. (2006). Enerhoefektyvnist ekonomiky v konteksti natsionalnoi bezpeky: metodolohiia doslidzhennia ta mekhanizmy realizatsii [Energy efficiency of the economy in the context of national security: research methodology and implementation mechanisms]: monograph. Kyiv. 400 p. [in Ukrainian].

9. Pro minimalni zapasy nafty ta naftoproduktiv [On minimum reserves of oil and oil products] : Law of Ukraine dated November 21, 2023 No. 3484-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3484-20#top> [in Ukrainian].

10. Dyrektyva Rady 2009/119/IeS vid 14 veresnia 2009 roku zoboviazannia derzhav-chleniv pidtrymuvaty minimalnyi riven rezerviv syroi nafty ta/abo naftoproduktiv [Council Directive 2009/119/EC of September 14, 2009, obligating member states to maintain a minimum level of reserves of crude oil and/or petroleum products]. State Reserve Agency of Ukraine: website. Retrieved from: <https://rezerv.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobotnytstvo/mznn/direktiva-2009119yes> [in Ukrainian].

11. Pro vykonavche provadzhennia [On executive proceedings]: Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1404-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2016. No. 30. Art. 542 [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.08>

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ребченко Ігор Михайлович,

здобувач

Інституту держави і права В. М. Корецького НАНУ

У статті розглядаються теоретичні підходи до розуміння змісту та сутності поняття верховенства права як основоположного правового принципу та основи функціонування держави в контексті необхідності збереження національної безпеки держави. Наведено погляди науковців, які доводять фундаментальність досліджуваного поняття. Окремо проаналізовано позитивістський підхід у контексті розмежування понять «верховенство права» та «верховенство закону».

Викладені власні міркування стосовно сутності верховенства права в аксіологічному та гносеологічному аспектах, що характеризують дану теоретико-правову категорію як ідеологічну та таку, що формує нове уявлення про суспільний порядок та правопорядок, та аксіологічну, як таку, що формує уявлення у членів суспільства та учасників суспільних відносин про цінність їх правового статусу, який визначений законодавством (у даному випадку реалізується верховенство закону як прояв верховенства права та позитивістської теорії права) та цінність об'єктивних (природних) прав людини і громадянина.

Здійснено спробу структуризації пріоритетів сучасної правової держави та визначення співвідношення місця понять «верховенство права» та «національна безпека» на основі додатково закріплених нормативних основ визначення останньої. З'ясовано, що національна безпека залишається основним точковим зосередженням інтересів діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства та інших учасників суспільних відносин.

Зроблено висновки про те, що верховенство права та національна безпека існують у вимірі онтологічного протиріччя, що в свою чергу впливає на стан нормативно-правового регулювання, зміст нормативно-правових актів, рівень задоволення та дотримання прав, свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Підсумовано, що національна безпека є однією з умов, яка робить верховенство права можливим та досяжним, але дії, що спрямовані на її збереження та захист, повинні бути виправдані і чітко визначені, тому запропонована тема потребує більш глибокого теоретико-правового аналізу.

Ключові слова: верховенство права, правова держава, національна безпека, принципи права, суб'єкти владних повноважень, державна влада.

Rebchenko Igor. The principles of the rule of law in the conditions of protecting national security

The article examines theoretical approaches to understanding the content and essence of the concept of the rule of law as a fundamental legal principle and the basis of the functioning of the state in the context of the need to preserve the national security of the state. The views of scientists are presented, which prove the fundamentality of the studied concept. The positivist approach was separately analyzed in the context of distinguishing between the concepts of «rule of law» in two meanings.

Author's considerations regarding the essence of the rule of law in axiological and epistemological aspects are presented, characterizing this theoretical-legal category as ideological and one that forms a new conception of social order and legal order, and axiological as one that forms conceptions of members of society and participants of social relations about the value of their legal status, which is determined by legislation (in this case, the rule of law is implemented as a manifestation of the law and the positivist theory of law) and the value of objective (natural) human and citizen rights.

An attempt was made to structure the priorities of the modern legal state and determine the relationship between the concepts of «rule of law» and «national security» based on addi-

tional established normative bases for the definition of the latter. It was found that national security remains the focus of the interests of public authorities, civil society and other participants in social relations.

It was concluded that the rule of law and national security exist in the dimension of an ontological contradiction, which in turn affects the state of normative and legal regulation, the content of normative and legal acts, the level of satisfaction and compliance with the rights and freedoms of citizens, as well as the rights and legitimate interests legal entities. It is concluded that national security is one of the conditions that makes the rule of law possible and achievable, but the actions aimed at its preservation and protection must be justified and clearly defined, therefore the proposed topic requires a deeper theoretical and legal analysis.

Key words: rule of law, constitutional state, national security, principles of law, subjects of state power, state power.

Постановка проблеми. Базові поняття в юриспруденції, одним з яких є принцип верховенства права, продовжують залишатися в колі наукових інтересів та дискусій дослідників сучасності. З одного боку, це викликано основоположністю досліджуваних категорій та явищ, а з іншого – трансформаційними змінами в організації суспільних відносин, які спричиняють появу нових форм взаємодії їх учасників, що в свою чергу провокує необхідність перегляду вже існуючих підходів. Верховенство права як нематеріальна цінність на сучасному етапі розвитку України набуває нових форм та втілень, що особливо помітним стає в умовах дії правового режиму воєнного стану. Спеціальні суб'єкти, діяльність яких спрямована на збереження територіальної цілісності та суверенітету, не зважаючи на ідеологічні наративи, обмежені у своїх діях, як і свободи та права громадян, визначені Конституцією, а держава зазнає значних втрат економічного, соціального характеру, що впливає на подальший розвиток та перспективи.

В даній роботі пропонується пошук нового погляду на цінність верховенства права як основоположного принципу існування та функціонування правової держави, принципу організації публічної влади та засади співжиття громадян в умовах захисту національної безпеки, підтримка якої реалізується через діяльність суб'єктів публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на високий рівень наукового інтересу до запропонованої проблематики, слід визнати, що значна кількість дослідників вже неодноразово у своїх наукових роботах частково чи повністю

порушували питання змісту верховенства права, його реалізації та меж, виявів і форм, а також впливу на суспільне життя. Вітчизняні науково-правові погляди викладені у працях таких учених, як С. Головатий, А. Заєць, М. Козюбра, В. Нестерович, О. Петришин, Н. Писаренко, С. Погребняк, А. Пухтецька, П. Рабінович, Т. Слінько, С. Шевчук, М. Цвік, А. Чарнота, Т. Чепульченко, В. Шилінгов та інші.

Проте, події останнього десятиліття в історії України потребують нових ідей про роль та місце верховенства права в системі функціонування публічної влади та організації суспільства в умовах захисту та збереження національної безпеки.

Мета статті є комплексне дослідження принципу верховенства права, його меж та проявів у організації публічної влади та суспільства в умовах захисту національної безпеки.

Наукова новизна публікації полягає у актуальному сформованому підході до принципу верховенства права як об'єднувального принципу демократичного існування України як сучасної правової держави.

Методологія дослідження виражається у комплексному застосуванні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, індукції, системний) та спеціально-юридичних (формальної визначеності, формально-догматичний) методах наукового пізнання, що сприяло формуванню релевантних висновків та досягненню поставленої у роботі мети.

Виклад основного матеріалу. Концепція правової держави сприяла трансформації ідеї верховенства права з ймовірності до недосяжного ідеалу. Проте, не

зважаючи на певну скептичність у можливих проявах верховенства права, держави і надалі продовжують свій розвиток у напрямку повного та неухильного дотримання правових норм. Принцип верховенства права закріплено на рівні положень Основного Закону України, де передбачено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу, а норми Конституції України є нормами прямої дії [1].

Наукові підходи до визначення верховенства права характеризуються плюралізмом думок, що в черговий раз підкреслює актуальність запропонованої тематики. Зокрема, на думку П. Рабіновича, верховенство права є пануванням права у суспільстві, відіграє визначальну роль у відносинах між учасниками суспільного життя, у діяльності державних та недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань, має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає та існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів [2, с. 30]. На думку Таманаги Б., «верховенство права» в найглибшому сенсі означає соціальний консенсус щодо справедливості законів, які мають обмежувати поведінку правителя в певний момент часу. Правитель не є сувереном, сувереном є право, і правитель є легітимним лише доти, доки черпає свої повноваження з останнього [3, с. 130]. Ю. Корольова вважає, що принцип верховенства права є визначальним як у законотворчій, так і у правозастосовній практиці, пріоритетним у внутрішньодержавному праві і в усіх сферах правовідносин, визначає співвідношення взаємодії права, держави, державних органів та інститутів, усіх осіб. Ідеологія держави, спираючись на цей принцип, будується на загальнолюдських цінностях, демократії (народовладді), загальній повазі до основних прав і свобод людини, без будь-якої дискримінації [4, с. 184].

Змістовним є погляд М. Козюбри, який вважає, що для функціонування правової держави і утвердження верховенства права необхідним є послідовне і неухильне

дотримання наступних вимог: визнання вирішального значення природних, невід'ємних і невідчужуваних прав і свобод людини при їх реалізації у відносинах між людиною і державною владою; дотримання принципу розподілу влади, який передбачає існування відносно самостійних і незалежних одна від одної гілок (напрямів) влади – законодавчої, виконавчої і судової та встановлення між ними таких взаємовідносин, які унеможливили б узурпацію всієї державної влади або більшої її частини в руках одного органу держави; обмеженість дискреційних повноважень, тобто прийняття рішень державними органами та посадовими особами на власний розсуд, що формує перед суб'єктами влади вимоги законодавчого підпорядкування утвердженню і забезпеченню прав і свобод людини; гарантія верховенства Конституції як однієї з вирішальних складових верховенства права і правової держави та орієнтація на невід'ємні, невідчужувані права людини як правове першоджерело; дотримання принципу визначеності, що означає вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів; дотримання принципу пропорційності, який стосується меж можливих обмежень основних прав людини; дотримання принципу правової безпеки і захисту довіри громадянина до надійності свого правового становища; гарантія незалежності суду і суддів, що забезпечує ефективний захист прав і свобод людини від зловживань з боку законодавчої і виконавчої влади та інших порушень [5].

З огляду на запропоновані та інші наявні характеристики і визначення принципу верховенства права, можна стверджувати, що дана теоретико-правова категорія характеризується ідеологічністю, що формує нове уявлення про суспільний порядок та правопорядок, та аксіологічністю, що формує уявлення у членів суспільства та учасників суспільних відносин про цінність їх правового статусу, який визначений законодавством (у даному випадку реалізується верховенство закону як прояв верховенства права та позитивістської теорії права) та цінність об'єктивних (природних) прав людини і громадянина.

До того ж реалізація і панування верховенства права впливає на стан усвідомлення членами суспільства та учасниками суспільних відносин правових меж і категорій допустимості та дозволеності.

Ведучи мову про теоретичні характеристики верховенства права, як правило, не враховуються особливі, інколи тимчасові випадки його реалізації. Прикладом такої ситуації, яка створює нові умови для реалізації верховенства права, є зокрема особливий правовий режим воєнного стану. Відповідно до закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року, воєнний стан може вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6]. Положенням статті 8 зазначеного закону передбачається перелік заходів правового режиму воєнного стану, які діють в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб і повинні бути передбачені указом Президента України про введення воєнного стану [6]. Таким чином, наведені вище ідеалістичні характеристики верховенства права втрачають свій сенс, виходячи з міркувань безпеки національних інтересів за конкретних, передбачених законом, умов. У зв'язку з цим виникає закономірне питання, наскільки принцип правовладдя (тобто верховенства права) об'єктивно існує в правовій дійсності і чи взагалі є реальним та можливим досягнення абсолютного верховенства права.

Дефінітивні характеристики національної безпеки витікають з положень пункту 9 частини 1 статті 1 закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 року, яким передбачено, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [7]. Поряд з визначенням безпеки, передбачене також визначення національних інтересів України, якими є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [7].

Слушними виглядають домисли Т. Подковенко, що безпека – є однією з тих сфер, яка має особливе значення як для держави та яка витупає в якості особливої публічної інституції, для суспільства в цілому, так і для окремих його членів, і тому її варто розглядати як ключовий елемент категорії загальне благо. Загальне благо є основою суспільного порядку та політичного устрою демократичної правової держави, і відповідно виступає метою діяльності державних органів влади. І хоча поняття загального блага має яскраво виражений філософський аспект, його ключові прояви знаходять своє відображення в основних сферах суспільного життя, таких як право, економіка і політика. Авторка також зазначає, що загальним благом варто визначати державу, а саме її незалежність, міжнародний авторитет, економічне процвітання та безпеку, а безпека була і залишається однією з найважливіших цілей держави. Однією з найбільших проблем, які пов'язані з тлумаченням сутності загального блага – це його здатність, відображати різноманітні і доволі складні соціальні процеси, в яких воно виникає і функціонує, таким чином науковиця приходить до висновку, що загальне благо – це ідеал правової держави, у якій людина, її права та свободи складають дійсно найвищу соціальну цінність [8, с. 13].

Таким чином, питання національної безпеки виступає також пріоритетним

для функціонування держави, є гарантією її існування та міжнародного визнання, ціллю та ідеалом. Видається доречним відмітити, що національна безпека може залежати як від зовнішніх чинників, так і від внутрішніх, саме для яких одним із системоутворюючих елементів є верховенство права всередині країни.

Доречним у даному випадку стане наведення результатів дослідження проф. П. Вестерман, яка досліджуючи онтологічне та аксіологічне значення верховенства права, зазначає, що верховенством права зазвичай називають систему, за якої ухвалення політичних рішень спрямовується і контролюється відкритим, неупередженим, доступним правом, що не має зворотної дії; право не прислуговує політичній волі, а встановлює, як також вважається, правила гри, обов'язкові як для держави, так і для громадян [9, с. 176]. При цьому дослідниця зазначає, що верховенство права, що слідує з аналізу теоретичних міркувань, є системоутворюючою категорією, яка включає умови незалежності судової влади, верховенство закону і ін., на кшталт тих, що визначені, зокрема, М. Козюброю, про що йшлося вище. Проте, саме верховенство права не завжди розглядається у якості кінцевої мети, що доводить наявність наступного розуміння верховенства права: «верховенство права не є ідеальним, але розглядається як щось важливе, тому що приводить до посилення безпеки. Таким чином, встановлення верховенства права ототожнюється з реформуванням сектору так званої «національної безпеки». Хоча ще десять років тому проблема права і порядку не розглядалась як складова частина доктрини верховенства права, сьогодні стало загальною практикою наголошувати на важливості безпеки як більш широкої мети, одним із засобів досягнення якої виступає верховенство права. Безпека, тим самим, стає ніби «ширшим верховенством права». Дехто навіть намагається вживати терміни «безпека» і «правосуддя» разом» [9, с. 176–177].

Таким чином, з'являється ідея щодо зміни дискурсу верховенства права в напрямку його прив'язки до питання

безпеки як загального блага. Тому виявляється спірною підстава стосовно примату верховенства права як панівної ідеї існування держави та соціуму перед необхідністю утвердження та захисту національної безпеки цієї ж держави. Слід додатково констатувати, що дана теоретична суперечність ніяким чином не заперечує цінність верховенства права, а лише дозволяє поглянути на дане явище під іншим кутом, що дозволить у майбутньому таким чином урівноважити значимість правовладдя, щоб права та свободи громадян, права та законні інтереси юридичних осіб не були порушені, навіть в умовах дії особливих правових режимів, яким є, зокрема, і воєнний стан.

Проф. П. Вестерман також пропонує розглядати верховенство права, як форму регулювання, при цьому зазначаючи, що «експорт верховенства права, так само як і реформу національної безпеки, можна сприймати як форми міжнародного регулювання» [9, с. 179], втілення яких залежить від намірів та інтересів міжнародної спільноти і її підтримки, що «встановлений зв'язок між верховенством права і категорією безпеки як більш «ширшої за верховенство права» позначає розвиток, у результаті якого сьогодні безпека здобула більше визнання» [9, с. 181].

В запропонованому контексті, пов'язуючи верховенство права з питаннями національної безпеки, слушним буде зауважити, що на даному етапі становлення сучасних країн національна безпека стає основним точковим зосередженням інтересів діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства та кожного учасника внутрішніх (державних, та таких, що не виходять на міжнародний рівень) суспільних відносин, що також слідує з аналізу положень Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Невирішеним залишається питання, чи дійсно ми можемо стверджувати про наявність та дотримання правовладдя в умовах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також

прав і законних інтересів юридичних осіб? Чи буде в даному випадку верховенство права на вищому рівні важливості, ніж питання національної безпеки? Відповіддю на дане питання може слугувати пропозиція іншого розуміння верховенства права, як інструмента досягнення цілей національної безпеки, коли право, що втілюється в положеннях нормативно-правових актів, може мати обмежену дію у часі та просторі за наявності умов загроз національній безпеці і в умовах відсутності іншого механізму збереження цієї національної безпеки. Проте, даний підхід відображає ототожнення норми права до норми закону, що значно звужує його зміст, про що також свого часу висловлювався Конституційний Суд України у рішенні по справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, при цьому зазначаючи, що «Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права.

Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [10].

Висновки. Таким чином, співставивши два ключових поняття в сучасному державотворенні – верховенство права та національну безпеку – слід визнати наявність онтологічного протиріччя, що безпосередньо впливає на стан нормативно-правового регулювання, зміст нормативно-правових актів, рівень задоволення та дотримання прав, свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Однозначно можна стверджувати, що верховенство права у розумінні недосяжного ідеалу, істини, що еволюціонувала в сучасному світі, є об'єктивно недосяжною метою з огляду на хибне розуміння меж даної філософської категорії та її тяжіння до ототожнення з розумінням відсутності порядку. Національна безпека є однією з умов, яка робить верховенство права можливим та досяжним, але дії, що спрямовані на її збереження та захист, повинні бути виправдані і чітко визначені. Саме тому надважливим завданням держави як соціального утворення, а також суб'єктів влади, які представляють таку державу, є дотримання прав, свобод та інтересів осіб в такий спосіб, що повною мірою відображає ідею національної безпеки. Суб'єкти владних повноважень у своїх діях повинні керуватися виключно законом, не допускати зловживань та підстав для їх обвинувачення у формальному визнанні прав, свобод та інтересів осіб і не створювати прецеденти незаконного позбавлення чи обмеження тих правомочностей, які нормативно не передбачені. Запропонована тематика дослідження потребує подальшого наукового пошуку шляхів релевантної взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рабінович П.М. Громадянське суспільство і правова держава (загальнотеоретичні міркування). *Українське право*. 1996. № 3. С. 22–34.

3. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / пер. з англ А. Іващенко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
4. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 183–186.
5. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки*. Том 64. С. 3–9.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 1(25). С. 11–18.
9. Вестерман П. Верховенство права як юридичне обличчя держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 176–184.
10. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Конституційний Суд України : веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення 15.02.2024).

REFERENCES:

1. Constitution of Ukraine as amended [Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy]: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P.M. (1996). Hromadianske suspilstvo i pravova derzhava (zahalnoteoretychni mirkuvannia) [Civil society and the legal state (general theoretical considerations)]. Ukrainian law. No. 3. P. 22–34 [in Ukrainian].
3. Tamanaga, B. (2007). Verkhovenstvo prava. Istoriia. Polityka. Teoriia [Rule of law. History. Policy. Theory]. trans. from English by A. Ivashchenko. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. 208 p. [in Ukrainian].
4. Korolova, Yu. (2019). Koreliatsiia pryntsyviv verkhovenstva prava ta verkhovenstva zakonu v systemi dzherel prava [Correlation of the principles of the rule of law and the rule of law in the system of sources of law]. Entrepreneurship, economy and law. No. 4. P. 183–186 [in Ukrainian].
5. Kozyubra, M.I. Pryntsyvy verkhovenstva prava i pravovoi derzhavy: yednist osnovnykh vymoh [The principles of the rule of law and the rule of law: unity of basic requirements]. Proceedings. Volume 64. P. 3–9 [in Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No. 28. Art. 250 [in Ukrainian].
7. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 31. Art. 241 [in Ukrainian].
8. Podkovenko, T. (2021). Natsionalna bezpeka Ukrainy: aksiolohichni ta pravovyi aspekty [National security of Ukraine: axiological and legal aspects]. Actual problems of jurisprudence. No. 1 (25). P. 11–18 [in Ukrainian].
9. Westerman, P. (2013). Verkhovenstvo prava yak yurydychne oblychchia derzhavy [The rule of law as the legal face of the state]. Philosophy of law and general theory of law. No. 2. P. 176–184 [in Ukrainian].
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystopada 2004 roku № 15-rp/2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated November 2, 2004 No. 15-рп/2004]. Constitutional Court of Ukraine: website. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (date of application 02/15/2024) [in Ukrainian].

УДК 340.14

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.09>

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ

Севастьяненко Олена Володимирівна,

старший викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0001-7260-7045

Гервасовська Анна Вікторівна,

студентка факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0009-0003-2354-983X

Дослідження кредитних ризиків та їх страхування має велике значення для фінансової стабільності та розвитку банківської системи. Україна, як країна з розвинутим фінансовим сектором, не є винятком і вивчення особливостей страхування кредитних ризиків в українському контексті є актуальним завданням. Зростання обсягів кредитування в українській економіці робить питання страхування кредитних ризиків дедалі актуальнішим. Неплатоспроможність позичальників може призвести до значних збитків для банків, що негативно впливає на їхню стійкість та загальну стабільність фінансової системи. Розуміння методів та інструментів страхування кредитних ризиків, а також їх правове та регуляторне забезпечення, дає змогу банкам мінімізувати свої збитки та сприяти розвитку кредитування в країні. Аналіз наукових робіт свідчить про те, що страхування кредитних ризиків є важливим інструментом для зниження ризиків банківської діяльності. Однак розвиток цієї сфери стримують певні проблеми: низький рівень довіри до страхових компаній, завищені тарифи та складність укладення договорів. В Україні поширені два основних методи страхування кредитних ризиків: делькредерний та заставний. Дані методи детальніше розглянуті у основному матеріалі поданої статті. Метою даної статті є дослідити сучасний стан та перспективи розвитку страхування кредитних ризиків в Україні та запропонувати шляхи та заходи для вдосконалення системи страхування кредитних ризиків в Україні. Очікується, що ринок страхування кредитних ризиків в Україні буде розвиватися в наступних напрямках: зростання ролі страхування, розширення спектра продуктів та послуг, збільшення конкуренції, використання нових технологій. Ефективна система страхування кредитних ризиків – це запорука стабільності фінансової системи України. Впровадження запропонованих заходів сприятиме зростанню довіри до страховиків, зниженню ризиків для банків та активізації кредитного ринку. Дана анотація розглядає джерела, методи та інструменти страхування кредитних ризиків, а також пропонує розглянутий список літературних джерел для подальшого дослідження теми.

Ключові слова: кредитний ризик, страхування кредитного ризику, банки, фінансова система, страхові компанії, економічне зростання, стабільність.

Sevastyanenko Olena, Hervasovska Anna. Features of credit risk insurance

The study of credit risks and their insurance is of great importance for the financial stability and development of the banking system. Ukraine, as a country with a developed financial sector, is no exception, and studying the specifics of credit risk insurance in the Ukrainian context is a relevant task. The growth of lending in the Ukrainian economy makes the issue of credit risk insurance increasingly relevant. Insolvency of borrowers can lead to significant losses for banks, which negatively affects their sustainability and the overall stability of the financial system. Understanding the methods and instruments of credit risk insurance, as well as their legal and regulatory support, allows banks to minimise their losses and promote the development of lending in the country. An analysis of academic papers shows that credit risk insurance is an important tool for reducing bank-

ing risks. However, the development of this sector is hampered by certain problems: low levels of trust in insurance companies, high tariffs and complexity of contracting. In Ukraine, there are two main methods of credit risk insurance: delcreditor and collateral. These methods are described in more detail in the main material of this article. The purpose of this article is to study the current state and prospects of credit risk insurance in Ukraine and to propose ways and measures to improve the credit risk insurance system in Ukraine. It is expected that the credit risk insurance market in Ukraine will develop in the following directions: increasing the role of insurance, expanding the range of products and services, increasing competition, and using new technologies. An effective credit risk insurance system is a key to the stability of Ukraine's financial system. Implementation of the proposed measures will help to increase confidence in insurers, reduce risks for banks, and boost the credit market. This annotation examines the sources, methods and instruments of credit risk insurance and offers a reviewed list of references for further research on the topic.

Key words: credit risk, credit risk insurance, banks, financial system, insurance companies, economic growth, stability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах в Україні обсяги кредитування зростають, що призводить до постійного виникнення ризиків як для кредиторів, так і для позичальників. Різноманітність видів кредитних операцій визначає особливості та причини кредитного ризику, який зазвичай виникає через недобросовісність позичальника, погіршення його фінансового стану, негативну економічну ситуацію, неефективне керівництво фірми тощо. Цей ризик може виникати у всіх типах кредитних операцій, як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному рівні.

Оскільки більшість кредитних ресурсів скуповується в банках, саме їм доводиться стикатися з найбільшими кредитними ризиками. Рівень цих ризиків визначається особою позичальника, його фінансовим станом, формою кредиту і загальною економічною ситуацією в країні.

Оскільки надання кредиту пов'язане з великою кількістю ризиків, що можуть призвести до втрати банком не лише доходу, а й наданих коштів, для стійкого розвитку банківського сектора економіки важливо впровадити ефективну систему страхового захисту від кредитних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страхування кредитного ризику у комерційного банку може здійснюватися через методи зовнішнього страхування та самострахування, а саме:

- Забезпечення зобов'язань.
- Резервування коштів для покриття можливих збитків, формування резервів для компенсації втрат по активних операціях.

- Лімітування, що охоплює як обсяги активних операцій, так і конкретних клієнтів. Ліміт визначає, яку суму та за яких умов банк може в певний період часу надати в розпорядження позичальника, за виконання певних умов.

- Сек'ютеризація боргових зобов'язань.
- Хеджування за допомогою кредитних похідних інструментів, таких як опціони, свопи тощо.

- Страхування кредитного ризику через страхову організацію.

Згідно з "Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схваленими постановою Правління НБУ від 15 березня 2004 року № 104, кредитний ризик означає ризик для надходжень та капіталу, який виникає внаслідок нездатності сторони, що бере на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (або його підрозділом) або здійснити взяті на себе зобов'язання в інший спосіб.

Після світової фінансової кризи послуги вітчизняних банків щодо надання кредитів поступово зростають. Це стає можливим завдяки їхньому активному кредитуванню суб'єктів господарювання, при цьому відбувається зменшення частки кредитів, що виділяються фізичним особам. Швидкий розвиток кредитного ринку в Україні супроводжується зростанням простроченої заборгованості, що може призвести до масового банкрутства кредитних установ і стагнації всього банківського ринку.

Один з найбільш поширених методів захисту від кредитного ризику у сучасних

комерційних банках України – це метод самострахування. Проте, застосування цього методу може призвести до значних втрат для банку, особливо якщо він спеціалізується на здійсненні схожих кредитних операцій, а також у разі погіршення фінансового стану позичальників.

Кредитний ризик властивий операціям Національного банку, пов'язаним з коштами міжнародних резервів. Цей ризик виникає внаслідок розміщення відповідних коштів на кореспондентських рахунках і депозитах у закордонних банках, а також в цінні папери емітентів-нерезидентів, які номіновані у іноземній валюті, в цінні папери України та у надання кредитів банкам та іншим позичальникам.

Максимальний рівень кредитного ризику Національного банку відображено у балансовій вартості фінансових активів, які фігурують у консолідованому звіті про фінансовий стан. Щодо зобов'язань з надання кредитів, максимальний рівень кредитного ризику визначається сумою цих зобов'язань.

Управління кредитним ризиком Національного банку здійснювалося через:

- Визначення мінімально допустимих кредитних рейтингів контрагентів.

- Встановлення довгострокових кредитних лімітів на обсяги розміщення коштів для банків-контрагентів та емітентів цінних паперів.

- Встановлення короткострокових кредитних лімітів на обсяг загальної заборгованості під час виконання операцій з банками-контрагентами.

- Встановлення обмежень на розмір стандартної дюрації (середньої тривалості) розміщення коштів за валютами та видами фінансових інструментів.

- Виконання операцій на відкритому ринку шляхом кредитування під заставу та проведення операцій репо і своп.

- Моніторингу відповідності учасників кредитних ліній вимогам, визначеним відповідними кредитними договорами.

- Моніторингу кредитоспроможності банків-контрагентів.

Мета статті – дослідити сучасний стан та перспективи розвитку страхування кре-

дитних ризиків в Україні, визначити ключові особливості та проблеми цієї сфери для банків, обґрунтувати її важливість для стабільності фінансової системи країни та запропонувати шляхи й заходи для вдосконалення системи страхування кредитних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беручи до уваги міжнародний досвід та розширення різноманітних банківських операцій, таких як факторинг, лізинг, форфейтинг, зовнішнє страхування визнано ефективним методом управління кредитним ризиком комерційних банків.

Активне кредитування, яке здійснювали банки, сприяло збільшенню покупельної спроможності населення, зростанню економіки, утворенню страхової культури та підвищенню рівня довіри до страхових компаній. Це дало можливість страховим компаніям впроваджувати перспективні та довгострокові проекти, розробляти та впроваджувати різноманітні страхові продукти, швидко розвиватися в регіональному плані, вдосконалювати систему навчання персоналу, формувати агентську мережу тощо. Розвиток споживчого та іпотечного кредитування українськими банками був одним із факторів, які сприяли динамічному розвитку роздрібного страхування.

Ризик, пов'язаний з кредитними договорами, відрізняється від типових ризиків, що є основою майнового страхування [1]. Саме тому суть страхування кредитів також має свої відмінності від інших видів страхування, і виявляється у двох формах:

1. Делькредерна форма організації: у цьому випадку страхувальником виступає банк, який є і застрахованим, і безпосередньо захищає свої інтереси шляхом страхування. Це можна назвати «власним страхуванням фінансового ризику». У цьому випадку відносини формуються виключно між страховою компанією та банком.

2. Заставна (гарантійна) форма організації: у цьому випадку позичальник, страхуючи свою платоспроможність, захищає інтереси кредитора. Страхова компанія

виступає гарантом оплати заборгованості позичальника у визначених строках на користь застрахованого.

Основна відмінність між формами організації страхування кредитів полягає у тому, хто виступає в ролі страхувальника. Варто відзначити, що в делькредній формі страхування банк виступає як страхувальник, у той час як в заставній формі він виступає як страховий агент. Однак обидві форми мають спільну особливість – вони надають захист від негативних наслідків, які банки можуть зазнати через неплатоспроможність своїх позичальників.

Однак важливо мати на увазі, що не всі страхові компанії готові страхувати банк на повну суму кредиту, оскільки вони не мають доступу до інформації про кредитоспроможність конкретного позичальника. Через це банки, які виділяють значні суми на кредити, часто зобов'язують своїх клієнтів страхувати заставне майно на випадок його часткового або повного знищення, а також організовувати страхування життя позичальника.

У сучасний час банки переважно віддають перевагу заставному страхуванню. Це пояснюється, насамперед, тим, що при використанні делькредного страхування банк вимушений нести частину ризику неповернення кредиту на себе згідно з умовами договору страхування (тобто застосовується франшиза). Крім того, банк зобов'язаний сплачувати значні страхові внески, що призводить до зниження прибутковості кредитних операцій.

Відповідно до мети кредитування, доступні різні види страхових послуг. Наприклад, отримання кредиту для придбання нерухомості може включати у себе страхування майна від класичних ризиків майнового страхування, страхування життя та здоров'я позичальника, а також страхування ризику втрати права власності на майно [2, с. 240].

У зв'язку з нестабільністю фінансового ринку лише небагато страхових компаній ризикнуть страхувати кредитні ризики банку, що надає кредити для особистих потреб, оскільки в останні часи кількість

випадків неповернення кредитів значно зросла. Однак великі страхові компанії продовжують здійснювати страхування кредитних ризиків і можуть компенсувати частину збитків, які понесе банк у разі страхового випадку. Тим не менш, страхові компанії більш охоче беруться за страхування кредитів для промислових підприємств та представників середнього і великого бізнесу, оскільки в цих випадках ризику неповернення позики мінімальні за рахунок наявності достатнього заставного майна, яке може покрити більшість витрат банку.

Страхування кредитного ризику дозволяє банку позбутися неплатоспроможності боржника, що в результаті допомагає очистити його баланс і зменшити розмір необхідного резервування для покриття можливих втрат, як вимагає Національний банк України. В такому випадку банк страхує частину або весь свій кредитний портфель, що дозволяє йому отримати страхову виплату в разі прострочення платежу за кредитом від страхової компанії, яка часто є пов'язаною з банком, і видалити неплатоспроможну заборгованість зі свого балансу. Після цього відшкодування, боржниками займається страхова компанія, яка може здійснити стягнення з позичальника певної частки боргу згідно укладеного страхового договору. Такий підхід до страхування не можна класифікувати як класичний, особливо якщо банк страхує не кожен окремий кредит, а весь свій портфель. Отже, наразі кредитне страхування в Україні є схемою, яку в основному реалізують страхові компанії, що пов'язані з банками.

При виданні кредитів банки зазвичай укладають страхові угоди на заставні активи (крім побутової техніки), часто також страхуючи самого позичальника від нещасних випадків або страхуючи його життя. Наприклад, у випадку іпотечного кредиту страхується право власності (з метою покриття ризику втрати або обмеження володіння нерухомістю). Проте, у майбутньому можливе включення до стандартів, які рекомендується, як міні-

мум, страхування позичальників від втрати роботи, що стає особливо актуальним у період кризи та зростання безробіття.

Сумніви у платоспроможності страховика частково виникають через несформованість страхового аудиту та недостатню доступність фінансової інформації про страхові компанії у економічних ЗМІ. З іншого боку, страхові компанії встановлюють високі страхові тарифи за різними видами страхування кредитних ризиків, що не завжди вважаються виправданими. Наприклад, тариф за страхування життя позичальника кредиту може становити 1% від суми кредиту (як мінімум), що є важливим для стабільності як банку, так і страхової компанії. Однак реальний тариф часто може бути набагато нижчим, ніж 0,01%. У зв'язку з цим банки шукають альтернативні форми забезпечення кредитів, оскільки сумніваються у можливості отримати відшкодування від страхової компанії.

Також, у зв'язку з неоптимальністю страхування кредитних ризиків (різниця між виплатами та внесками) в Україні, страхові компанії застосовують суворий відбір страхувальників. У середньому, в страхуванні кредитних ризиків приймається лише одне з п'яти звернень, оскільки проводиться ретельний аналіз фінансових показників діяльності клієнта, його кредитної історії та контрагентів, а також їхньої позиції на ринку. Контракт уважно розглядається, перевіряється його відповідність законодавству, і страхова компанія може навіть надавати клієнту рекомендації для зменшення його ризиків.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На нашу думку, у контексті страхування кредитних ризиків для банків проблемою є складність процедури укладення договору страхування, оскільки вони повинні проводити не лише стандартну операційну діяльність, а й відповідальну аналітичну роботу щодо узгодження страхових тарифів та надання страховику документів для можливості розгляду регресивного позову до боржника.

Крім того, банки, які не користуються послугами страхових компаній для страхування кредитного ризику, повинні захищати себе, зокрема, за допомогою встановлення вищих процентних ставок за кредитами, що може негативно позначитися на їхній конкурентоспроможності.

Також, з метою зниження взаємних ризиків банків та страхових компаній, боротьби з операціями квазістрахування та підвищення рівня ліквідності та платоспроможності фінансових установ, доцільно створити в Національному банку України та Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах ринків фінансових послуг, інтегровану систему нагляду за діяльністю банків на страховому ринку. Це забезпечить надійність та ефективність банківського страхування та сприятиме активному впровадженню страхування іпотечних зобов'язань в практику.

Для широкого впровадження страхування кредитних ризиків комерційних банків страховими компаніями у практичній діяльності необхідно вжити таких заходів:

- Збільшення капіталізації страхових компаній.

- Здобуття довіри громадян до страхових компаній.

- Покращення прозорості та відкритості на страховому ринку, збільшення рівня розкриття інформації у фінансових звітах страховиків.

- Перегляд розміру страхових тарифів за певними видами страхування кредитних ризиків.

- Підвищення якості страхових та банківських послуг.

- Надання страховими компаніями додаткових послуг разом із класичними, таких як покриття витрат на юридичний супровід проблемної заборгованості, страхування торгових кредитів, страхування експортних кредитів і т.д.

- Розроблення ефективної системи оцінки фінансового стану позичальника.

- Підвищення ефективності роботи Українського бюро кредитних історій.

Розвиток ефективного механізму страхування кредитних ризиків є ключовим

завданням для забезпечення стабільності фінансової системи. Для досягнення цієї мети необхідно посилити співпрацю між банками, страховими компаніями та фінансовими регуляторами. Регулярне оновлення законодавства щодо страхування кредитних ризиків, контроль за фінансовою діяльністю страховиків, вивчення досвіду інших країн та впровадження інноваційних технологій – це лише деякі шляхи, які можуть допомогти у підвищенні ефективності цього процесу. Такий підхід сприятиме зниженню ризиків для всіх учасників фінансового ринку та сприятиме створенню стійкого середовища для розвитку банківсько-страхового сектору [3, с. 6].

Розвиток сучасного страхування кредитних ризиків вимагає комплексного підходу та впровадження інноваційних стратегій. Зокрема, важливо залучати нові технології для аналізу та прогнозування ризиків, розробляти гнучкі та індивідуальні підходи до кожного клієнта, а також підвищувати фінансову грамотність серед споживачів та підприємців. Крім того, необхідно посилити співпрацю між банками та страховими компаніями для вдосконалення процесів страхування та зменшення ризиків для всіх сторін. Тільки таким чином можна буде створити ефективну систему захисту від кредитних ризиків, яка сприятиме стабільності та розвитку фінансового сектору.

Розширення можливостей страхування кредитних ризиків може також сприяти створенню більш привабливих умов для інвесторів, які шукають надійність та стабільність в управлінні фінансовими ресурсами. Заохочення інновацій та впровадження новітніх технологій у цю сферу може стимулювати розвиток економіки та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Також, розробка і впровадження стандартів та регуляційного середовища сприятиме забезпеченню стабільності на фінансовому ринку та захисту інтересів всіх учасників [4].

Стабільність і надійність фінансового сектору відіграють ключову роль у забезпеченні економічного зростання та ста-

лого розвитку країни. Розвиток системи страхування кредитних ризиків сприятиме зниженню фінансових втрат для банків та збільшенню їхньої стабільності, що в свою чергу стимулюватиме більш активний кредитний ринок та залучення нових інвестицій. Такий підхід може сприяти покращенню економічного клімату країни та підтримці підприємницької активності, що сприятиме загальному економічному зростанню та підвищенню рівня життя населення.

Впровадження ефективних механізмів страхування кредитних ризиків є важливим етапом у забезпеченні фінансової стабільності та захисту інтересів банків та їх клієнтів. Постійне вдосконалення цих механізмів та удосконалення стандартів регулювання є важливим завданням для забезпечення ефективного функціонування фінансового сектору в умовах зростаючої конкуренції та змінного економічного середовища.

Розвиток страхування кредитних ризиків сприяє збільшенню впевненості банків у надійності їх кредитного портфеля та зниженню фінансових втрат внаслідок неплатоспроможності позичальників. Крім того, це сприяє зростанню довіри клієнтів до банківської системи та стимулює розвиток кредитного ринку. Ефективне використання страхових послуг дозволяє банкам зосередитися на своїй основній діяльності та покращити якість обслуговування своїх клієнтів.

У висновку слід зазначити, що страхування кредитних ризиків є важливим елементом фінансової системи, який сприяє зменшенню фінансових ризиків для банків та страхових компаній. Особливості цього виду страхування полягають у складній процедурі укладання договорів, відборі страхувальників, а також у великій відповідальності страхових компаній перед банками та клієнтами. Розвиток цього сегменту страхового ринку вимагає вдосконалення законодавства, збільшення довіри громадян до страхових компаній та постійного вдосконалення процесів управління ризиками. Зростання популярності стра-

хування кредитних ризиків сприятиме стабільності фінансової системи та підвищенню її ефективності.

Отже, особливості страхування кредитних ризиків відображають складний характер взаємодії між банками та страховиками в умовах фінансової нестабільності. Цей процес вимагає великої уваги до деталей, включаючи оцінку ризиків, встановлення

відповідності умов договорів та постійне моніторингове спостереження за фінансовими показниками. Зростання довіри до страхових компаній, розвиток фінансової інфраструктури та вдосконалення нормативно-правового середовища сприятимуть подальшому розвитку цього сегменту страхового ринку та забезпечать більшу стабільність фінансової системи в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Самсонова К.В. Страхування кредитних ризиків в Україні. [Електронний ресурс]. URL: <http://intkonf.org/samsonova-k-v-strahuvannya-kreditnih-rizikiv-v-ukrayini/>
2. Яворська Т.В. Страхові послуги: Навч. посіб. /За заг. ред. д.е.н., проф. Реверчука С.К. К.: Знання, 2008. 350 с.
3. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці. *Вісник НБУ*. Вересень, 2012. С. 4–8.
4. Duffie D. Innovations in Credit Risk Transfer: Implications for Financial Stability. Stanford University, Draft: July 2, 2007. 47 p.

REFERENCES:

1. Samsonova, K.V. Strakhuvannya kredytnykh ryzykiv v Ukrayini [Credit Risk Insurance in Ukraine]. Retrieved from: <http://intkonf.org/samsonova-k-v-strahuvannya-kreditnih-rizikiv-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
2. Yavorska, T.V. (2008). Strakhovi posludy [Insurance Services]. Nauch. posibnyk /Za zag. red. d.e.n., prof. Revershuka S. [in Ukrainian].
3. Tereshchenko, O. (2012). Otsinka kredytnykh ryzykiv: vidpovidnist' novatsiy NBU mizhnarodniy praktytsi [Evaluation of Credit Risks]. *Visnyk NBU*, p. 4–8 [in Ukrainian].
4. Duffie, D. (2007). Innovations in Credit Risk Transfer: Implications for Financial Stability. Stanford University, 47 p. [in English].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.10>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Чернишова Валерія Юріївна,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Міжрегіональної академії управління персоналом

Дану роботу присвячено нормативним передумовам притягнення публічних службовців до юридичної відповідальності за законодавством України. Визначено основні підходи до розуміння юридичної відповідальності, зосереджено увагу на її концептуальних основах. Розкрито сутність публічної служби відповідно до чинного законодавства, проаналізовано зміст наданого поняття. З'ясовано, що наявність дефініції «публічна служба» в контексті юридичної відповідальності не забезпечено відповідним необхідним інструментарієм. Підтверджено, що юридична відповідальність публічних службовців є елементом їх правового статусу та стримуючим фактором владного свавілля.

Окремо визначено особливості цивільно-правової відповідальності публічних службовців, з'ясовано її матеріальний характер, увагу зосереджено на очевидному недоліку, який полягає у подальшому недостатньому нормативно-правовому регулюванні з відсилкою до Закону України «Про державну службу», який також потребує додаткового опрацювання.

Увагу присвячено дисциплінарній відповідальності публічних службовців, зроблено висновки про спільне застосування трудового та адміністративного законодавства з урахуванням особливостей проходження публічної служби, а дисциплінарна відповідальність публічних службовців може розглядатися через призму категорії службової дисципліни.

Охарактеризовано особливості застосування адміністративної відповідальності до публічних службовців, з'ясовано, що вагомим внеском в реформування даного інституту була антикорупційна реформа та прийняття Закону України «Про запобігання корупції».

Визначено, що публічні службовці можуть бути суб'єктом вчинення широкого переліку кримінальних правопорушень, а також, що їх кримінальна відповідальність не обмежується Розділом XVII Кримінального кодексу України.

Зроблено висновок про позитивні зміни в досліджуваній сфері відносин, що обумовлено реформуванням антикорупційного законодавства та формуванням нової свідомості та ідеології публічної служби з поступовим втіленням європейських стандартів функціонування публічної служби, які відображають її публічно-сервісний характер.

Ключові слова: публічна служба, публічний службовець, юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, цивільна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Chernyshova Valeriia. Normative and legal regulation of legal responsibility of public servants in Ukraine

This work is devoted to the normative prerequisites for prosecution public officials under the legislation of Ukraine. The main approaches to the understanding of legal responsibility are defined, attention is focused on its conceptual foundations. The essence of public service is revealed in accordance with the current legislation, the content of the given concept is analyzed. It was found that the existence of the definition of "public service" in the context of legal responsibility is not provided with the appropriate necessary legal instruments. It has been confirmed that the legal responsibility of public officials is an element of their legal status and a restraining factor against the arbitrariness of power.

The specifics of the civil liability of public servants are separately defined, its material nature is clarified, attention is focused on the obvious shortcoming, which consists in the further insuffi-

cient legal regulation with reference to the Law of Ukraine "On Public Service", which also needs additional improvement.

Particular attention is paid to the disciplinary responsibility of public servants, a conclusion is made about the joint application of labor and administrative legislation considering the peculiarities of public service, and the disciplinary responsibility of public servants can be considered through the prism of the category of official discipline.

The specifics of the application of administrative responsibility to public officials were characterized, and it was found that anti-corruption reform and the adoption of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" made a significant contribution to the reform of this institution of law.

It was determined that public officials may be subject to a wide range of criminal offenses, and that their criminal liability is not limited to Chapter XVII of the Criminal Code of Ukraine.

A conclusion was made about positive changes in the researched sphere of relations, which is due to the reform of anti-corruption legislation and the formation of a new consciousness and ideology of public service with the gradual implementation of European standards for the functioning of public service, which reflect its public service nature.

Key words: *public service, public servant, legal liability, criminal liability, civil liability, administrative liability, disciplinary liability.*

Постановка проблеми. Юридична відповідальність в сучасному демократичному світі вже не є засобом залякування, а набуває нової ролі суспільного регулятора та демонструє адекватну реакцію держави на порушення закону. Юридична відповідальність публічних службовців є надважливим інструментом запобігання свавілля влади та стримуючим фактором корупції в сучасному диференційованому суспільстві, яке в умовах дії правового режиму воєнного стану не завжди готове до нових викликів та зміни умов. Передбачення на рівні закону, тобто безпосередня формалізація інституту відповідальності публічних службовців, є завданням держави для забезпечення її сталого та демократичного розвитку, проте недоліки такої формалізації можуть становити високу моральну та соціальну ціну у майбутньому.

З огляду на зазначене актуальним в межах науки адміністративного права питання дослідження особливостей та специфіки видів відповідальності, до якої може бути притягнуто публічного службовця у процесі здійснення ним наданих йому ж державою та громадянами повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика юридичної відповідальності публічних службовців залишається гостро актуальною, незважаючи на наявні наукові результати. Свого часу даній тематиці приділяли увагу такі вчені, як

В. Б. Авер'янов, О. А. Банчук, В. М. Бевзенко, А. І. Берлач, В. П. Битяк, М. Й. Вільгушинський, В. А. Головка, О. О. Губанов, І. П. Голосніченко, А. І. Денисов, О. А. Заярний, В. В. Зуй, І. О. Ієрусалімова, І. Б. Коліушко, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, В. І. Олефір, Ю. Л. Панейко, С. В. Петков, Н. О. Рунова, В. М. Селіванов, Ю. П. Сурмін, Г. С. Тимчик, В. М. Торяник та інші.

Не зважаючи на значний масив наукових праць, тематика яких дотична до запропонованої, а також зважаючи на наявність змін в частині передбачення положень антикорупційної політики держави та з огляду на європорієнтовані наміри України в процесі вступу до ЄС, дослідження запропонованої тематики залишається науково та юридично значимим.

Метою статті є дослідження наукових та нормативно-правових підходів в частині регулювання питання юридичної відповідальності публічних службовців.

Наукова новизна публікації обумовлена недосконалістю поточного нормативно-правового регулювання відповідальності публічних службовців, особливо в частині цивільно-правової відповідальності та відсутності єдиного підходу до визначення публічної служби.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у роботі автором було використано комплекс методів наукового пізнання, серед яких слід зацентувати

увагу на загальнонаукових методах, таких як порівняння, аналізу, системний метод, системно-структурний метод, та спеціально-юридичних методів. Зокрема, було застосовано формально-догматичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий прийоми.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень суспільних вимог до функціонування інституту публічної служби формує таку модель суспільних відносин, у якій інститут відповідальності публічних службовців займає чи не найважливіше місце. Пояснюється це тим, що покладені на публічних службовців обов'язки стають предметом суспільного інтересу та передумовою і критерієм повноцінного виконання ними повноважень, а отже, гарантією ефективності та законності публічної служби.

Інститут відповідальності публічних службовців є комплексним та міжгалузевим, що пояснюється, власне, особливостями самого феномену публічної служби.

Положення пункту 17 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України, надає наступне визначення публічній службі – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [1]. За своєю суттю дану дефініцію не можна назвати досконалою та такою, що містить ознаки даної державно-правової категорії, натомість законодавець перелічив ті види службової діяльності, в тому числі і політичну, які відніс до публічної служби.

Подальшого нормативно-правового закріплення підстав, видів та особливостей юридичної відповідальності публічних службовців не відбулося.

З точки зору теоретичного підходу варто зазначити, що юридична відповідальність публічних службовців є елементом їх правового статусу [2, с. 169]. Проводячи ана-

логію із відповідальністю державних службовців, як вужчої категорії за категорію публічних службовців, можна визначити такі підходи до розуміння сутності юридичної відповідальності останніх:

– юридична відповідальність публічних службовців як юридичний обов'язок особи дотримуватися законодавства, у випадку порушення якого зазнають заходів державного примусу чи покарання [3, с. 44];

– юридична відповідальність публічних службовців як міра державного примусу, яка висвітлюється в негативних наслідках для правопорушника, які наступають у вигляді позбавлень особистісного чи майнового характеру [4, с. 286].

– юридична відповідальність публічних службовців як юридичний обов'язок дотримання і виконання в процесі своєї службової діяльності публічним службовцем покладених на нього посадових обов'язків, у випадку невиконання або неналежного виконання яких, дії службовця визначаються як правопорушення та несуть несприятливі наслідки особистого, матеріального або організаційного характеру.

Якщо перші два підходи відображають розуміння поняття юридичної відповідальності узагальнено, то останнє містить більше ідентифікуючих ознак відповідальності саме публічних службовців.

Відсутність чіткого нормативно-правового визначення підстав відповідальності публічних службовців дає підстави вважати, що правильним буде звернення до спеціального законодавства, яке містить окремі положення щодо притягнення досліджуваних суб'єктів до юридичної відповідальності. Так, положенням пункту 22 статті 92 Конституції України передбачено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [5]. Саме зазначене положення пункту 22 власне і містить ті види юридичної відповідальності, які можуть бути застосовані за порушення вітчизняного законодавства.

Так, цивільно-правова відповідальність публічних службовців передбачена основним актом цивільного законодавства – Цивільним кодексом України. Визначальною ознакою цивільно-правової відповідальності публічних службовців є те, що вона має майновий характер та стягується на користь потерпілого суб'єкта, оскільки спрямована на відновлення порушеного майнового стану потерпілого, а отже має компенсаційну природу. В даному випадку важливим буде повторне звернення до аналізу положень Основного Закону, статтею 56 якого передбачено, що «кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [5]. Аналогічний підхід викладено у положенні статті 80 Закону України «Про державну службу», де зазначено, що «матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави» [6].

Отже, Цивільним кодексом України передбачено обов'язок відшкодування шкоди державою, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування (ст. 1173), завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (ст. 1174), завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності (ст. 1175), завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 1176) [7].

Вагомим недоліком, виходячи з аналізу зазначених положень, є відсутність чіткого механізму відшкодування шкоди і недостатність нормативної визначеності, оскільки формулювання, зазначене у вищевказаних положеннях статей Цивільного кодексу лише передбачає, що шкода відшкодовується у випадках «передбачених законом». Проте, навіть положення Закону України «Про державну службу» не містять адекватних та реальних для застосування положень для реалізації матеріальної відповідальності публічних службовців.

Дисциплінарна відповідальність публічних службовців займає вагомe місце в системі юридичної відповідальності. Її підстави та порядок застосування передбачені низкою нормативно-правових актів. Як влучно зазначив В. Скоріков, дисциплінарна відповідальність полягає в обов'язку державного службовця, який здійснив порушення законодавства, звітувати за свої протиправні винні дії та понести дисциплінарні стягнення, передбачені законодавством [8, с. 2].

Основи дисциплінарної відповідальності публічних службовців передбачені Розділом VIII Закону України «Про державну службу», проте, враховуючи ширше тлумачення публічної служби за державну службу, варто врахувати також окремі положення і трудового законодавства України. В даному випадку варто нагадати, що державні службовці несуть дисциплінарну відповідальність як за загальними нормами трудового законодавства, які передбачені положеннями статей 147–149 Кодексу законів про працю України, так і за спеціальним законодавством згідно Закону України «Про державну службу». Так, положенням статті 66 Закону «Про державну службу» передбачено застосування до державних службовців дисциплінарних стягнень у вигляді зауваження, догани, попередження про неповну службу відповідність, звільнення з посади державної служби [6].

Таким чином, можна зробити висновок про наявність загальної дисциплінарної від-

повідальності та спеціальної дисциплінарної відповідальності публічних службовців. Сама ж дисциплінарна відповідальність публічних службовців може розглядатися через призму категорії службової дисципліни, визначення якої міститься в положенні пункту 10 частини 1 статті 2 Закону України «Про державну службу», де зазначено, що службовою дисципліною є неухильне додержання Присяги державного службовця, сумлінне виконання службових обов'язків та правил внутрішнього службового розпорядку [6]. В контексті даного дослідження невирішеним залишається питання, як правильно ідентифікувати службову дисципліну публічних службовців, які обіймають політичні посади, якщо тлумачити категорію публічної служби через надану законодавцем дефініцію. Проте, з аналізуючи коментар до Кодексу адміністративного судочинства України, авторами зазначається, що «визначення термінів у статті коментованої (статті 4 – прим. автора) не має універсального характеру і застосовується суто для цілей цього Кодексу» [9, с. 10].

Підстави адміністративної відповідальності публічних службовців передбачені положеннями застарілого Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). В даному випадку, як і при притягненні публічних службовців до дисциплінарної відповідальності, останні можуть набувати правового статусу як загального так і спеціального суб'єкту адміністративної відповідальності. Спеціальний статус публічних службовців передбачений у диспозиціях статей КУпАП, а тому не виникає проблем з їх ідентифікацією в частині суб'єктного складу.

Після реформ антикорупційного законодавства до КУпАП було додано Главу 13-А, яка встановлює відповідальність за пов'язані із корупцією правопорушення [10]. Суб'єктами відповідальності визначено осіб, які зазначені у примітках до відповідних статей з відсилкою до відповідних положень частини 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» з певними застереженнями щодо винятків.

Цікаво, що законодавець виділяє окрему категорію осіб – осіб, що займають відповідальне або особливо відповідальне становище, перелік яких наведено у примітці до статті 51-3 Закону України «Про запобігання корупції».

Варто зазначити, що зазначена вище категорія адміністративних правопорушень визначається як діяння, що не містять ознак корупції, але порушують встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження, вчинені особами, зазначеними у частині 1 статті 3 цього Закону, за які законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [11]. Сама назва відповідної глави КУпАП та такий підхід можна піддати критиці, оскільки подібна диференціація не відповідає реалізації принципу правової визначеності.

Кримінальна відповідальність публічних службовців є найсуворішим видом юридичної відповідальності та може (але не виключно) полягати у таких протиправних діяннях публічних службовців, як порушення основ національної безпеки України; порушення виборчих, трудових та інших прав і свобод людини та громадянина (комплексно в диспозиціях статей Розділу V); протидія законній господарській діяльності (стаття 206); видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (стаття 211); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (стаття 191) та злочини, передбачені у положеннях статей Розділу XVII кримінального закону. Останніми роками перелік статей даного розділу було значно поповнено, що є однозначно позитивною тенденцією.

Важливо вказати, що Кримінальний кодекс України особливу увагу зосереджує на нормативно-правовому регулюванні корупційних правопорушень, а у примітці до статті 45 зазначено, що корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кри-

мінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу, що значно розширює наведений вище перелік.

Кодексом також передбачено розмежування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, якими відповідно до положень Кримінального кодексу України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені положеннями статей 366-2, 366-3 [12].

Висновки. Таким чином, система нормативно-правового регулювання юридичної відповідальності публічних службовців за останні роки зазнала значних трансформацій, які пов'язані здебільшого із змінами в антикорупційному законодавстві

та формуванні нової свідомості та ідеології публічної служби, відходження від ганебної радянської традиції вертикального державного тиску та управління. На сьогодні, поступово втілюючи європейські стандарти функціонування публічної служби, які відображають публічно-сервісний її характер, інститут юридичної відповідальності публічних службовців трансформувався з сукупності недієвих правових норм у реальний механізм захисту прав, свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб. Не зважаючи на означені позитивні аспекти реалізації юридичної відповідальності публічних службовців, в межах вітчизняного нормативно-правового регулювання потребує вдосконалення інститут матеріальної відповідальності публічної служби, шляхом розробки конкретного механізму (алгоритму) реалізації такого виду відповідальності, що частково передбачено антикорупційним законодавством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.
2. Селецький О. В., Приходько В. О. Правове регулювання підстав для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності. Електронне наукове видання «*Порівняльно аналітичне право*». 2019. № 2. С. 168–171.
3. Теорія держави та права: навч. посіб. Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін. За заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС. Освіта України, 2017. 320 с.
4. Загальна теорія права: підручник. О.В. Петришин, В.В. Лемак, С.І. Максимов та ін. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 568 с.
5. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
8. Скоріков В. Види відповідальності державних службовців. Державне управління та місце самоврядування. 2017. Вип. 1. С. 145-151.
9. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України (станом на 18 січня 2022). За заг. ред. Журавльова Д. В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2022. 440 с.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
11. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. Ст. 2056.
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

REFERENCES:

1. Administrative Judicial Code of Ukraine [Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy]: Law of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2747-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2005. No. 35-36. No. 37. Art. 446 [in Ukrainian].
2. Seletsky, O.V., & Prykhodko V.O. (2019). Pravove rehuliuвання pidstav dlia prytiahnennia derzhavnykh sluzhbovtziv do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti [Legal regulation of grounds for bringing civil servants to disciplinary responsibility]. Electronic scientific publication "Comparative Analytical Law". No. 2. P. 168—171. [in Ukrainian].
3. Teoriia derzhavy ta prava: navch. posib. (2017). [Theory of the state and law: tutorial] E.V. Bilozorov, V.P. Vlasenko, O.B. Horova, A.M. Zavalnyi, N.V. Zayats et al. In general ed. S.D. Husareva, O.D. Tikhomirova. Kyiv: NAVS. Education of Ukraine. 320 p. [in Ukrainian].
4. General theory of law: textbook. O.V. Petryshyn, V.V. Lemak, S.I. Maksimov et al. National Law University named after Yaroslav the Wise. Kharkiv: Pravo, 2020. 568 p. [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy [Constitution of Ukraine as amended]: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
6. Pro derzhavnu sluzhbu [On civil service]: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2016. No. 4. Art. 43 [in Ukrainian].
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Law dated 16.01.2003 No. 435-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2003. No. No. 40–44. Art. 356 [in Ukrainian].
8. Skorikov, V. (2017). Vydy vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtziv [Types of responsibility of civil servants]. State administration and local self-government. Issue 1. P. 145–151 [in Ukrainian].
9. Naukovo-praktychnyi komentar Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy (stanom na 18 sichnia 2022) (2022). [Scientific and practical commentary on the Code of Administrative Procedure of Ukraine (as of January 18, 2022)]. In general ed. Zhuravlyova D. V. Kyiv: Publishing house "Professional". 440 p. [in Ukrainian].
10. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Law of Ukraine dated 07.12.1984 No. 8073-X. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR). 1984. Addendum to No. 51. Art. 1122 [in Ukrainian].
11. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption]: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700-VII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2014. No. 49. Art. 2056 [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Law of Ukraine dated 04.05.2001 No. 2341-III. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2001. No. 25-26. Art. 131 [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137:347.23

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.11>

ЕЛЕМЕНТИ КОНВЕНЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Якових Євген Володимирович,

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0000-2670-6501

У даній статті розкрито термінологічно-понятійний апарат та зміст конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні на основі аналізу його ключових елементів (матеріально-правової та процесуально-правової складових). У зв'язку із швидкими темпами розвитку міжнародного конвенційного права, національні законодавства держав-учасниць Конвенції про захист прав та основоположних свобод потребують правового узгодження, зокрема у сфері захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі. Україна не є винятком. Так, наразі Кримінальний процесуальний кодекс України налічує декілька способів захисту права власності особи, яке було порушено під час здійснення кримінального провадження. Серед них: можливість оскарження рішень, дій та бездіяльності слідчих органів прокурору вищого рівня, суду та поза процесуальним установам й організаціям, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман). Проте розгалуженість та неузгодженість зазначених способів захисту прав особи у кримінальному провадженні врешті призводить до тривалого, а іноді й безуспішного, процесу з відновлення порушених конвенційних прав. Крім того, відсутність єдності між передбаченими способами захисту права власності дезорієнтує учасників кримінального провадження, права яких було порушено, адже вичерпність переліку підстав для оскарження на різних стадіях кримінального процесу призводить до неможливості подати скаргу на ті рішення, дії та бездіяльність слідчих органів, які хоч і не передбачені КПК України, втім є протиправними і наразі грубо порушують конвенційні права такої особи. З огляду на викладене, питання визначення конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні не втрачає своєї актуальності та потребує подальшої наукової розробки.

Ключові слова: конвенційний механізм захисту прав особи, кримінальне провадження, право власності, обмеження права власності, способи захисту права власності у кримінальному провадженні.

Yakovykh Yevhen. Elements of the conventional mechanism for the protection of property rights in criminal proceedings

This article discloses the terminological-conceptual apparatus and content of the conventional mechanism for the protection of a person's property rights in criminal proceedings based on the analysis of its key elements (substantive-legal and procedural-legal components). In connection with the rapid pace of development of international convention law, the national legislation of the member states of the Convention on the Protection of Rights and Fundamental Freedoms requires legal coordination, in particular in the field of protection of human rights and freedoms in criminal proceedings. Ukraine is no exception. Thus, at present, the Criminal Procedure Code of Ukraine includes several ways to protect the property rights of a person, which has been violated during criminal proceedings. Among them: the possibility of appealing the decisions, actions and inaction of investigative bodies to a higher-level prosecutor, a court, and non-procedural institutions and organizations, such as the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada

of Ukraine (Ombudsman). However, the ramifications and inconsistencies of the specified methods of protecting individual rights in criminal proceedings ultimately lead to a long, and sometimes unsuccessful, process of restoring violated convention rights. In addition, the lack of unity between the provided methods of protection of property rights disorients the participants in criminal proceedings, whose rights have been violated, because the exhaustiveness of the list of grounds for appeal at various stages of the criminal process leads to the impossibility of filing a complaint against those decisions, actions and inaction of investigative bodies that, although not provided for by the Code of Civil Procedure of Ukraine, however, they are illegal and currently grossly violate the conventional rights of such a person. In view of the above, the issue of determining the conventional mechanism for the protection of a person's property rights in criminal proceedings does not lose its relevance and requires further scientific development.

Key words: the conventional mechanism for the protection of individual rights, criminal proceedings, property rights, restrictions on property rights, methods of protection of property rights in criminal proceedings.

Постановка проблеми. З моменту ратифікації Конвенції про захист прав та основоположних свобод (1997 р.) (далі – Конвенція) Україна як держава-учасниця взяла на себе зобов'язання гарантувати кожній особі, яка перебуває під її юрисдикцією, реалізацію та захист конвенційних прав і свобод людини та громадянина. Зміст таких гарантій полягає в тому, що держава здійснює захист конвенційних прав особи в рамках національної правової процедури з урахуванням міжнародних стандартів та досвіду міжнародних правових інституцій. У зв'язку з цим визначення термінологічно-понятійного апарату та ключових елементів конвенційного механізму захисту прав особи на національному рівні є важливим кроком у формуванні дієвої моделі захисту конвенційних прав і свобод людини. Наразі одним з найбільш поширених порушень прав людини і громадянина, що гарантовані Конвенцією, є протиправне та непропорційне втручання органів державної влади у право власності особи під час здійснення кримінального провадження. У зв'язку з цим, визначення змісту конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні досі не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою розробкою питань, пов'язаних із теоретико-правовими та практичними проблемами конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні займалися наступні правники: Онишко О. Б., Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Кучин-

ська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. І., Шуміло І. А., Карпенко М. О., Вартовнік О. М., Соха С. С., Франков О. С., Куцкір Г. М. У напрацювання зазначених науковців сформульовано важливі положення про механізм захисту права власності у кримінальному провадженні, в основному на прикладі обмеження доступу до майна, тимчасового обмеження власників (володільців) у праві власності на їх майно, арешту майна, окремих аспектів повернення тимчасово вилученого майна тощо. При цьому визначення поняття та змісту механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні в науковій літературі подається досить опосередковано та фрагментарно.

У зв'язку з чим метою даної статті є теоретико-правове визначення і характеристика основних елементів конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, стаття 1 Першого Протоколу до Конвенції гарантує кожній фізичній та юридичній особі право на мирне володіння своїм майном. Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, передбачили, що жодна особа не може бути позбавлена своєї власності за винятком ситуацій, які зачіпають інтересів суспільства [1]. У будь-якому разі обмеження (позбавлення) власності можливе виключно на умовах, які передбачено законом та є усталеними (загальними) принципами міжнародного права. Фактично, зазначені положення Першого Протоколу виступають ключовим гаран-

том захисту права власності як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Найбільш дієвим механізмом захисту конвенційних прав особи в рамках міжнародного конвенційного механізму захисту прав прийнято вважати Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). З моменту заснування ЄСПЛ у 1959 році повноваження Суду, які були покладені в основу його діяльності, практично не змінились: здійснення розгляду скарг (індивідуальні та міждержавні) на порушення прав і свобод людини; визнання факту порушення Європейської конвенції, що має наслідком присудження потерпілому справедливої сатисфакції; офіційне тлумачення конвенційних положень та Протоколів до Конвенції; надання консультативних висновків за запитами Комітету Міністрів Ради Європи тощо.

Одним з найперспективніших напрямів роботи Суду є саме тлумачення положень Конвенції та її Протоколів, в тому числі з урахуванням обставин конкретної справи, оскільки такі роз'яснення адаптуються до темпів розвитку «живого» права. Розпочавши свою роботу ще у 1959 році ЄСПЛ вже сформував чималу базу судової практики, яка виступає своєрідним юридичним вказівником для національних правових органів та організацій кожної держави-учасниці Конвенції (органи судової влади; правоохоронні органи; комісії, комітети й інші організації, що здійснюють захист конвенційних прав особи). Так, тлумачення статті першої Першого Протоколу в контексті захисту права власності особи було здійснено ЄСПЛ у справі Маркс проти Бельгії (*Marckx v. Belgium*), заява №6833/74, рішення від 13.06.1979 року, в якому Суд зазначив: «Визнаючи, що кожен має право мирно володіти своїм майном, ст. 1 у своїй суті забезпечує право власності».

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України презюмує здійснення кримінального провадження на основі принципу верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ (частина 2 ст. 8 КПК України). Разом з цим, прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» здійснило помітний вплив

на застосування національними органами державної влади практики ЄСПЛ і положень Конвенції та Протоколів до неї в процесі своєї діяльності. Проаналізувавши ст. 4 згаданого Закону, можна стверджувати, що наразі в Україні практика ЄСПЛ має застосовуватися в судовій практиці, у законодавчій діяльності, в адміністративній практиці органів виконавчої влади, а також практиці правоохоронних органів та органів, які здійснюють кримінальне провадження [2].

Проте, окрім згаданих положень, національне законодавство України чітко не визначає, яким саме чином практика ЄСПЛ та норми Конвенції можуть виступати національним гарантом конвенційного механізму захисту прав особи у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим визначення основних елементів конвенційного механізму захисту прав особи у кримінальному провадженні набуває неабиякого значення, особливо в частині захисту права власності.

Так, з огляду на загально-теоретичні положення міжнародного права конвенційний механізм захисту прав особи – це цілісна система міжнародних (міждержавних) органів та організацій, а також форми і методи, які вони використовують у створенні та реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини та їх поновлення у разі порушення з боку держав [3, с. 114–115]. На національному рівні конвенційний механізм захисту прав особи є практичним уособленням міжнародної системи захисту прав і свобод людини, який функціонує у всіх сферах права – цивільне, кримінальне, адміністративне та інші. Зважаючи на це, під конвенційним механізмом захисту прав особи у кримінальному провадженні науковці розуміють систему національних органів та організацій, а також форми, методи і способи, які вони використовують у своїй діяльності, з метою належного захисту конвенційних прав особи під час здійснення кримінального провадження.

Конвенційний механізм захисту прав особи у кримінальному провадженні (за аналогією з міжнародним механізмом) складається з двох елементів – законо-

давча (нормативна) складова (матеріальне та процесуальне право) та інституційна складова (сукупність органів, які здійснюють захист порушених прав, та порядок звернення до них). Тож, логічно припустити, що система захисту права власності особи у кримінальному провадженні включає ті ж самі структурні елементи.

Нормативною складовою є сукупність норм національного та частково міжнародного права у сфері захисту права власності особи під час здійснення кримінального провадження, а саме:

– Конституція України. Так, ст. 41 Основного Закону визначає, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [4], за винятком примусового відчуження об'єктів права приватної власності, що здійснюється як виняток з мотивів суспільної необхідності, та конфіскації майна, яка провадиться виключно за рішенням суду. Вказані положення є нормами прямої дії, що означає їх безпосереднє застосування в будь-якому процесі.

– Рішення Конституційного суду України виконують функцію, пов'язану з вирішенням питання про конституційність чи неконституційність нормативних правових актів, зокрема й міжнародних. Так, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 11 червня 2003 року № 11-рп/2003 відзначив, що правовий статус суб'єктів права різних форм власності ґрунтується на єдиних конституційних принципах. Разом з тим правовий статус кожного з них має особливості, що і характеризують того чи іншого суб'єкта права власності як такого. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності як у тому, що є загальним для них, так і в його особливостях відповідно до законів, дія яких на них поширюється [5].

– Кодифіковані нормативні акти, які узагальнюють та систематизують норми права, і є регуляторами певної групи суспільних відносин. У сфері захисту права власності доречно виокремити Цивільний кодекс України (2003 р.), Кримінальний кодекс України (2001 р.) та Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.). Зокрема,

в КПК України унормовано механізми обмеження (позбавлення) особи права власності на майно при застосуванні певних процесуальних заходів, а саме: тимчасовому вилученні майна (Глава 16), арешті майна (Глава 17), розшуку, арешті й конфіскації майна (ст. 568 КПК України), конфіскації майна (ст. 100 КПК України) тощо.

– Закони України, в тому числі ті, що є основою правової діяльності державних органів, які здійснюють захист порушених прав особи: ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду», ЗУ «Про Бюро економічної безпеки», ЗУ «Про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру», ЗУ «Про Державне бюро розслідувань», ЗУ «Про прокуратуру», ЗУ «Про судову систему і статус суддів» тощо. Одним із завдань, що покладається на перелічені вище органи, безумовно, є захист від порушення прав, однак уповноваженими особами цих же органів (і не тільки) можуть здійснюватися необхідні для кримінального провадження обмеження (при дотриманні встановлених законом підстав з урахуванням умов і процесуального порядку реалізації, в іншому випадку ті ж самі органи можуть здійснювати не обмеження, а порушення прав). До даної категорії також належать закони України, які визначають основи діяльності органів та інституцій, завданнями яких є захист порушених конвенційних прав особи, зокрема, ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

– Національна судова практика, яка може виступати своєрідним роз'ясненням щодо застосування норм матеріального та процесуального права у конкретних правовідносинах та виражена у формі постанов Верховного Суду.

– Практика ЄСПЛ. Положення Конвенції та, зокрема, Першого Протоколу до неї розширено тлумачаться ЄСПЛ у його рішеннях за індивідуальними скаргами осіб, право власності яких було порушено на національному рівні під час здійснення кримінального провадження. У зв'язку з цим використання практики ЄСПЛ під час досудового роз-

слідкування та судового розгляду здійснює попередження необґрунтованого втручання у право власності учасників кримінального провадження та у разі необхідності сприяє його поновленню. Наприклад, факт порушення права власності особи ЄСПЛ було констатовано у наступних справах: *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* рішення від 23.09.1982 р., рішення від 18.12.1984 р.; *Brumărescu v. Romania* рішення 28.10.1999 р.; «Новоселецький проти України» рішення від 22 лютого 2005 року тощо.

Отже, нормативна складова конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні є базою для здійснення ефективного захисту права власності особи у кримінальному провадженні.

Інституційною складовою конвенційного механізму захисту права власності у кримінальному провадженні є сукупність органів, які здійснюють захист порушених конвенційних прав особи, та порядок звернення до них. Умовно, такі органи можна поділити на: 1) правоохоронні органи (в тому числі органи досудового розслідування (наприклад, Державне бюро розслідувань), органи прокуратури, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури тощо); 2) судові органи (суди загальної юрисдикції, спеціалізовані (наприклад, ВАКС) апеляційної та касаційної інстанцій); 3) інституційні органи (Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Всеукраїнський комітет захисту прав людини тощо). Компетенція та діяльність наведених вище органів є абсолютно різною, проте їх об'єднує спільна мета, яка полягає в запобіганні порушенню конвенційних прав особи у кримінальному провадженні, в тому числі і права власності.

Проаналізувавши положення чинного КПК України можна стверджувати, що обмеження (позбавлення) права власності особи під час здійснення кримінального провадження можливе внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: тимчасовому доступі до речей і документів з можливістю їх вилучення (виїмки)

(Глава 15); тимчасовому вилученні майна (Глава 16); накладенні арешту на майно (Глава 17); проведенні обшуку, в ході якого можуть вилучатися речі (стаття 234); здійсненні огляду, в ході якого можливе вилучення предметів (стаття 237); обстеженні публічно недоступних місць (стаття 267). Наведена позиція достатньо активно підтримується в доктрині кримінального процесу (Г. М. Куцкір) [6].

Утім, захист від необґрунтованого порушення права власності можливий не на всіх стадіях кримінального процесу, а лише у визначених КПК України випадках та на відповідних підставах. За загальним правилом, на досудовому розслідуванні рішення/дії/бездіяльність слідчих органів, внаслідок яких було порушено право власності учасника кримінального провадження, можуть бути оскаржені в порядку ст.ст.303, 308 КПК України.

Згідно із ч. 1 ст. 303 КПК України оскарження рішення/дії/бездіяльність слідчих органів відбувається шляхом подання відповідної скарги слідчому судді. Така скарга подається протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії чи бездіяльності [7]. Зокрема, на досудовому розслідуванні може бути оскаржено неповернення тимчасово вилученого майна (вилучене за результатами проведення обшуку, огляду, затримання особи) згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а саме: у разі визнання вилучення майна безпідставним; у разі відмови у задоволенні клопотання про арешт такого майна; у разі порушення строків на подання відповідного клопотання згідно із ч. 5 ст. 171 КПК України; у разі порушення строків винесення ухвали про арешт майна відповідно до ч. 6 ст. 173 КПК України; у разі скасування арешту на майно; у разі, якщо це було визначено вироком суду в кримінальному провадженні відносно кримінального проступку.

У випадку, коли скарга вже подана до слідчого судді, а слідчий, прокурор чи дізнавач самостійно припинили дію чи бездіяльність та повернули тимчасово вилучене майно власнику (володільцю), провадження за такою скаргою підлягає закриттю на підставі ч. 2 ст. 305 КПК

України. Всі інші скарги на рішення, дії та бездіяльність слідчих органів можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді [7].

Серед іншого, КПК України передбачено процедуру оскарження прокурору вищого рівня недотримання слідчим, дізнавачем, прокурором розумних строків під час досудового розслідування. Наприклад, неповернення тимчасово вилученого майна власнику (законному володільцю) або не передання йому на відповідальне зберігання такого майна в порядку ч.1 п. 6 ст. 100 КПК України. Така скарга розглядається протягом трьох днів з дня її подання, і в разі її задоволення відповідному прокурору надаються вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, які є обов'язковими до виконання. За результатами розгляду таких скарг відповідальні службові особи можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності.

Щодо ухвал слідчого судді про надання тимчасового доступу до речей і документів, а також про арешт майна, то у відповідності до ч. 1 ст. 309 КПК України вони можуть бути оскаржені до суду апеляційної інстанції під час досудового розслідування. Втім, цей перелік є вичерпним та не підлягає розширеному тлумаченню. Як альтернативу, законодавець в ч. 3 згаданої статті передбачив можливість учасникам кримінального провадження подати заперечення проти інших ухвал слідчого судді, які не підлягають оскарженню на досудовому розслідуванні, під час підготовчого провадження у суді. Зокрема, це можливість сторони захисту заперечити проти ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку, в результаті якого було безпідставно вилучено певне майно.

На жаль, КПК України не передбачає процесуальні наслідки оскарження за ч. 2 ст. 303 КПК України та ч. 3 ст. 309 КПК України та не визначає, які рішення може прийняти суд за результатами розгляду відповідних скарг та заперечень – що свідчить про формальність такого заходу та його непрактичність в частині відновлення пору-

шених конвенційних прав особи під час здійснення кримінального провадження.

В подальшому, вже після передачі обвинувального акту разом із матеріалами кримінального провадження до суду учасники такого кримінального провадження мають можливість стверджувати про недопустимість результатів проведених слідчими органами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в процесі оцінки доказів. Так, обвинувачений та інші учасники кримінального провадження можуть виражати свої заперечення щодо протоколу обстеження публічно недоступних місць та проведених в ході такої негласної слідчої дії заходів: виготовлення копій чи зразків речей і документів; виявлених та вилучених зразків для дослідження під час досудового розслідування тощо. Такі докази можуть бути визнані судом недопустимими у разі встановлення дійсного порушення прав особи та порядку проведення слідчої дії згідно із ст. 87 КПК України.

Фактично стадія судового розгляду охоплює найширші можливості щодо формування внутрішнього переконання суду для здійснення подальшої оцінки доказів з урахуванням процесуальних порушень та недоліків досудового розслідування під час кримінального провадження. Саме на цьому етапі учасники кримінального провадження можуть посилатися на практику ЄСПЛ, яка слугуватиме вагомим аргументом та вказівником для судді під час оцінки доказів та правомірності дій сторони обвинувачення на досудовому розслідуванні. Так як в Україні діє триланкова судова система (місцеві суди, суди апеляційної та касаційної інстанції), то відповідно звернення до практики ЄСПЛ та перевірка правомірності дій усіх попередніх суб'єктів здійснення та розгляду кримінального провадження можливе на кожному етапі судового розгляду.

Окрім наведених способів захисту конвенційних прав особи, зокрема і права власності, особа, права якої було порушено під час здійснення кримінального провадження, має право звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює свою діяль-

ність незалежно від органів державної влади та їх посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміння їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [8].

Порядок звернення до Уповноваженого врегульовано Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», прийнятого 23.12.1997 року, та Законом України «Про звернення громадян», прийнятого 02.10.1996 року. Так, кожна особа, права якої було порушено, має право звернутися до Уповноваженого письмовій формі протягом року з моменту порушення прав і свобод людини і громадянина, гарантовані Конвенцією та закріплені Конституцією України. У разі наявності виняткових обставин такий строк може бути продовжено, втім не більш як на рік. В даному випадку необхідно звернути увагу на те, що Уповноваженим не розглядаються скарги на про порушення прав і свобод, які є досудового або судового розгляду. Таким чином, скористатися таким способом захисту прав учасники кримінального провадження можуть лише після винесення рішення у судовій справі або закриття провадження за наявності відповідних підстав.

Отже, інституційна складова конвенційного механізму захисту права власності відображає, зокрема, й процедурні аспекти поновлення права власності осіб, яке було порушено під час здійснення кримінального провадження. Даний елемент конвенційного механізму не є досконалим з огляду на вичерпність підстав оскарження рішень, дій та бездіяльності слідчих органів та суду, в результаті діяльності яких було порушено право власності учасника кримінального провадження, у зв'язку з чим потребує нормативного врегулювання.

При чому таке врегулювання має здійснюватися комплексно. Мова йде про необхідність законодавчого визначення конвенційного механізму захисту прав особи у кримінальному провадженні (в тому числі відносно права власності) шляхом об'єднання існуючих наразі способів захисту прав в цілісну систему, яка сприятиме поновленню порушених прав особи та попереджуватиме інші конвенційні порушення прав людини і громадянина.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок даному напрямку. З огляду на те, що кримінальне процесуальне законодавство України відіграє ключову роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина на національному рівні, юридична спільнота постійно здійснює моніторинг й аналіз останніх тенденцій розвитку конвенційних прав і свобод людини, в тому числі на основі практики ЄСПЛ.

Отже, з урахуванням викладеного вище, надзвичайно важливими для науки та правозастосовної діяльності є визначення конвенційного механізму захисту права власності особи у кримінальному провадженні і встановлення його складових елементів. Так, конвенційний механізм захисту прав особи у кримінальному провадженні – це система національних органів та організацій, а також форми, методи і способи, які вони використовують у своїй діяльності, з метою належного захисту конвенційних прав особи під час здійснення кримінального провадження. Разом з цим, складовими елементами цього механізму, на нашу думку, є нормативна та інституційна складові.

Таке нормативне закріплення підвищить значимість існуючих способів захисту права власності у кримінальному процесі як для слідчих органів, так і для органів судової влади, що сприятиме піднесенню українського кримінального процесуального законодавства до європейського рівня захисту конвенційних прав особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 р. : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення 22.04.2024).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 22.04.2024).
3. Гураль П., Висоцький В. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / ред. О. Онишко. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 540 с.
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 22.04.2024).
5. 4.3.14. Право власності. Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4314-pravo-vlasnosti> (дата звернення 22.04.2024).
6. Куцкір Г. М. Засада недоторканності права власності: поняття, зміст і реалізація у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. URL: <https://dspace.opua.edu.ua/items/94b6d5a0-2bc3-4e5d-9cf4-95503af42312> (дата звернення 22.04.2024).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 22.04.2024).
8. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Заявнику. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна. URL: <https://ombudsman.gov.ua/application> (дата звернення 22.04.2024).

REFERENCES:

1. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Protocol to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms], Protokol Rady Yevropy [Protocol of the Council of Europe]. (1997). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text [in Ukrainian].
2. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights]. (2012). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
3. Hural, P., & Vysotskyi, V. (2022). Mizhnarodnyi zakhyst prav liudyny [International protection of human rights]. O. Onishko (Ed.). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
5. Sait Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. «4.3.14. Pravo vlasnosti» [Site of Constitutional Court of Ukraine «4.3.14. The right of ownership»]. ccu.gov.ua. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4314-pravo-vlasnosti> [in Ukrainian].
6. Kutskir, H.M. (2015). Zasada nedotorkannosti prava vlasnosti: poniattia, zmist i realizatsiia u kryminalnomu provadzhenni [The principle of inviolability of property rights: concept, meaning and implementation in criminal proceedings]. Candidate`s thesis. Odesa: NU «OLA» [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (2012). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
8. Sait Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny «Zaiavnyku» [Site of Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights «For the appellant»]. ombudsman.gov.ua. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ua/application> [in Ukrainian].

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.12>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ «ПАТЕНТНОЇ УВ'ЯЗКИ» ("PATENT LINKAGE") ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Волинець Інна Павлівна,

доктор філософії в галузі права,

викладач кафедри загальноюридичних дисциплін ПВНЗ «Фінансово-правовий коледж»,

старший науковий співробітник відділу промислової власності

та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України

ORCID ID: 0000-0002-2029-2165

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання «патентної ув'язки» («patent linkage») лікарських засобів в зарубіжних країнах, зосереджуючись на її впливі на конкуренцію, доступом до лікарських засобів та порушенням прав інтелектуальної власності.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні підходи (методи) наукового пізнання: діалектичний метод, формально-логічний метод, системно-структурний метод, порівняльно-правовий метод, які посприяли з'ясуванню правовим аспектам регулювання системи «патентної ув'язки».

Розкрито механізми правового регулювання патентної ув'язки в різних країнах, зокрема Франції, Німеччині, Гонконзі та Японії. У Франції та Гонконзі патентна ув'язка не закріплена законодавчо, що дає генерикам можливість випускати лікарські засоби навіть до закінчення терміну патентних прав. Проте, це може призвести до судових спорів та значних ризиків для генериків у випадку подальших патентних конфліктів. У Німеччині, як і в країнах-членах ЄС запровадження Єдиного патентного суду сприятиме ефективному вирішенню патентних суперечок і зниженню правових ризиків для всіх сторін.

Зазначено, що патентна ув'язка, яка дозволяє генеричним виробникам випускати лікарські засоби до закінчення терміну патентних прав компанії-оригінатора без порушення, активно критикується через відсутність законодавчого врегулювання, що може сприяти штучному подовженню патентних прав та сприяти недобросовісній конкуренції.

Розглянуто судову практику щодо патентних спорів, які відіграють ключову роль у формуванні конкурентного середовища у фармацевтичній галузі. Виявлено основні проблеми недобросовісних механізмів, таких як створення «патентних чагарників», які спрямовані на уникнення конкуренції та унеможливлення своєчасному виходу генериків на ринок.

Сформульовано висновок про важливість вдосконалення регуляторного середовища з метою сприяння доступу до інноваційних медичних технологій та зменшення правових невизначеностей, що виникають у контексті патентної ув'язки.

Ключові слова: патентна ув'язка, лікарські засоби, патентні спори, генерики, інтелектуальна власність.

Volynets Inna. Legal regulation of patent linkage in pharmaceuticals: experience from foreign countries

The article is dedicated to exploring the nuances of legal regulation concerning "patent linkage" in pharmaceuticals in foreign countries, focusing on its impact on competition, access to medicines, and intellectual property rights infringement.

The research methodology employed includes general scientific and specific approaches to scientific cognition: dialectical method, formal-logical method, systemic-structural method, and comparative legal method. These approaches facilitated the clarification of the legal aspects of regulating the "patent linkage" system.

The mechanisms of legal regulation of patent linkage in various countries, including France, Germany, Hong Kong, and Japan, are examined. In France and Hong Kong, patent linkage is not legislatively enforced, allowing generics to market drugs even before the expiration of patent rights. However, this may lead to legal disputes and significant risks for generics in case of subsequent patent conflicts. In Germany, as in other EU member states, the establishment of the Unified Patent Court aims to facilitate effective resolution of patent disputes and reduce legal risks for all parties involved.

It is noted that patent linkage, which permits generics to market drugs before patent expiry without infringement, is actively criticized due to the absence of legislative regulation, potentially leading to artificial extension of patent rights and fostering unfair competition.

The article discusses judicial practices concerning patent disputes, which play a pivotal role in shaping the competitive environment in the pharmaceutical sector. Key issues related to unfair mechanisms, such as the creation of "patent thickets" aimed at avoiding competition and delaying the market entry of generics, are identified.

The conclusion emphasizes the importance of refining the regulatory environment to promote access to innovative medical technologies and reduce legal uncertainties arising from patent linkage.

Key words: *patent linkage, pharmaceuticals, patent disputes, generics, intellectual property.*

Постановка проблеми. Система патентної ув'язки («patent linkage») в фармацевтичній галузі породжує значні правові виклики. Основне питання полягає у відсутності єдиного правового регулювання і суперечливих підходах у національних системах країн щодо застосування патентної ув'язки. Ця практика та означені прогалини, дозволяють фармацевтичним компаніям штучно продовжувати дію патентів на оригінальні лікарські засоби та зловживати монопольним домінуючим становищем на ринку, обмежуючи випуск доступних генеричних копій. Додатковою проблемою є відсутність однозначного механізму врегулювання випадків зловживання цією практикою та відмова національних регуляторів у врахуванні патентних прав під час надання дозволів на реєстрацію генеричних лікарських засобів. Відтак, система патентної ув'язки потребує законодавчого перегляду для забезпечення справедливих умов конкуренції, забезпечення доступу до лікарських засобів, при цьому не порушуючи патентні права власників патентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-методологічною базою дослідження особливостей правового регулювання «патентної ув'язки» («patent linkage») лікарських засобів в зарубіжних країнах, є праці українських та зарубіжних науковців: Б. Меркуріо, А. Окада, Й. Касаї, Ю. Вакабаяші, Ф. Пошар, К. Вебер, Б. Пеш, О. Гугрули та ін.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання «патентної ув'язки» («patent linkage») лікарських засобів в зарубіжних країнах, з метою визначення її впливу на доступність лікарських засобів, впливу на конкуренцію і захисту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Патентна ув'язка (англ. patent linkage) вперше на законодавчому рівні була закріплена у Сполучених Штатах Америки (далі – США) у Законі про цінову конкуренцію на ринку лікарських засобів та відновлення строку дії патенту від 1984 року (англ. Drug Price Competition and Patent Term Restoration Act of 1984), більш відомий як поправка «Хетча-Ваксмана» до Федерального закону про харчові продукти, лікарські засоби та косметичні вироби (англ. Federal Food, Drug, and Cosmetic Act) від 1938 року. Поправка «Хетча-Ваксмана» спрямована на стимулювання розвитку інновацій та доступності нових лікарських засобів, водночас сприяючи своєчасному виходу генеричних лікарських засобів на ринок та підтримці добросовісної конкуренції [1, с. 185]. Так само, Поправка регламентує положення, пов'язане із новим застосуванням відомого лікарського засобу, регулюванням виключних майнових прав патентовласників, та 180-денну ексклюзивність для заявок на скорочену процедуру реєстрації лікарського засобу (англ. Abbreviated New

Drug Application (ANDA) Forms). Останнє положення стосується генеричних лікарських засобів [2; 3 с. 107].

Варто додати, що патентна ув'язка – прописана норма в Поправці, надає можливість встановити взаємозв'язок між реєстрацією лікарського засобу та наявності патенту на нього шляхом створення реєстру запатентованих лікарських засобів з доведеною терапевтичною дією, відомого як «Помаранчева книга» (англ. Orange Book), заснована Управлінням з продовольства і медикаментів США (англ. U.S. Food and Drug Administration, FDA). Виробники генериків керуючись приписами «Помаранчевої книги» мають підтвердити відсутність порушених прав на патент інноваційного лікарського засобу; дочекатись остаточного сплину патентної охорони; мають можливість зареєструвати генерик у випадку підтвердження патенту недійсним [3, с. 109].

Отже, важливою складовою прийняття поправки «Хетча-Ваксмана» – це випуск генериків на ринок лікарських засобів за прискореною процедурою, однак при дотриманні наступних положень:

1. обмежений, але чітко дотриманий період ексклюзивності даних;
2. розробники інноваційного лікарського засобу мають право відновити ту частину терміну дії патенту, на яку було відведено час на проведення доклінічних і клінічних випробувань і отримання реєстраційного посвідчення (продовження терміну дії патенту);
3. введення правила про реєстрацію генерика тільки за відсутності діючого патенту на зареєстрований лікарський засіб (за Р. С. Айзенберг) [3, с. 108–109].

Таким чином, поправка «Хетча-Ваксмана» призначена для встановлення балансу інтересів виробників і споживачів лікарських засобів, а також сприянні конкуруючого середовища між компаніями-оригіраторами і виробниками генериків в аспекті спонукання до новаторських досліджень, розробок нових лікарських засобів та надання можливості конкурентам випускати на ринок генеричні копії

[4; 3, с. 108–109]. Однак, варто зазначити, що ринкова ексклюзивність для одного виробника генериків може стати перешкодою для реалізації іншого генерика, згідно норм у Поправці. Тому, фармацевтичні виробники вбачали для себе альтернативу у вигляді прийняття законопроект «Бінгемена-Віттера» (англ. Bingham-Vitter bill) в якості заміни певних положень у поправці «Хетча-Ваксмана». Зокрема, з позиції сприяння рівним і неупередженим умовам випуску генеричних лікарських засобів на ринок. Законопроект «Бінгемена-Віттера» мав би скасувати норму щодо піврічної ринкової ексклюзивності і в такому випадку дозволив вийти на ринок більше ніж одній генеричній компанії. Також, проблематика вбачається і в тому, що для врегулювання патентного спору між компанією-оригіратором і генеричною компанією простежується тенденція домовленості залишити генеричні копії поза ринком і затримати їх випуск. Між тим, сам Законопроект залишився поза увагою і не був прийнятий [5; 3, с. 109].

При цьому, на слушний коментар Б. Меркуріо, в останні роки патентні ув'язки поширилися по всьому світу. На разі, окрім США, патентні ув'язки існують у багатьох країнах, зокрема: Китаї, Японії, Бельгії, Німеччині тощо. Навпаки, в ЄС, Європейська Комісія вважає патентні ув'язки незаконним [1, с. 188]. Оскільки, по-перше вони може бути антиконкурентним, а по-друге рішення про надання дозволу на продаж лікарських засобів повинно ґрунтуватися в аспекті громадського здоров'я, а не на питаннях порушення патентних прав, які належать до юрисдикції компетентних судів [6].

Досліджуючи правові аспекти застосування системи патентної ув'язки в Японії, А. Окада наголошує, що цей механізм відрізняється від структури, втіленої у поправці «Хетча-Ваксмана» в США. Оскільки в Законі Японії «Про фармацевтичні та медичні вироби» (англ. Pharmaceutical and Medical Device Act) відсутнє положення про патентну ув'язку, але органи влади (Міністерство охорони

здоров'я, праці та соціального забезпечення (англ. Ministry of Health, Labour and Welfare, MHLW) і Агентство фармацевтичних препаратів і медичних приладів (англ. Pharmaceuticals and Medical Devices Agency, PMDA)) неофіційно враховують наявність патентів під час розгляду заявок на випуск генеричних лікарських засобів. Згідно з відповідними адміністративними повідомленнями, виданими MHLW, генеричні лікарські засоби не будуть зареєстровані до тих пір, поки, наприклад, патент на спосіб застосування речовини не закінчиться і виробництво активного фармацевтичного інгредієнта (АФІ) не стане можливим. [7, с. 66–67]. На думку Й. Касаї та Ю. Вакабаяші компанія-власник оригінального лікарського засобу не може дізнатися деталі заявки на генеричний лікарський засіб до її затвердження. Якщо між сторонами виникають розбіжності щодо патенту на оригінальний лікарський засіб, їх можна вирішити за допомогою процедури попереднього узгодження протягом кількох місяців після схвалення, до того часу, поки лікарський засіб не буде внесений до переліку програми Національного медичного страхування (англ. National Health Insurance programme, NHI). Варто додати, що згідно Закону про медичне страхування Японії № 70 від 1922 року, який містить правила встановлення цін на ліки, що відпускаються за рецептом, вартість яких відшкодовується Національною системою медичного страхування [8, с. 89–90]. Однак, якщо попередня координація не вдалася щодо, наприклад, патентів на процес, компанія-оригінатор може подати позов про порушення прав на патент безпосередньо перед або після того, як генеричний лікарський засіб буде внесено до означеного списку. Очікується, що суперечності між поглядами компаній, що займаються виготовленням оригінальних і генеричних лікарських засобів, щодо часу закінчення терміну дії патенту зростатимуть [8, с. 96–97].

Дослідник Ф. Пошар, зазначає, що у Франції не закріплено на законодавчому

рівні патентної ув'язки, тобто генерична компанія може отримати дозвіл на продаж та випустити лікарський засіб до закінчення терміну дії патентних прав компанії-оригінатора, що не вважається порушенням. Незважаючи на це, компанія-виробник оригінального лікарського засобу може повідомити Комісію з економічних питань у сфері охорони здоров'я Франції (англ. Economic Committee for Health Products, CEPS) про наявність одного або кількох патентів та/або сертифікату додаткової охорони (далі – СДО) та терміну їх дії. Запит на відшкодування вартості лікарського засобу не може бути поданий більш ніж за шість місяців до оголошеної дати закінчення дії патентних прав, якщо про це було повідомлено CEPS. Проте, якщо запит до CEPS надійшов більш ніж за шість місяців до закінчення терміну дії прав інтелектуальної власності, це може бути достатньою підставою для заборони. Згідно судової практики простежуємо, що надання дозволу на продаж та внесення генериків до списку лікарських засобів, які підлягають відшкодуванню (реімбурсації) не є порушенням патентних прав. Тим не менш, щороку у Франції зростає кількість судових спорів щодо патентів на лікарські засоби і СДО. За останні 10 років судами з інтелектуальної власності винесено близько 170 рішень. Зокрема, серед відомих фармацевтичних компаній-позивачів у Франції є: AstraZeneca (АстраЗенека), Teva Santé (Тева Санте), Mylan (Майлан, з 2020 року – Viatris (Віантріс)), Biogaran (Біогаран), і Ethypharm (Етіфарм) [9, с. 62, 65–66].

Щодо Німеччини та країн-членів ЄС К. Вебер і Б. Пеш зазначають, що з 1 червня 2023 року після багатьох років затримок Єдиний патентний суд (UPC) розпочав свою роботу. Вперше стало можливим подати заяву про судову заборону, що діє у всіх 17 державах-членах, і позов про анулювання патенту на лікарський засіб, який має однакову дію. Це підвищує ризик для патентовласників і потенційних порушників, але правова визначеність може бути досягнута швидше, що позитивно вплине на фармацевтичний ринок [10, с. 68–69].

На законодавчому рівні у Гонконзі, за аналогією з Францією, не передбачено патентної ув'язки. Департамент інтелектуальної власності Гонконгу (англ. Hong Kong Intellectual Property Department) є відокремленим від Ради з питань фармації та отрут Гонконгу (англ. Hong Kong Pharmacy and Poisons Board), яка відповідає за розповсюдження та постачання лікарських засобів. Крім того, Управління з питань лікарських засобів Департаменту охорони здоров'я (англ. Drug Office of the Department of Health) не веде реєстр запатентованих лікарських засобів і не вимагає заявок на отримання дозволу на продаж, щоб заявити про відсутність порушення патентних прав третіх сторін. Таким чином, Рада з питань фармації та отрут не бере до уваги фактор порушення «патентного права» під час прийняття рішення щодо надання дозволу на реєстрацію лікарського засобу [1, с. 190–191]. Маємо підкреслити, що відповідна особливість національної системи Японії створює певні переваги, такі як спрощення процесу реєстрації лікарських засобів та зменшення можливості затримок, пов'язаних із патентними спорами. Проте, це також може призвести до виникнення патентних суперечок після реєстрації генеричних лікарських засобів і унеможливлення їх своєчасному виходу на ринок.

Досліджуючи актуальні питання стало розвинути в контексті захисту інтелектуальної власності, доступу до технологій та протидії недобросовісній конкуренції, стверджуємо, що «патентні суперечки відіграють ключову роль у фармацевтичній галузі, а також існують різні недобросовісні механізми, такі як патентна ув'язка або створення так званих «патентних чагарників», які активно піддаються критиці, через відсутність законодавчого врегулювання. На влучний коментар О. Гугрули варто звернути увагу, що патентна ув'язка дійсно сприяє штучному подовженню патентної монополії фармацевтичних компаній, і це стосується не лише України, але й інших країн. Зрештою, «подання заяви на реєстрацію генерикав Україні є можли-

вим лише на наступний день із дати закінчення строку чинності патентних прав на оригінальний (референтний) лікарський засіб. Це означає, що вихід генерика відкладається на строк, необхідний для здійснення реєстраційної процедури». Отже, патентна ув'язка унеможлиблює конкуренцію для генеричних лікарських засобів та вважається зловживанням патентними правами виробників оригінальних лікарських засобів» [11, с. 338–339; 12].

У зв'язку з викладеним вище визначимо основний концепт системи патентної ув'язки: 1) затвердження лікарських засобів і патентний захист координуються різними органами відповідно до національних правових систем; 2) навіть якщо генеричний лікарський засіб порушує права на патент оригінального лікарського засобу – це може не враховуватись національними відомствами з лікарських засобів (наприклад як у Гонконзі Радою з питань фармації та отрут), тому лікарський засіб може отримати затвердження. Якщо патентовласник дізнається про порушення, він може блокувати випуск генеричного лікарського засобу на ринок шляхом подання позовної заяви до суду до суду; 3) у системі патентної ув'язки передбачено, якщо є заявка на затвердження генеричного лікарського засобу, що спирається на дані про вже затверджений лікарський засіб, відомство з лікарських засобів повинно вжити заходів для запобігання порушенню патенту в процесі затвердження, враховуючи можливе порушення патенту генеричним лікарським засобом; 4) у разі зловживання системою патентної ув'язки, існує ймовірність затримки виходу генеричних лікарських засобів на ринок і перешкоджання конкуренції; 5) надання дозволу на продаж генеричних лікарських засобів, які відповідають лише процедурним вимогам без суттєвих та обґрунтованих вимог щодо недійсності або відсутності порушення прав патенту на оригінальний лікарський засіб, може призвести до збільшення кількості патентних спорів [13, с. 3].

Проведене дослідження надало можливість розглянути різноманітні підходи до

системи патентної ув'язки та її вплив на фармацевтичну галузь у різних країнах та сформулювати наступні висновки:

1. У США система патентної ув'язки, впроваджена через поправку «Хетча-Ваксмана», сприяє балансу між заохоченням до інновацій та забезпеченням доступності генеричних лікарських засобів. У Японії відсутність законодавчо закріпленої патентної ув'язки вимагає неофіційного врахування патентного статусу під час розгляду заявок на генеричні лікарські засоби. Це сприяє простоті реєстрації, але може створити ризики патентних спорів після виходу генерика на ринок.

2. У Франції та Гонконзі патентна ув'язка не закріплена законодавчо, що дає генерикам можливість випускати лікарські засоби навіть до закінчення терміну патентних прав. Проте, це може призвести до судових спорів та значних ризиків для генериків у випадку подальших патентних конфліктів. У Німеччині, як і в краї-

нах-членах ЄС запровадження Єдиного патентного суду сприятиме швидкішому вирішенню патентних суперечок і зменшенню правових ризиків для всіх сторін.

3. Патентні суперечки виявляються значущими у фармацевтичній галузі, де відсутність чіткого законодавчого регулювання щодо патентної ув'язки створює простір для різних недобросовісних практик, таких як створення «патентних чагарників». Підхід, який відзначається в Україні, активно критикується за штучне подовження патентної монополії, що може обмежувати доступ до лікарських засобів.

4. Системи патентної ув'язки потребують удосконалення для забезпечення балансу між заохоченням до інновацій та забезпеченням доступності генеричних лікарських засобів для споживачів. Необхідне чітке правове регулювання, що сприятиме уникненню зловживань і забезпечуватиме справедливі умови конкуренції на ринку лікарських засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Mercurio B. *Drugs, Patents and Policy: A Contextual Study of Hong Kong*. Cambridge University Press, 2018. 242 pp.
2. Hatch-Waxman Letters. U.S. Food and Drug Administration. URL: <https://www.fda.gov/drugs/abbreviated-new-drug-application-anda/hatch-waxman-letters> (date of access: 01.05.2024).
3. Волинець І. П. *Захист прав інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції на ринку лікарських засобів* : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Київ, 2021. 279 с.
4. *Approved Drug Products with Therapeutic Equivalence Evaluations*. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Approved_Drug_Products_with_Therapeutic_Equivalence_Evaluations (date of access: 01.05.2024).
5. *Senate Bill Encourage Generic Drug Market*. The Pharmacy Blog. URL: <https://www.thepharmacyblog.com/senate-bill-encourage-generic-drug-market/> (date of access: 01.05.2024).
6. Bullen S., Taylor S. *Reform of Patent Linkage in Italy: has anything really changed?*. Lexology. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dbc047d1-b1e5-4dc6-8e47-c062a1c69398>(date of access: 01.05.2024).
7. Okada A. *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Third Edition, 2022. Law Business Research Ltd. P. 60–69.
8. Kasai Y., Wakabayashi J. *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Fourth Edition, 2023. Law Business Research Ltd. P. 89–101.
9. Pochart F. *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*, 2020. Law Business Research Ltd. P. 59–69.
10. Weber C., Pesch B. *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Fourth Edition, 2023. Law Business Research Ltd. P. 63–76.
11. Волинець І.П. *Взаємозв'язок між концепцією сталого розвитку, недобросовісною конкуренцією та захистом інтелектуальної власності: виклики та можливості*. Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (26.05.2024, м. Київ): ел. збірник / Упоряд.: Ю.М. Перга., О.М. Боярчук. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. 343 с.

12. Патентна ув'язка в Україні служить єдиній цілі – штучному продовженню патентної монополії фармкомпаній. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/patentna-uv-iazka-v-ukraini-sluzhyt-iedynii-tsili-shtuchne-prodovzhennia-patentnoi-monopolii-farmkompanii/> (дата звернення: 16.03.2024).

13. Patent Linkage System for Intellectual Property Rights and Public Health Harmonisation. APEC Intellectual Property Rights Experts Group, 2023. 158 pp. URL: https://www.apec.org/docs/default-source/publications/2023/7/223_ipeg_patent-linkage-system-for-intellectual-property-rights-and-public-health-harmonisation.pdf?sfvrsn=bc4d2712_2 (date of access: 01.05.2024).

REFERENCES:

1. Mercurio, B. (2018). *Drugs, Patents and Policy: A Contextual Study of Hong Kong*. Cambridge University Press. 242 pp. [in English].

2. Hatch-Waxman Letters. U.S. Food and Drug Administration. URL: <https://www.fda.gov/drugs/abbreviated-new-drug-application-anda/hatch-waxman-letters> (date of access: 01.05.2024) [in English].

3. Volynets, I.P. (2021). *Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti vid nedobrosovisnoi konkurentsii na rynku likarskykh zasobiv* [Intellectual property rights protection from unfair competition on the pharmaceutical market]. Doctor's thesis. Kyiv. 279 s. [in Ukrainian].

4. Approved Drug Products with Therapeutic Equivalence Evaluations. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Approved_Drug_Products_with_Therapeutic_Equivalence_Evaluations (date of access: 01.05.2024) [in English].

5. Senate Bill Encourage Generic Drug Market. The Pharmacy Blog. URL: <https://www.thepharmacyblog.com/senate-bill-encourage-generic-drug-market/> (date of access: 01.05.2024) [in English].

6. Bullen, S., & Taylor, S. Reform of Patent Linkage in Italy: has anything really changed?. Lexology. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dbc047d1-b1e5-4dc6-8e47-c062a1c69398> (date of access: 01.05.2024) [in English].

7. Okada, A. (2022). *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Third Edition. Law Business Research Ltd. P. 60–69 [in English].

8. Kasai, Y., & Wakabayashi, J. (2023). *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Fourth Edition. Law Business Research Ltd. P. 89–101 [in English].

9. Pochart, F. (2020). *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Law Business Research Ltd. P. 59–69 [in English].

10. Weber, C., & Pesch, B. (2023). *Pharmaceutical Intellectual Property and Competition Law Review*. Fourth Edition. Law Business Research Ltd. P. 63–76 [in English].

11. Volynets, I.P. (2024) *Vzaiemozviazok mizh kontsepsiieiu staloho rozvytku, nedobrosovisnoiu konkurentsiiieiu ta zakhystom intelektualnoi vlasnosti: vyklyky ta mozhlyvosti*. [Interconnection Between the Concept of Sustainable Development, Unfair Competition, and Intellectual Property Protection: Challenges and Opportunities]. *Stvorennia, okhorona, zakhyst i komertsializatsiia ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti: materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*, (26.05.2024, m. Kyiv): el. zbirnyk / Uporiad.: Yu.M. Perha., O.M. Boiarchuk. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho. 343 s. [in Ukrainian].

12. Патентна ув'язка в Україні служить єдиній цілі – штучному продовженню патентної монополії фармкомпаній [Patent linkage in Ukraine serves a single purpose – the artificial extension of pharmaceutical companies' patent monopolies.]. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/patentna-uv-iazka-v-ukraini-sluzhyt-iedynii-tsili-shtuchne-prodovzhennia-patentnoi-monopolii-farmkompanii/> (дата звернення: 16.03.2024) [in Ukrainian].

13. Patent Linkage System for Intellectual Property Rights and Public Health Harmonisation. APEC Intellectual Property Rights Experts Group (2023). 158 pp. URL: https://www.apec.org/docs/default-source/publications/2023/7/223_ipeg_patent-linkage-system-for-intellectual-property-rights-and-public-health-harmonisation.pdf?sfvrsn=bc4d2712_2 (date of access: 01.05.2024) [in English].

УДК 347.122:316.614-053

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.13>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В ПРОЦЕСІ ЙОГО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Глиняна Катерина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-1778-1021

Проблематика співвідношення правового і соціального статусу дитини в процесі його соціалізації акцентується на кожному періоді розвитку дитини, який має важливий соціальний статус і на тій соціальній ролі, яка визначає ступінь її особистої свободи, тому що правовий статус дитини має бути гарантований державою.

Було акцентовано увагу на те, що розглядаючи дитину як суб'єкта права, необхідно виходити зі співвідношення процесів соціалізації та самосприйняття дитини, в певній життєвій ситуації, в контексті його індивідуальної соціалізації.

В ході дослідження процесу соціалізації дитини, було звернуто увагу на те, що соціалізація – це процес, за допомогою якого індивід набуває знання, цінності, соціальні навички та соціальну чутливість, які дозволяють їй інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивно ... найчастіше цей термін вживається щодо процесів, через які дитина опосередковано вбирає в себе цінності суспільства і приходять до усвідомлення своєї власної соціальної ролі. Крім того, досліджено що, процес соціалізації дитини, який є дуже важливий для держави, багато в чому залежить від національно-психологічних особливостей характеру, які знаходять свій прояв у його психофізіології, емоційно-психологічних особливостей характеру, емоційно-вольових, поведінкових особливостях, дитина будь-якої національності, яка народилася у своєму культурно історичному та природному середовищі з перших років життя опиняється під сильним її впливом, саме на цій основі формується національна гордість, національна самосвідомість.

Недооцінка всіх цих факторів, а тим більше їх ігнорування може призвести до того, що до періоду настання повноліття дитина може це оцінити як порушення його прав і свобод.

Ключові слова: правовий статус, соціалізація, правове регулювання, цивільне право, захист прав дитини, державна охорона, забезпечення прав дитини.

Glyniana Kateryna. Correlation of the legal and social status of the child in the process of his socialization as a subject of civil law

The problem of the relationship between the legal and social status of the child in the process of his socialization is focused on each period of the child's development, which has an important social status and on the social role that determines the degree of his personal freedom, because the legal status of the child must be guaranteed by the state.

Attention was focused on the fact that considering a child as a subject of law, it is necessary to proceed from the correlation of socialization processes and self-perception of the child, in a certain life situation, in the context of his individual socialization.

During the study of the process of socialization of a child, attention was drawn to the fact that socialization is a process by which an individual acquires knowledge, values, social skills and social sensitivity that allow him to integrate into society and behave adaptively there ... most often this term is used for the processes through which the child indirectly absorbs the values of society and comes to realize his own social role. In addition, it was investigated that the process of socialization of a child, which is very important for the state, largely depends on the national-psychological characteristics of the character, which are manifested in his psychophysiology, emotional-psychological characteristics of the character, emotional-volitional, behavioral characteristics, the child any nationality that was born in its cultural, historical and natural environment

from the first years of life finds itself under its strong influence, it is on this basis that national pride and national self-awareness are formed.

Underestimating all these factors, and even more so ignoring them, can lead to the fact that by the time the child reaches adulthood, it can be judged as a violation of his rights and freedoms.

Key words: *legal status, socialization, legal regulation, civil law, protection of children's rights, state protection, provision of children's rights.*

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній науковій літературі, як і раніше, можна сказати за традицією, питання про права дитини розглядається у сфері норм цивільного та сімейного права.

З одного боку, такий традиційний підхід до даної проблеми забезпечує безперервність у правовій діяльності, з іншого – на кожному етапі такого розвитку відбувається певний «розрив поступовості», обумовлений конкретно-історичними умовами, виникає необхідність усвідомлення і теоретичного осмислення, породжених практикою і значущих для певного часу тих чи інших правових понять.

Визначення дитиною себе як суб'єкта реальності, дуже важливий момент в процесі її дорослішання, і якщо його правовий статус є необхідною умовою для виживання і розвитку, то її соціальний статус (а як правило, ми взагалі не розглядаємо щодо дитини), є необхідною умовою її соціалізації.

Перш ніж говорити про соціальний статус дитини важливо мати на увазі, що як всякий статус він може бути реалізований в тій чи іншій сукупності соціальних ролей, обумовлених як самим статусом, так і індивідуальними психологічними особливостями дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти дослідження щодо правового статусу прав дитини були розглянуті у роботах таких науковців, як: В. І. Борисова, Л. Є. Гузь, О. О. Дерій, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, О. І. Пергамент, З. В. Ромовська, Л. В. Сапейко, О. І. Сафончик, Л. М. Токарчук, В. І. Кройтор, Є. О. Харитонов, Г. В. Чурпіта, О. А. Явор та ін.

Мета статті полягає у проведенні дослідження щодо співвідношення правового і соціального статусу дитини в процесі його соціалізації як суб'єкта цивільних прав.

Виклад основного матеріалу. В даному контексті співвідношення соціального статусу та соціальної ролі багато в чому залежить від конкретної вікової групи, оскільки поступово збільшується його соціальна мобільність і значно зменшується його фіксовані зв'язки з тими чи іншими соціальними групами, оскільки вони втрачають своє значення. Але водночас в кожен період свого розвитку для дитини важливий соціальний статус і та соціальна роль, яка визначає ступінь її особистої свободи, тому, що правовий статус гарантований державою.

В ході процесу розвитку цілий ряд суджень важливих для дитини на одному етапі дорослішання втрачають значення, і як би відсуваються на другий план, саме тому, відчуваючи, що вона втрачає можливість почувати себе вільно, починає активно боротися за неї, викликаючи тим самим несхвалення і нерозуміння як з боку дорослих, так і тих (а це для неї особливо важливо), хто входить в його вікову групу.

Співвідношення індивідуальної та соціальної ідентичності, на наш погляд, не завжди актуально для самої дитини, і тут особливо важливо не порушити його правовий статус, оскільки конфлікт між цими поняттями уникнути неможливо, і на кожному етапі онтогенезу тільки одне з них може бути актуально.

Розглядаючи дитину як суб'єкта права, необхідно виходити зі співвідношення процесів соціалізації та самосприйняття дитини, в певній життєвій ситуації, в контексті його індивідуальної соціалізації.

Дана проблема, в різний час була предметом соціального дослідження в психології, якою займалися Л. С. Виготський, Г. С., С. Д. Максименко [1] і ряд інших вчених, на роботи яких ми посилалися в нашому дослідженні прав дитини.

У правовій літературі, особливо в останні роки питання про психологічне здоров'я

дитини, від якого безпосередньо залежить процес його подальшої соціалізації взагалі не піднімалося.

Хоча ця проблема, в практичній діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини, дає підстави для виникнення цілого ряду проблем при усиновленні або взятті дитини під опіку, коли майбутніх батьків турбує не тільки медична картка про загальний стан дитини, а в першу чергу, стан її психічного здоров'я, саме в плані подальшої соціалізації дитини.

Цілий ряд досліджень, особливо в ХХ столітті, були присвячені розробці наукових категорій, які фіксують факт участі дитини в розвитку власної психіки і це, перш за все, такі як «саморозвиток», «самосприйняття», «самотермінація», «спонтанність» та інші.

Загальним моментом для більшості дослідників на думку Ван Джуна [2] є протиставлення особистісної та соціальної ідентичності. Даючи визначення соціалізації, він особливо підкреслював, що її «потрібно розглядати з точки зору специфіки, яка набуває різний зміст на різних етапах онтогенезу».

Соціалізація – це процес, за допомогою якого індивід набуває знання, цінності, соціальні навички та соціальну чутливість, які дозволяють їй інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивно ... найчастіше цей термін вживається щодо процесів, через які дитина опосередковано вбирає в себе цінності суспільства і приходить до усвідомлення своєї власної соціальної ролі. У засвоєнні соціальної сутності, полягає головний зміст соціального розвитку дитини – від самосвідомості, рефлексії, самооцінки, самоствердження до самосвідомості соціальної відповідальності, розуміючи своїх потреб в самореалізації своїх можливостей, суб'єктивного усвідомлення своїх можливостей, суб'єктивного усвідомлення себе громадянином [2, с. 15, 16].

Процес соціалізації дитини, і це дуже важливо для України багато в чому залежить від національно-психологічних особливостей характеру, які знаходять свій

прояв у його психофізіології, емоційно-психологічних особливостей характеру, емоційно-вольових, поведінкових особливостях, дитина будь-якої національності, яка народилася у своєму культурно історичному та природному середовищі з перших років життя опиняється під сильним її впливом, саме на цій основі формується національна гордість, національну самосвідомість.

Недооцінка всіх цих факторів, а тим більше їх ігнорування може призвести до того, що до періоду настання повноліття дитина може це оцінити як порушення його прав і свобод.

Даючи визначення правового статусу дитини ми звертали увагу на те, що в першу чергу, він спрямований на забезпечення виживання, розвитку і соціалізацію, саме в цьому плані вона має право на певний «стандарт життя». Закон України «Про охорону дитинства» від 08.09.2016 р. визначає як стратегічний загальнонаціональний пріоритет забезпечення реалізації прав дитини на життя, розвиток та виховання в сімейному оточенні.

Соціалізація дитини процес складний і багатогранний тому, що його входження в соціум, безумовно, формується під контролем дорослих, але не менш важливим є те як складаються його відносини з однолітками, іноді саме цей фактор є для дитини визначальним, особливо це стосується дітей, які виховуються в школах-інтернатах, дитячих дітей.

Ряд дослідників використовують такий термін як «жертва соціалізації», звичайно, на перший погляд, це досить жорстке визначення, але воно в повній мірі відповідає ситуації, коли у дитини втрачений баланс між адаптацією до суспільства і можливістю, іноді навіть, бути незалежним від нього, в зв'язку з неможливістю вписатися у взаємини з оточуючими.

На думку Ван Джуна, криза самооцінки, яка відбувається в цей момент у дитини, як правило, негативна, вік в цьому плані відіграє велику роль, через те, що з 9–10 років вона прагне затвердити власне «я» в системі суспільних від-

носин, етап соціалізації в цей період відрізняється не тільки найбільш вираженою індивідуалізацією, а й самодетермінацією, самоврядуванням дорослішої людини, яка не просто стала суб'єктом, а й усвідомлює себе їм [2, с. 20–21].

В ході дослідження процесу соціалізації дитини, і вплив на нього вікових криз було звернуто увагу на те, що базові цінності формуються у віці 12–18 років, на думку, американського соціолога Р. Інглехарта, «саме зміст і умови процесу соціалізації кожного нового покоління визначають глобальну ціннісну трансформацію» [3, с. 14].

Цінності та ідеали важливі для дитини шкільного віку, формуються в процесі навчання і спілкування з однолітками, і в ці роки для неї, як ми вже відзначали, соціальний статус важливіше її правового статусу, хоча саме правової сприяє процесу соціалізації.

Досить часто, і ми з цим стикаємося при дослідженні прав дитини, саме однокласники не знаходячи спільної мови зі своїм однолітком негативно впливають на процес його соціалізації, дитина замикається в собі, що негативно позначається і на процесі навчання.

Однією з головних завдань батьків і суспільства в цілому – це дати дитині освіту, яка готує її до виконання своєї соціальної ролі як щодо інших так і самого себе.

Саме через освіту суспільство прагне передати новому поколінню накопичені їм знання, систему своїх цінностей, норми та традиції життя, по суті процес освіти починається з народження дитини, найбільш чітко зміст цього процесу визначено в «Конвенції про права дитини» від 20.11.1989 р (ст. 29) [4].

Відповідно до даної статті і Конвенції про права дитини, освіта повинна бути направлено на:

а) розвиток індивідуальності дитини, талантів, розумових і фізичних здібностей у повному обсязі;

б) виховання поваги до прав людини й основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті ООН;

в) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій вона проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;

г) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі терпимості й розуміння світу, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами ...;

д) виховання поваги до навколишньої природи.

Відповідно до Конвенції проти дискримінації в освіті (ст. 14.12.1960) ст. 4, всі держави, які підписали її, зобов'язані:

а) зробити первинну освіту безкоштовною та обов'язковою; зробити середню освіту в його різних формах доступною для всіх, зробити вищу освіту однаково доступними для всіх на основі їх індивідуальних здібностей, забезпечити згоду всіх із зобов'язанням відвідувати школу відповідно до закону;

б) гарантувати, щоб стандарти освіти були однаковими у всіх громадських установах освіти одного рівня, і щоб умови, що забезпечують якість освіти також були еквівалентними.

Основні положення цих Конвенцій знайшли відбиток у Законі України «Про охорону дитинства» від 07.03.2001 р Закон України «Про охорону дитинства» [5], а також Закону України «Про освіту» від 04.06.199 р. [6].

Так, в Законі України «Про охорону дитинства» (розд. IV ст. 19) іде мова про те, що «держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладів... учні цих навчальних закладів з-поміж дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують особливих умов виховання перебувають на повному утриманні держави» відповідно Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000р. визначається Кабінетом Міністрів України.

Право на освіту, яке традиційно належало міжнародними угодами до сфери

культури, на ділі є одночасно і соціальним, і економічним, і політичним, і культурним, відповідно і цивільним правом людини, тим більше, якщо ми говоримо про права дитини.

У сучасних умовах розвитку нашої держави дуже багато законів, необхідних для подальшого вдосконалення цілого ряду положень про права дитини, не працюють в силу ряду причин, а це особливо важливо в період дорослішання, самоізоляції.

Навіть у віці 14–18 років вони не розуміють і не знають своїх прав, яку соціальну роль вони відіграють в таких суб'єктах соціалізації як сім'я, група однолітків, засобах масової інформації. «Рухливість соціального статусу різноманітних суспільних верств, зникнення традиційних механізмів регуляції їхньої поведінки, фактично повна відсутність форм і методів соціальної організації, характерних для цих груп, перешкоджають успішному розвитку ідентифікаційних процесів. Дитина опиняється поза колом соціальних стереотипів, що існували раніше, норм і уявлень звичних для попередніх поколінь... розмитість суспільних верств серйозно ускладнюють процеси соціалізації» [7, с.18–19].

Висновки. Підсумовуючи наведені доводи, можна дійти висновку, що гострота

сучасної соціальної ситуації в Україні потребує особливої уваги на роль і місце правового становища дитини в загальній системі українського права.

Останнім часом принципи захисту прав і свобод дітей та механізм для їх реалізації розробляються фахівці різних галузей права.

Пов'язано це насамперед з тим, що немає, і, можливо, не може бути універсального рішення тому, що ця проблема і правова, і соціальна, і для її розуміння необхідна оптимізація попереднього досвіду, накопиченого в педагогіці, психології, соціології та цілому ряді інших дисциплін, займаються проблемою виживання і розвитку дитини. В рамках ювенального права, яке, на жаль, надто повільно розвивається в нашій країні, можливо було визначення правового становища дитини, її правовий статус, який і визначає, і передбачає її виживання, розвиток і соціалізацію.

Специфіка ювенально-правових відносин полягає в тому, що вони наділяють дитини правовими засобами задоволення її потреб та інтересів в різних суспільних відносинах, зобов'язуючи іншу сторону правовідносин виходити, перш за все, з інтересів неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В2-хТ]. К: Форум, 2002. 319 с.
2. Ван Джун. Психологія самосприйняття підлітка: [монографія]/ Ван Джун. Одеса: Фенікс, 2009. 212 с.
3. Inghart R. Postmodern: menyaushiesya shennosti I izmenyauzhiesya obzhestva (Inghart R. Postmodern: Changing Values and Changing Society) Polis (Political Studies), 1997, № 4, P. 18–28.
4. Конвенція про права дитини : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.1.1989. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1060-12,2145-19>.
7. Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації / Під ред.. Л.Г. Сокурянської. Харків: Вид. центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2000. 207 с.

REFERENCES:

1. Maksymenko, S.D. (2002). Rozvytok psykhyky v ontogenezi [Development of psyche in ontogenesis]: [B2-xT]. K: Forum. 319 s. [in Ukrainian].

2. Van, Dzhun (2009). *Psykhologhiia samospriyniattia pidlitka: [monohrafiia] [Psychology of adolescent self-perception: [monograph]]*. Van Dzhun. Odesa: Feniks. 212 s. [in Ukrainian].

3. Inghart, R. (1997). *Postmodern: menyaushiesya shennosti I izmenyauzhiesya obzhestva* (Inghart R. *Postmodern: Changing Values and Changing Society*) *Polis (Political Studies)*, 1997, № 4, p. 18–28 [in English].

4. *Konventsiiia pro prava dytyny : konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii vid 20.1.1989 [Convention on the Rights of the Child: United Nations Convention dated January 20, 1989]*. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].

5. *Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III [On childhood protection: Law of Ukraine dated 04/26/2001 No. 2402-III]*. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].

6. *Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]*. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» /VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1060-12,2145-19> [in Ukrainian].

7. *Pidlitok u velykomu misti: faktory ta mekhanizmy sotsializatsii (2000)*. [Teenager in the big city: factors and mechanisms of socialization]. (Sokuryanska, L.G., Ed.). Kharkiv: Vyd. tsentr Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. 207 s. [in Ukrainian].

УДК 347.72

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.14>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ШЛЯХОМ ПОДІЛУ ТА ВИДІЛУ

Приходько Микита Сергійович,

аспірант кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID ID: 0009-0007-3410-3322

Статтю присвячено аналізу особливостей правонаступництва при поділі та виділі акціонерних товариств, обґрунтуванню виду правонаступництва та моменту настання правонаступництва для цих форм реорганізації, враховуючи новели редакції Закону України «Про акціонерні товариства» від 2022 року та положення законодавства зарубіжних країн.

Обґрунтовано, що поділ акціонерного товариства відбувається за універсальною формою правонаступництва, а виділ із акціонерного товариства – за сингулярною формою правонаступництва.

Визначено, що моментом настання правонаступництва в повному обсязі в разі поділу та виділу з акціонерного товариства слід вважати настання юридичного складу, який включає такі елементи – юридично значущі дії (юридичні факти): (1) дії щодо набуття правосуб'єктності новоствореними акціонерними товариствами (шляхом державної реєстрації); (2) дії щодо підтвердження державним регулятором законності створення акціонерного товариства та допуску його акцій до обігу на ринку цінних паперів (шляхом реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України звіту про результати емісії акцій); (3) дії щодо набуття акціонерами корпоративних прав (шляхом зарахування депозитарною установою акцій акціонерів на їхні рахунки цінних паперів та надання акціонерам виписки з такого рахунку).

Ключові слова: реорганізація, акціонерне товариство, акція, поділ, виділ, універсальне правонаступництво, сингулярне правонаступництво.

Prykhodko Mykyta. Specifics of legal succession in the reorganization of joint-stock companies through split-up and spin-off

The article analyzes the specifics of legal succession in the course of split-up and spin-off of joint-stock companies, and provides a substantiation of the type of legal succession and the moment of legal succession for these forms of reorganization, taking into account the novelties of the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies» of 2022 and the provisions of foreign legislation.

It is substantiated that a split-up of a joint-stock company is carried out under the universal form of legal succession, and a spin-off from a joint-stock company – under the singular form of legal succession.

It is determined that the moment of the legal succession in full in the case of split and spin-off from a joint-stock company should be considered the moment of the legal composition, which includes the following elements – legally significant actions (legal facts): (1) actions to acquire legal personality by newly created joint-stock companies (through state registration); (2) actions to confirm by the state regulator the legality of the establishment of a joint-stock company and admission of its shares to circulation on the securities market (by registering a report on the results of the share issue by the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine); (3) actions to acquire corporate rights by shareholders (by crediting shareholders' shares to their securities accounts by a depository institution and providing shareholders with an account statement).

Key words: reorganization, joint-stock company, share, split-up, spin-off, universal legal succession, singular legal succession.

Постановка проблеми. Реорганізацію акціонерних товариств (далі – АТ) шляхом поділу та виділу можна охарактеризувати як доволі складну процедуру, яка включає послідовне здійснення низки етапів, виконання яких призводить до виникнення нових АТ – правонаступників із передачею їм певного майна, прав та обов'язків від правопередників. Відсутність загальної та чіткої концепції в доктрині права, яка би пояснювала правонаступництво при реорганізації шляхом поділу та виділу, породжує багато дискусій у юридичній літературі. У цьому контексті актуальним постає питання аналізу особливостей правонаступництва при поділі та виділі АТ, зокрема щодо визначення моменту настання правонаступництва за вказаними процедурами.

З прийняттям нового Закону України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 № 2465-IX (далі – ЗУ «Про АТ») внесені зміни в частині конкретизації умов поділу, виділу та настання моменту правонаступництва, які потребують відповідного аналізу щодо їх впливу та застосування на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем реорганізації господарських товариств, зокрема АТ, шляхом поділу та виділу проводили такі вчені, як О. А. Беяневич, В. А. Василюєва, О. М. Вінник, В. М. Гаврилук, Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, Л. В. Сіщук, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Цікало, Н. В. Щербакова, Ю. М. Юркевич та інші. Однак питання визначення особливостей правонаступництва, моменту настання правонаступництва при реорганізації АТ шляхом поділу та виділу залишаються дискусійними і потребують подальшого аналізу з урахуванням нової редакції ЗУ «Про АТ».

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз особливостей правонаступництва при поділі та виділі акціонерних товариств, обґрунтування виду правонаступництва та моменту настання правонаступництва при цих формах реорганізації, а також аналіз змісту документів, за якими відбувається правонаступництво, враховуючи нову

редакцію ЗУ «Про АТ» від 2022 року та положення законодавства зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. правонаступництво відповідно до Української юридичної енциклопедії – це перехід прав і обов'язків від однієї особи до іншої за законом або угодою [1, с. 46–47].

Правонаступництво в цивільному праві в багатьох випадках обумовлене реорганізацією юридичних осіб. На думку В. М. Гаврилук, для різних форм реорганізації суть правонаступництва полягає в одночасному поєднанні двох процедур – зміні суб'єктного складу правовідношення і переході майна, прав та обов'язків від правопередника(-ів) до правонаступника(-ів) [2, с. 91]. Як слушно зауважує Л. В. Сіщук, правонаступництво є основною умовою реорганізації, без якої проведення процедури передання майна товариства–правопередника до товариств–правонаступників є неможливим і без якої втрачається сутність інституту реорганізації [3, с. 425].

Відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) майно, права та обов'язки переходять до правонаступників у разі реорганізації шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення [4]. Тобто, правонаступництво опосередковано визначається як перехід майна, прав та обов'язків до правонаступників. Така форма реорганізації як виділ не зазначається в аналізованій статті, що є цілком логічним, адже у разі виділу має місце створення нової юридичної особи, а припинення юридичної особи не відбувається, на відміну від поділу, якому притаманні як елементи створення, так і елементи припинення.

Більш чітко правонаступництво характеризується при поділі та виділі АТ в новій редакції ЗУ «Про АТ» від 2022 року. Так, відповідно до ч. 1 ст. 125 ЗУ «Про АТ» припинення АТ шляхом поділу відбувається «з передачею всього його майна, прав та обов'язків двом чи більше новим акціонерним товариствам – правонаступникам» [5]. При виділі створюється одне чи кілька акціонерних товариств, яким пере-

дається частина майна, прав та обов'язків від товариства, з якого здійснюється виділ без припинення такого товариства (ч. 1 ст. 127 ЗУ «Про АТ» [5]).

Отже, правонаступництво передбачає перехід усього або частини майна, прав та обов'язків від однієї юридичної особи – правопередника до іншої особи – правонаступника, що є характерною ознакою реорганізації, у тому числі шляхом поділу й виділу АТ, на що неодноразово звертали увагу в науковій літературі О. Р. Кібенко [6, с. 9], В. І. Цікало [7, с. 292–293], Н. В. Щербакова [8, с. 214] тощо. Тобто, правонаступництво є кваліфікуючою ознакою власне реорганізації, а не ліквідації і, як справедливо зазначає Н. В. Щербакова [8, с. 216], «саме наявність правонаступництва відрізняє реорганізацію від іншої форми припинення юридичної особи – ліквідації, при якій ніякого правонаступництва в правах та обов'язках не виникає, тому що вони, як суб'єкти, припиняються».

Слід зазначити, що хоча реорганізація та правонаступництво – це взаємопов'язані правові явища, втім мають різну правову природу. Реорганізація – це зміна суб'єктного складу, наслідком якої є передача майна, прав та обов'язків до новостворених суб'єктів господарювання, що являє собою правонаступництво. В реорганізації ключовим виступає суб'єкт, котрий реорганізується, власне АТ, тоді як в правонаступництві – майно, права та обов'язки, що передаються створеним товариствам у результаті реорганізації. Отже, правонаступництво є наслідком реорганізації юридичної особи та її завершальним етапом.

Аналізуючи підходи науковців, викладені у наукових працях (Н. В. Щербакової [8, с. 214]; Жекова Д. В. [12, с. 281] тощо) щодо визначення видів правонаступництва при реорганізації можна виділити такі, як

- універсальне (загальне), коли до особи переходить уся сукупність майна, прав та обов'язків у разі реорганізації юридичної особи;

- сингулярне (часткове), коли до особи переходить частина майна, прав

та обов'язків або частина майна та лише окреме право або обов'язок;

- процесуальне, тобто заміна учасника цивільного процесу іншим у разі вибуття однієї зі сторін у спірному або встановленому рішенням господарського суду внаслідок реорганізації підприємства чи організації (ст. 25 Господарсько-процесуального кодексу [9]).

Особливістю правонаступництва є те, що перехід прав і обов'язків відбувається дискретно [10, с. 55], тобто права та обов'язки належать або одній особі (правопереднику), або іншій особі (правонаступнику), вони не можуть перебувати у проміжному стані, без приналежності до суб'єкта правовідношення.

Традиційно правонаступництво при реорганізації юридичних осіб розглядалося як універсальне. Як зазначає Н. В. Щербакова, реорганізація складається з багатьох етапів, кожен з яких має самостійне юридичне значення, що в своїй сукупності призводять до припинення та/або виникнення нової господарської(-их) організації(-ій) – правонаступника(-ів) та забезпечують універсальне правонаступництво [8, с. 214]. При цьому, стрижнем реорганізації та її визначальною ознакою є універсальне правонаступництво, яке уможлиблює одноактний перехід всієї сукупності прав та обов'язків від одного товариства до іншого [11, с. 97].

Як убачається, правонаступництво шляхом передачі майна, прав та обов'язків від товариства, яке реорганізується, до новостворених товариств є спільною ознакою реорганізації АТ. З цього випливає, що суб'єктами правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є правопередник і правонаступник, а об'єктами правонаступництва є майно, права та обов'язки, які належали юридичній особі – правопереднику і які в процесі правонаступництва передаються до правонаступника.

Розглянемо види правонаступництва при поділі та виділі АТ. При реорганізації юридичних осіб можна виділити універсальне (загальне) та сингулярне (часткове) правонаступництво, критерієм роз-

межування яких виступає обсяг прав та обов'язків [12, с. 281].

Розглядаючи законодавче визначення поділу як припинення АТ з передачею всього його майна, прав та обов'язків двом чи більше новим АТ – правонаступникам згідно з розподільним балансом (ч. 1 ст. 125 ЗУ «Про АТ»), слід зазначити, що така форма реорганізації базується на універсальному правонаступництві. Це впливає з самої суті поділу АТ, у результаті якого товариство припиняється, а всі його активи та пасиви передаються правонаступникам; усе майно, у тому числі акції та права користування ними, переходять до правонаступників. Втім такий підхід не є цілком однозначним, якщо розглядати доктрину правонаступництва при реорганізації в німецькому законодавстві, де у випадку поділу, виділу та відділення відбувається часткове універсальне правонаступництво (*partielle Gesamtrechtsnachfolge* або *Sonderrechtsnachfolge*) [13]. Універсальне правонаступництво розглядається лише у випадку злиття та перетворення, що має наслідком передачі майна товариства, яке реорганізується, «як єдиного цілого» єдиному правонаступнику.

Ґрунтуючись на думці вітчизняних науковців та на положеннях чинного законодавства, вважаємо, що на теперішньому етапі трансформації національного корпоративного законодавства, при поділі має місце універсальне правонаступництво, оскільки все майно, права та обов'язки як єдиний комплекс товариства, що поділяється, передається правонаступникам.

В той же час, цей підхід не є однозначним при реорганізації АТ шляхом виділу. Це впливає із законодавчого визначення виділу як створення одного чи кількох АТ з передачею йому (їм) згідно з розподільним балансом частини свого майна, прав та обов'язків, з якого здійснюється виділ, без припинення такого товариства (ч. 1 ст. 127 ЗУ «Про АТ»). Тобто, у цьому випадку має місце часткове (сингулярне) правонаступництво. Такий підхід обґрунтовують у своїх наукових працях біль-

шість вчених зокрема І. М. Кучеренко [14, с. 50–51], О. Р. Кібенко [15, с. 374–375]. Так, у разі виділу відбувається сингулярне правонаступництво, оскільки має місце тільки передача частини прав та обов'язків, які переходять до правонаступників як єдине ціле. Також при виділі правонаступництво має ознаки транслятивного правонаступництва, за якими *auctor* (тобто первинний правонабувач, правопопередник) переносить на користь *successor'a* (тобто набувача права, правонаступника) своє право в повному обсязі [16, с. 65–69].

У контексті викладеного, наявність різного бачення науковців щодо визначення виду правонаступництва при реорганізації АТ шляхом поділу та виділу вказує на присутність певних невизначеностей щодо цього у доктрині права. На цьому акцентує увагу і О. О. Мовчан, яка зазначає, що відсутність загальної та чіткої концепції в доктрині права, яка би пояснювала феномен універсального правонаступництва у випадку реорганізації породжує багато дискусій у науковій літературі та призводить до нечітких формулювань та прогалин у законодавстві, а також до численних проблем на практиці [11, с. 99].

Наступним важливим моментом в процедурі реорганізації АТ виступає визначення та аналіз змісту документів, яким оформлюється правонаступництво. Так, розподільний баланс і передавальний акт є одними з основних документів, за якими відбувається передача прав та обов'язків у порядку правонаступництва. Зі ст. 107 ЦК України впливає, що розподільний баланс є документом, який опосередковує перехід прав та обов'язків у порядку правонаступництва. Тобто, у випадку поділу та виділу майно, права та обов'язки, які мають перейти правонаступникам, визначаються у розподільному балансі. Відповідно до ч. 2 ст. 107 ЦК України після закінчення строку пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог, комісія з припинення (реорганізаційна комісія) складає розподільний баланс, який має містити положення про право-

наступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється, або з якої виділяються новостворювані юридичні особи, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами. Втім у цих нормах не передбачається передача конкретних обсягів майна, прав та обов'язків правонаступникам, а також не конкретизується зміст розподільного балансу та умови поділу, виділу.

У новій редакції ЗУ «Про АТ» від 2022 року не передбачений план поділу/виділу АТ, натомість розширені та конкретизовані вимоги до умов поділу/виділу щодо правонаступництва. Крім передавального акту та розподільного балансу, з'являється окремий документ – умови поділу/виділу, що затверджується рішенням загальних зборів (відповідно для поділу згідно з п. 2 ч. 3 ст. 125 ЗУ «Про АТ», а для виділу – згідно з п. 2 ч. 3 ст. 127 ЗУ «Про АТ»). З аналізу положень чинної редакції ЗУ «Про АТ» від 2022 року і попередньої редакції ЗУ «Про АТ» від 2008 року доходимо висновку, що план поділу/виділу, який був передбачений раніше, було трансформовано в умови поділу/виділу. Такий висновок впливає з сутності таких документів, які встановлені (в обох редакціях) в законі.

У такому документі відображається точний опис та розподіл майна, прав та обов'язків, що підлягають передачі кожному з товариств, що створюються в результаті поділу, виділу (п. 8 ч. 2 ст. 129). З метою захисту прав акціонерів при поділі, виділі АТ, ст. 130 передбачено розгляд проекту умов поділу, виділу незалежними експертами. Особлива увага експертами приділяється справедливості та доречності коефіцієнта конвертації, визначеного наглядовою радою. Коефіцієнт конвертації опосередковано впливає на правонаступництво новостворених товариств, оскільки ним визначається обсяг грошового еквіваленту переданих акцій товариствам і обсяг корпоративних прав акціонерів цих товариств.

Таким чином, передавальний акт, розподільний баланс та умови поділу, виділу,

що затверджені рішенням загальних зборів, є головними документами, які визначають правонаступництво при поділі та виділі АТ.

Наступним важливим аспектом правонаступництва є визначення моменту його настання. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [17] поділ вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутворених юридичних осіб та державної реєстрації припинення юридичної особи, яка припиняється в результаті поділу (ст. 37 цього Закону). Виділ вважається завершеним з дати державної реєстрації юридичних осіб, утворених у результаті виділу (ч. 6 ст. 32 цього Закону). Тобто, як впливає із вищезазначеного, законодавством чітко визначено момент завершення реорганізації, в той час як момент настання правонаступництва залишається невизначеним.

Як слушно зазначають автори монографії «Корпоративні правовідносини», юридичні наслідки, а у даному контексті – настання правонаступництва, відбуваються не в результаті дії окремого юридичного факту, а разі виникнення юридичного складу [18, с. 214]. Процедура реорганізації АТ формалізована на рівні закону, а підставою реорганізації, в результаті якої настає правонаступництво, є юридичний склад [19, с. 43]. При цьому науковці зазначають, що поняття «юридичний склад» є більш вдалим і таким, що сприяє найкращому розумінню його змісту, оскільки поки юридичний склад не є завершений у своєму об'ємі і змісті, елементи, з яких він складається, залишаються лише фактами [19, с. 84]. Традиційним для правової доктрини є розуміння юридичного складу як сукупності юридичних фактів, необхідних і достатніх для настання передбачених законом юридичних наслідків [20, с. 404].

Для визначення моменту настання правонаступництва звернемо увагу на юридично значущі дії (юридичні факти), які є елементами юридичного складу і опосередковують настання правонаступництва в результаті

процедури поділу, виділу АТ. Одним із цих елементів є державна реєстрація товариства в органах державної реєстрації, яка в юридичній літературі розглядається як завершення створення АТ у якості юридичної особи [21, с. 50], підтвердження його законності [22, с. 147], а також як набуття ним загальної правосуб'єктності [23, с. 29; 24, с. 130–135]. Погоджуючись з наведеною характеристикою реєстрації новостворених АТ в органах державної реєстрації, слід сказати, що цей елемент юридичного складу є необхідною, але не достатньою умовою щодо настання правонаступництва.

Іншим, та завершальним, елементом юридичного складу щодо набуття правонаступництва новоствореними товариствами в результаті поділу, виділу є реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України (далі – НКЦПФР) звіту про результати емісії акцій та видача свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (п. 18 ч. 1 ст. 126, п. 18 ч. 1 ст. 128 ЗУ «Про АТ»). Власне це і є підтвердженням від державного регулятора законності створення АТ шляхом поділу, виділу й допуску його акцій до обігу на ринку цінних паперів. Важливість цього юридичного факту пояснюється також тим, що відмова в реєстрації НКЦПФР звіту може призвести до ліквідації цих товариств шляхом позову НКЦПФР до суду (ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про АТ») та до скасування самої процедура реорганізації.

Отже, моментом настання правонаступництва АТ, створеними в результаті реорганізації шляхом поділу/виділу слід вважати дату реєстрації звіту про результати емісії акцій новостворених товариств, оскільки цей юридичний факт є останнім елементом у юридичному складі, яким завершується власне сама процедура проведення реорганізації АТ шляхом поділу/виділу.

Крім того, важливим у контексті правонаступництва виступає момент набуття прав самими акціонерами, тобто набуття ними корпоративних прав. Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 129 ЗУ «Про АТ» проект умов поділу/виділу в обов'язковому порядку

має містити дату, з якої володіння акціями товариств, що створюються в результаті поділу/виділу, дає право власникам брати участь у прибутках та будь-які спеціальні умови, що впливають на таке право. Таким чином, корпоративні права акціонерів наступають з дати набуття права власності на акції.

Документом, що посвідчує право власності акціонерів на акції, а також їхні корпоративні права, є виписка з рахунку цінних паперів, надана депозитарною установою, яка зберігає на рахунках цінних паперів акції акціонерів (далі – зберігачі) (абз. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України» [25]). Для настання моменту набуття корпоративних прав акціонерами необхідно вчинити відповідні юридично значущі дії (юридичні факти), основними з яких виступають укладення договору між акціонерами та зберігачами на відкриття й обслуговування рахунків у цінних паперах; перерахування акцій акціонерів зберігачам; зарахування зберігачами акцій акціонерів на їхні рахунки цінних паперів та надання зберігачами акціонерам виписки з їхнього рахунку цінних паперів.

Таким чином, юридично значущими діями (юридичними фактами), які є елементами юридичного складу і які визначають момент настання правонаступництва, є:

– дії щодо набуття правосуб'єктності новоствореними АТ (шляхом державної реєстрації);

– дії щодо підтвердження державним регулятором законності створення АТ при поділі/виділі та допуску його акцій до обігу на ринку цінних паперів (шляхом реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій);

– дії щодо набуття акціонерами корпоративних прав (шляхом зарахування депозитарною установою акцій акціонерів на їхні рахунки цінних паперів та надання акціонерам виписки з такого рахунку).

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що настання правонаступництва при реорганізації АТ шляхом поділу та виділу є складним, багатоетапним процесом.

Зокрема, законодавство не дає чіткої відповіді щодо моменту настання правонаступництва при реорганізації АТ шляхом поділу та виділу. У цьому контексті слід мати на увазі, що правонаступництво в повному обсязі настає лише при настанні двох взаємопов'язаних юридичних фактів, які входять до юридичного складу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Проведений аналіз дослідження особливостей правонаступництва при поділі та виділі АТ дозволив зробити наступні висновки та пропозиції.

Обґрунтовано, що при поділі АТ має місце універсальне правонаступництво, а при виділі з АТ – часткове (сингулярне). Так, при поділі всі активи, права та обов'язки передаються від АТ, яке припиняється, а при виділі передається лише частина майна, прав та обов'язків АТ, яке залишається діючим, як суб'єкт права.

Визначено, що настанням моменту правонаступництва в повному обсязі у разі поділу та виділу АТ слід вважати юридичний склад, який включає такі юридично значущі дії (юридичні факти), які виникають послідовно один за одним в чіткій

послідовності, а саме:

(1) дії щодо набуття правосуб'єктності новоствореними АТ (шляхом державної реєстрації);

(2) дії щодо підтвердження державним регулятором законності створення АТ при поділі, виділі та допуску його акцій до обігу на ринку цінних паперів (шляхом реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій);

(3) дії щодо набуття акціонерами корпоративних прав (шляхом зарахування депозитарною установою акцій акціонерів на їхні рахунки цінних паперів і надання акціонерам виписки з такого рахунку).

Зазначені висновки сприятимуть належному та ефективному захисту прав та законних інтересів як акціонерів та кредиторів, з одного боку, так і акціонерних товариств, що реорганізуються, – з іншого, під час проведення реорганізації АТ шляхом поділу/виділу. Крім того, систематизуватимуть види правонаступництва при поділі та виділі акціонерних товариств, а отже, і розуміти їхню сутність і юридичні наслідки, а також слугуватимуть подальшим дослідженням за зазначеною тематикою для удосконалення національного корпоративного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юридична Енциклопедія, в 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр.. енцикл.», 1998. 5 том, С. 46–47.
2. Гаврилук В. М. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за законодавством України: дис... канд. юрид. наук; 12.00.03. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. 226 с.
3. Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних відносинах при реорганізації господарських товариств. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.]; за заг. Ред. В. А. Васильєвої. Харків: Право, 2018. 616 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356.
5. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. №2465-IX. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 18–19, ст. 81.
6. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. 39 с.
7. Цікало В. І. Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав: дис. ... д-ра юрид. наук; 12.00.03. Львів; Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. 485 с.

8. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212–218.
9. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.91 р. №1798-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 6, ст. 56.
10. Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2014. 229 с.
11. Мовчан О. О. правонаступництво при реорганізації акціонерних товариств шляхом поділу та виділу. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2006. Т. 53 С. 97-101.
12. Жеков Д. В. правонаступництво як елемент реорганізації юридичних осіб. Актуальні проблеми державі і права. 2014. С. 281–287.
13. Teichmann in Lutter, Marcus (Hrsg.): Kommentar zum Umwandlungsgesetz /Band 1, § 1–151 / 2., Überarb. und erw. Aufl.– OVS Verlag, 2000, § 123 Rn. 9–Ю.
14. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб: монографія. Київ: ДП «Юрид. вид-во «Аста», 2004. 328 с.
15. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України : монографія. Харків : Страйд, 2005. 432 с.
16. Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 65–69.
17. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. №755-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 31–32, ст. 263.
18. Корпоративні правовідносини: монографія. Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків: ЕКУС, 2021. 248 с.
19. Гарагоніч О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств. Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України» НАН України, Київ, 2020. 466 с.
20. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
21. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». Київ : Юрінком Інтер, 2009. 312 с.
22. Квасніцька О. О. Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва. Університетські наукові записки. 2005. № 1–2. С. 146–150.
23. Махінчук В. М. Суб'єкти підприємницької діяльності за цивільним та господарським законодавством України. *Приватне право і підприємництво*. 2013. Вип. 12. С. 28–32.
24. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: підручник. К. : Істина, 2003. 776 с.
25. Про депозитарну систему України: Закон України від 06.07.2012 № 5178-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 39, ст. 517.

REFERENCES:

1. Yurydychna Entsyklopediia [Legal Encyclopedia], v 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. K.: «Ukr. entsykl.», 1998. 5 tom, S. 46–47 [in Ukrainian].
2. Havryliuk, V.M. (2014). Pravonastupnytstvo pry reorhanizatsii yurydychnykh osib za zakonodavstvom Ukrainy [Legal Succession in the Reorganization of Legal Entities under the Legislation of Ukraine]. Candidate's thesis. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenko. 226 s. [in Ukrainian].

3. Sishchuk, L.V. (2018). Pravonastupnytstvo v korporatyvnykh vidnosynakh pry reorhanizatsii hospodarskykh tovarystv [Legal succession in corporate relations in the reorganization of business entities]. Korporatyvne pravo Ukrainy: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia – . Corporate law of Ukraine: problems of theory and practice: monograph. V. A. Vasylieva, V. V. Luts, L. V. Sishchuk [ta in.]; za zah. Red. V. A. Vasylievoi. Kharkiv: Pravo. 616 s. [in Ukrainian].
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. №435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2003, №№ 40-44, st. 356 [in Ukrainian]
5. Pro aktsionerni tovarystva [On Joint Stock Companies]: Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 r. №2465-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2023, № 18–19, st. 81 [in Ukrainian]
6. Kibenko, O.R. (2006). Suchasnyi stan ta perspektyvy pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn: porivnialno-pravovy analiz prava YeS, Velykobrytanii ta Ukrainy [Current state and prospects of legal regulation of corporate relations: comparative legal analysis of the law of the EU, Great Britain and Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. 39 s. [in Ukrainian].
7. Tsikalo, V.I. (2023). Problemy zdiisnennia ta zakhystu korporatyvnykh prav [Problems of implementation and protection of corporate rights]. Doctor's thesis. Lviv; Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 485 s. [in Ukrainian].
8. Shcherbakova, N.V. (2022). Reorhanizatsiia yak pravovy zasib formuvannia ta zminy pravovoho statusu hospodarskykh orhanizatsii [Reorganization as a legal means of formation and change of the legal status of economic organizations]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 12. S. 212–218 [in Ukrainian].
9. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.11.91 r. №1798-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1992, № 6, st. 56 [in Ukrainian].
10. Sishchuk, L.V. (2014). Pravonastupnytstvo v korporatyvnykh pravovidnosynakh [Legal succession in corporate legal relations]. Candidate's thesis. Kyiv. 229 s. [in Ukrainian].
11. Movchan, O.O. (2006). Pravonastupnytstvo pry reorhanizatsii aktsionernykh tovarystv shliakhom podilu ta vydilu [Legal succession in the reorganization of joint-stock companies by split-up and spin-off]. Naukovi zapysky. Yurydychni nauky. T. 53 S. 97–101 [in Ukrainian].
12. Zhekov, D.V. (2014). Pravonastupnytstvo yak element reorhanizatsii yurydychnykh osib [Legal succession as an element of reorganization of legal entities]. Aktualni problemy derzhavi i prava. S. 281–287 [in Ukrainian].
13. Teichmann in Lutter, Marcus (Hrsg.): Kommentar zum Umwandlungsgesetz /Band 1, § 1–151 / 2., Überarb. und erw. Aufl.– OVS Verlag, 2000, § 123 Rn. 9-U.
14. Kucherenko, I.M. (2004). Orhanizatsiino-pravovi formy yurydychnykh osib: monohrafiia [Organizational and legal forms of legal entities: monograph]. Kyiv: DP «Iuryd. vyd-vo «Asta». 328 s. [in Ukrainian].
15. Kibenko, O.R. (2005). Yevropeiske korporatyvne pravo na etapi fundamentalnoi reformy: perspektyvy vykorystannia yevropeiskoho zakonodavchoho dosvidu u pravovomu poli Ukrainy : monohrafiia [European Corporate Law at the Stage of Fundamental Reform: Prospects for the Use of European Legislative Experience in the Legal Field of Ukraine : monograph]. Kharkiv : Straid. 432 s. [in Ukrainian].
16. Shcherbakova, N.V. (2002). Poniattia reorhanizatsii yak sposobu prypynennia pidpriemstv, yoho vidminnist vid likvidatsii [The concept of reorganization as a way of termination of enterprises, its difference from liquidation]. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. № 2. S. 65–69 [in Ukrainian].
17. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidpriemstv ta hromadskykh formuvan [On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations]: Zakon Ukrainy vid 15 travnia 2003 r. №755-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2003, № 31-32, st. 263 [in Ukrainian].

18. Korporatyvni pravovidnosyny: monohrafiia (2021). [Corporate legal relations: monograph]. Yu. M. Zhornokui, S. O. Slipchenko, V. H. Zhornokui. Kharkiv: EKUS. 248 s. [in Ukrainian].
19. Harahonich, O.V. (2020). Hospodarska pravosubiektnist aktsionerlykh tovarystv [Economic legal personality of joint stock companies]. Doctor's thesis. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy» NAN Ukrainy, Kyiv. 466 s. [in Ukrainian].
20. Skakun, O.F. (2010). Teoriia prava i derzhavy : pidruchnyk [Theory of Law and State : tutorial]. 2-he vyd. Kyiv : Alerta; KNT; TsUL. 520 s. [in Ukrainian].
21. Vinnyk, O.M. (2009). Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro aktsionerni tovarystva» [Scientific and Practical Commentary on the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies»]. Kyiv : Yurinkom Inter. 312 s. [in Ukrainian],
22. Kvasnitska, O.O. (2005). Instytut derzhavnoi reiestratsii subiektiv pidpriemnytstva [Institute of State Registration of Business Entities]. Universytetski naukovi zapysky. № 1–2. S. 146–150 [in Ukrainian].
23. Makhinchuk, V.M. (2013). Subiekty pidpriemnytskoi diialnosti za tsyvilnym ta hospodarskym zakonodavstvom Ukrainy [Entrepreneurial entities under the civil and commercial legislation of Ukraine]. Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo. Vyp. 12. S. 28–32 [in Ukrainian].
24. Kharytonov, Ye.O., & Saniakhmetova, N.O. (2003). Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine: tutorial]. K. : Istyna. 776 s. [in Ukrainian].
25. Pro depozytarnu systemu Ukrainy [On the Depository System of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.07.2012 №5178-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2013, № 39, st. 517 [in Ukrainian].

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 342.9.23:351.746

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.15>**ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН
В УМОВАХ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ****Махмурова-Дишлюк Олена Петрівна,**

кандидат юридичних наук,

докторант

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0000-0002-0969-8797

В статті виявлено і узагальнено, досвід Ізраїлю щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. Який вчить, що існують ефективні фактори мотивації молоді до служби в ЦАХАЛ (Армію оборони Ізраїлю) та їх досвід може надати корисний взірць для запозичення в Україні. Відчуття національної ідентичності та бажання забезпечити безпеку своєї країни є суттєвими факторами мотивації для вступу на службу ЦАХАЛ. Мотивація виживання, коли громадяни у суспільствах, які стикаються з екзистенційною загрозою, такою як терористична загроза чи воєнний конфлікт, молодь може відчувати потребу захищати себе та своє співтовариство. Світоглядна мотивація, коли йде боротьба за цінності та ідеали, які визначають національний характер, може бути сильним мотивуючим чинником. Відчуття переконань щодо справедливості конкретного шляху та бажання боротися за ці цінності також грають важливу роль. Нормативні мотивації, які засновані на загальноприйнятих у суспільстві принципах, такі як відданість рідній країні, патріотизм та відповідальність перед співгромадянами. Індивідуалістичні мотивації, полягають в тому, що бажання самореалізації та особистого внеску у справу служби в армії є провідним (у більшості випадків обов'язковим) чинником будівництва послідувачою кар'єри на публічній службі та політиці. У цьому контексті ізраїльського досвіду, мобілізацію молоді в Україні можна розглядати через стимулювання певних факторів. А саме: зміцнення української ідентичності та патріотизму шляхом освітньої діяльності, виховання, стимулювання розвитку українського інформаційного медіа простору. Молодь, яка пов'язує своє майбутнє з Збройними Силами України має бути переконана, що держава та суспільство після призову на військову службу, її належно забезпечує, дбає у випадку поранення, та вшановує, в тому числі матеріально родину, у випадку загибелі. заохочення та підтримка громадських ініціатив та організацій, які пропагують цінності та ідеали, які важливі для оборони України. створення програм та можливостей для особистого та професійного розвитку в армії та після звільненні з неї.

Ключові слова: *взірць для запозичення, виживання, військова служба, воєнний конфлікт, захист, молодь, мотивація, національна безпека, національна ідентичність, публічне адміністрування, служба в армії, справедливість, терористична загроза, фактори мотивації, цінності.*

Makhmurova-Dyshliuk Olena. Israel's experience in administrative law support of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens amidst wars and military conflicts

The article identifies and generalizes Israel's experience in the administrative and legal support of the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens in conditions of wars and military conflicts. It teaches that there are effective factors motivating young people to serve in the IDF (Israel Defense Forces) and their experience can provide a useful example for Ukraine to adopt. The sense of national identity and the desire to ensure the security of their country are significant

motivational factors for joining the IDF. Survival motivation, where citizens in societies facing existential threats such as terrorist threats or military conflict, may feel the need to protect themselves and their community. Ideological motivation, where the struggle for values and ideals that define the national character can be a strong motivating factor. A sense of belief in the justice of a particular path and the desire to fight for these values also play an important role. Normative motivations, which are based on generally accepted principles in society such as devotion to one's country, patriotism, and responsibility to fellow citizens. Individualistic motivations involve the desire for self-realization and personal contribution to the cause of military service, which is a leading (in most cases obligatory) factor in building a subsequent career in public service and politics. In this context of Israeli experience, the mobilization of youth in Ukraine can be considered through the stimulation of certain factors. Namely, strengthening Ukrainian identity and patriotism through educational activities, fostering, and stimulating the development of the Ukrainian information media space. Young people who associate their future with the Armed Forces of Ukraine must be convinced that the state and society adequately provide for them after conscription, care in case of injury, and honor, including materially supporting the family, in the event of death. Encouragement and support for public initiatives and organizations that promote values and ideals important for the defense of Ukraine. Creating programs and opportunities for personal and professional development in the army and after discharge from it.

Key words: adoption, army service, conflict, example, factors, identity, justice, military, motivation, motivational, national, protection, public, security, service, survival, terrorist, threat, values, youth.

Вступ. В умовах повномасштабного російського вторгнення наглядним та практично цікавим для України є успішний та суперечний досвід Ізраїлю, щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російської агресії. Адже, модель безпеки формувалась Ізраїлю формувалась декілька десятиліть під впливом зовнішніх дуже не сприятливих факторів військової загрози. При цьому Ізраїль побудував сильну модель безпеки держави в умовах демократичної громадянського суспільства, яка на початковій стадії державності опираючись на власні сили.

Завдяки мудрій довгостроковій зовнішній політиці урядів Ізраїлю стратегічними військовими партнерами стали США, Франція та інші економічно розвинуті країни Західного світу. Що призвело до суттєвих обсягів передачами технологічної зброї, гарантій безпеки політичної підтримки та економічної співпраці. Коли стратегічний партнер США забезпечує, щоб Ізраїль зберігав якісну військову перевагу над своїми супротивниками, що є важливою стратегією для безпеки Ізраїлю. Підтримка Ізраїлю в США була і залишається широкою і двопартійною, з важливими угодами про допомогу, наприклад угода 2016 року

передбачала передачі 38 мільярдів доларів військової допомоги протягом 10 років [1].

Подібні потреби у безпеці які існували та існують в Ізраїлі в наявності в Україні, яка відбиває чисельну перевагу військової потуги російського агресора. Це потребує якісної переваги у мотивації військовослужбовців Збройних Сил України та сучасного технологічного ефективного озброєння.

В цих аспектах модель безпеки Ізраїлю пропонує цінні повчальні уроки (як успішні так й суперечливі) для України, підкреслюючи важливість двосторонніх домовленостей з безпеки, якісної переваги у військових можливостях та необхідність сильної національної ідентичності та участі громади в оборонних зусиллях. Україна може використовувати цей досвід для розробки власної стратегії безпеки в умовах триваючих конфліктів та зовнішніх загроз.

Огляд останніх досліджень. До проблеми адміністративно-правового забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах війни звертали свою увагу вітчизняні та зарубіжні вчені М. Алексійчук, Н. Армаш, В. Бібік, В. Біла, С. Бескоровайний, Ю. Бисага, Я. Букреєв, А. Вишневський, В. Галуцько, І. Глобенко, П. Діхтієвський, Т. Доцюк, Д. Дезіре Адіб,

М. Доненко, О. Дострі, І. Дзюба. Я. Журавель, В. Колпаков, Т. Короткий, М. Кравцова, О. Кузьменко, О. Куракін, С. Кучевська, М. Елран, В. Іванченко, О. Романова, В. Зьолка, О. Осауленко. С. Марущено, Д. Міл-Маном, А. Михайлов, І. Підбєрезних, О. Правоторова, Ю. Радковець, Є. Руденко, О. Савинець, Т. Сандерс, С. Сірій, О. Сікорський, Т. Тарахонич, М. Трудолобов, Г. Шеффер, А. Хамдо, Г. Христова на ін.

Проте вони аналізовану нами проблематики безпосередньо не аналізували, а зосереджували свої наукові пошуки на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах. Тим самим, запропонована тематики статті є актуальною.

Мета статті полягає в тому щоб на основі аналізу досвіду публічного адміністрування Ізраїлю сформулювати пропозиції стосовно вдосконалення адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян України в умовах російсько-української війни.

Виклад основних положень. Наглядним для українського суспільства військовим конфліктом до якого причетна росія є терористичне вторгнення ХАМАС в Ізраїль, яке забезпечувалось її союзником Іраном. Жажливим був його початок під час якого ХАМАС здійснив віроломний раптовий напад на південь Ізраїлю, включав неймовірні порушення гуманітарного права, військові злочини та злочини проти людяності, зокрема шляхом вбивства та захоплення як заручників цивільного населення. Діючи в порядку самооборони, Ізраїль відповів силою. Авіаудари та артилерійський вогонь вражають цілі по всій Газі, а Армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) перейшла до наземного вторгнення [2].

На думку експерта А. Міл-Маном, в умовах сьогодення розглядається взаємозв'язок між ХАМАС, Іраном та росією, який створює своєрідний «злочинний трикутник». Спочатку росія засуджувала терористичну діяльність ХАМАС, але після перемоги організації на виборах у 2006 році, російський диктатор заявив про її легітимність. Росія прагне відво-

лікти Захід, особливо США, від конфлікту в Україні, і залучення США до подій на Близькому Сході. Іран забезпечує фінансову підтримку та засоби ведення війни для ХАМАС. На думку експерта є докази, що російська зброя, включаючи протитанкові та зенітні ракети, опинилися в руках ХАМАС, передані через Іран. ХАМАС також використовує російські сервери та покладається на російський криптовалютний ринок для фінансування, обминаючи санкції США. Відносини між Росією та Іраном стали стратегічним союзом через війну в Україні, і цей альянс включає інші антизахідні сили, такі як Північна Корея, Хезболла та Ісламський Джихад [3].

Після безпрецедентної раптової атаки ХАМАС всередині Ізраїлю битва ведеться на вулицях Газі з використанням зброї та танків у відповідь на бомбардування Ізраїлем. Але в той же час розгортається інша боротьба – за допомогою твітів і репостів. Користувачі TikTok, Instagram та інших соціальних мереж з обох сторін конфлікту борються за перемогу в соціальних мережах та намагаються впливати на громадську думку по всьому світу. Це особливо актуально, адже ХАМАС не може перемогти ЦАХАЛ, а ЦАХАЛ не може повністю знищити ХАМАС. Тому розгортається інформаційна війна. При цьому на думку військового аналітика М. Бут Ізраїль програє інформаційну війну, тому що це битва за статус жертви. Згідно з нещодавнім дослідженням The Washington Post, кількість пропалестинських хештегів у TikTok, Instagram та Facebook значно перевищує проізраїльські хештеги з моменту терористичної атаки ХАМАС на Ізраїль. Терористична атака ХАМАС була швидкою та жорстокою, що жахнуло світ. Але з безперервними ізраїльськими відповідними атаками в Газі, які зображуються в соціальних мережах день за днем, у відео, які часто не можуть бути перевірені – наратив змінився, зазначають експерти. Співчуття багатьох людей у світі змістилося від ізраїльтян до ХАМАС [4].

Не дивлячись на це повчальною для нас була реакція публічної адміністрації

Ізраїлю на терористичну атаку. Первинна відповідь терористам здійснювалась місцевими жителями, багато з яких були офіцерами та співробітниками служби безпеки в поселеннях. Вони швидко взяли свою особисту або службову стрілецькою зброєю та приступили до захищати своїх поселень від терористів, які чинили масову бійню та руйнування. Другу хвилю реагування розпочали правоохоронці та антитерористичні підрозділи поліції та ЦАХАЛ. Ці підрозділи включали ЯМAM (національний антитерористичний підрозділ Ізраїлю), Шалдаг (розвідувальний підрозділ військово-повітряних сил), Магеллан (десантно-розвідувальний підрозділ), Сайерет Маткал (розвідувальний підрозділ генерального штабу), Шайетет 13 (елітний підрозділ військово-морських командосів), ЦАХАЛ «Привид». та антитерористичні підрозділи, прикордонна поліція та інші. Одночасно ЦАХАЛ завдав гелікоптерних ударів по території Ізраїлю проти терористів. Спецназ брав участь у переговорах і намагався запобігти численним випадкам викрадення та захоплення заручників у різних районах, включаючи поліцейську дільницю в Сдероті. Через кілька годин додаткові ізраїльські сили досягли регіону та поступово відновили контроль над територіями. Тим не менш, через кілька днів у поселеннях було виявлено загони терористів Хамас, і силами безпеки Ізраїлю знадобився приблизно тиждень, щоб повністю відновити контроль над територією після рейду Хамас. У той же час, після багатогодинних боїв у районах поселень, ізраїльська авіація розпочала серію все більш інтенсивних атак на сектор Газа. Ці удари були спрямовані по центрам управління, резиденціям відомих терористів, об'єктам зв'язку та спостереження, знищенню ракетно-пускових підрозділів, місцям зберігання боєприпасів, тренувальним таборам, опорним пунктам терористів, а також по високопоставленим терористам і керівництву організації, серед іншого. Далі армія оборони Ізраїлю опублікувала попередження для населення північної та центральної частини

Гази, закликаючи їх переміститися на південь в очікуванні посилення авіаударів по тунелях і бункерах, а також можливого наземного введення ізраїльських військ у Гази [5].

Отже, у випадку скоєння неочікуваної збройної терористичної агресії мілітаризована та військова публічної адміністрації Ізраїлю діє негайно та ефективно. На першому етапі без будь якого розпорядження від уряду. Так як в ізраїльському суспільстві існує система добровільної і практично самостійною мобілізацією в яку включається активну участь громадян у захисті своїх територій. Місцеві жителі, можуть швидко мобілізуватися та взяти участь у захисті своїх поселень. На другому етапі, теж майже негайно, організованої місцевою публічною адміністрацією правоохоронних органів та армії правоохоронці та армія Ізраїлю, зокрема антитерористичні підрозділи приступають до швидкого реагування на військово терористичну загрозу. Далі вище військово-політичне керівництво задіює повітряні та наземні сили ЦАХАЛ (армія оборони Ізраїлю) для ліквідації загрози. Це включає атаки на терористичні цілі, відновлення контролю над територією та захист населення. Важливу роль відіграють спеціальні операції та розвідка для виявлення та ліквідації терористичних загроз. Вони можуть проводити операції на території противника, включаючи розкриття та усунення терористичних груп. При цьому влада інформує цивільне населення, в тому супротивника, про поточну ситуацію, надає інструкції та рекомендації для забезпечення безпеки цивільних громадян.

В цьому аспекті, а також, проблема з мобілізацією в Україні повчальним є досвід Ізраїлю система військового призиву. Не дивлячись на те, що обов'язкова військова служба для усміх громадян коштує дорожче, ніж добровільна служба в армії. Ця різниця відображає недолік обов'язкової служби та викликає питання, наприклад, чи виправдовує обов'язкова служба свою високу вартість і чи справді можливо створити ефективну добровольчу армію з мен-

шим резервом солдатів. Однак, в Ізраїлі перемагає та концепція, що ізраїльська армія залишається народною армією. Сьогодні ЦАХАЛ продовжує функціонувати як публічна бойова військова організація. Вона ефективно служить в якості сили, яка робить більший внесок в ізраїльське суспільство. При цьому як і в Україні ізраїльське суспільство шукає шляхи удосконалення мотивації для вступу на службу в ЦАХАЛ. Виділяють чотири типи мотиваційних факторів: мотивація виживання, яка характеризує індивідів у суспільствах, що стикаються з екзистенційною загрозою; світоглядна мотивація, на яку впливають національна ідентичність, боротьба за цінності, переконання щодо справедливості конкретного шляху, бажання боротися за цей шлях; нормативні мотивації, засновані на загальноприйнятих у суспільстві принципах; індивідуалістичні мотивації, що впливає з бажання призваних на службі до самореалізації [6].

Одночасно, ізраїльське суспільство однозначно стоїть на позиції що службу в ЦАХАЛ мають проходити вся без виключення молодь, яка є придатною для цього за станом здоров'я. Інші чинники не враховуються. Підтвердженням цього є рішення Верховного суду Ізраїлю про припинення звільнення від військової повинності ультраортодоксальних студентів та семінаристів. Які до цього були звільнені від військової служби, що викликало суперечки серед світського населення. Одноголосне рішення суду зобов'язує призивати ультраортодоксальних чоловіків на військову службу, підкреслюючи рівність перед законом [7].

Висновки. Отже, досвід Ізраїлю вчить, що існують ефективні фактори мотивації молоді до служби в армії, і їх досвід може надати корисний взірєць для розгляду в Україні: Національна ідентичність та безпека, так як Ізраїль знаходиться в регіоні, де існує постійна загроза, тому відчуття національної ідентичності та бажання забезпечити безпеку своєї країни є суттєвими факторами мотивації

для вступу на службу в армію. Мотивація виживання, коли громадяни у суспільствах, які стикаються з екзистенційною загрозою, такою як терористична загроза чи воєнний конфлікт, молодь може відчувати потребу захищати себе та своє співтовариство. Світоглядна мотивація, коли йде боротьба за цінності та ідеали, які визначають національний характер, може бути сильним мотивуючим чинником. Відчуття переконань щодо справедливості конкретного шляху та бажання боротися за ці цінності також грають важливу роль. Нормативні мотивації, які засновані на загальноприйнятих у суспільстві принципах, такі як відданість рідній країні, патріотизм та відповідальність перед співгромадянами. Індивідуалістичні мотивації, полягають в тому, що бажання самореалізації та особистого внеску у справу служби в армії є провідним (у більшості випадків обов'язковим) чинником будівництва послідууючої кар'єри на публічній службі та політиці

У цьому контексті ізраїльського досвіду, мобілізацію молоді в Україні можна розглядати через стимулювання певних факторів: зміцнення української ідентичності та патріотизму шляхом освітньої діяльності, виховання, стимулювання розвитку українського інформаційного медіа простору; молодь, яка пов'язує своє майбутнє з Збройними Силами України має бути переконана, що держава та суспільство після призову на військову службу, її належно забезпечує, дбає у випадку поранення, та вшановує у випадку загибелі; заохочення та підтримка громадських ініціатив та організацій, які пропагують цінності та ідеали, які важливі для оборони України від російської агресії; створення програм та можливостей для особистого та професійного розвитку в армії та після звільненні з неї. Зокрема під час російсько-української війни та в перші роки після її закінчення до публічної служби мають залучатися виключно громадяни України, які воювали на «нулі» та (або) мають бойові поранення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Trudolyubov M. Israel as a Security Model for Ukraine. Wilsoncenter. 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/israel-security-model-ukraine>
2. Israel's strategic challenge blaise misztal. WARONTEROCKS. 2023. <https://warontherocks.com/2023/10/israels-strategic-challenge/>
3. Russia and Iran as new as against the West. Interview with Arkady Mil-Man on Israel, Hamas, Iran and Russia. Freiheit. 2023. URL: <https://www.freiheit.org/israel-and-palestinian-territories/russia-and-iran-new-axis-against-west>
4. Desiree Adib D. Amid Israel-Hamas conflict, 'information war' plays out on social media, experts say "Online, what speaks powerfully is images," one expert said. 2023. URL: <https://abcnews.go.com/International/social-media-information-war-israel-hamas-conflict/story?id=104845039>
5. Dostri O. Hamas's October 2023 Attack on Israel The End of the Deterrence Strategy in Gaza. 2023. <https://www.armyupress.army.mil/journals/military-review/online-exclusive/2023-ole/dostri/>
6. Elran M., Sheffer G. Military Service in Israel: Challenges and Ramifications. INSS. 2016. <https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/INSS%20memo159.pdf>
7. Israel's Supreme Court orders conscription for ultra-Orthodox men. Aljazeera. 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2024/6/25/israels-supreme-court-orders-conscription-for-ultra-orthodox-men>

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.16>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА FATF У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Мікічурова Ольга Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри Фінансів та кредиту
Приватного вищого навчального закладу
«Фінансово-правовий коледж»
ORCID ID: 0000-0002-1399-6738

Стаття присвячена аналізу міжнародно-правового співробітництва України та FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering – Цільова група з фінансових дій) в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України.

В статті визначено правові засади функціонування FATF та проаналізовано її співробітництво з Україною у період воєнного конфлікту на території України.

Окремо підкреслюється вагома роль міжнародного співробітництва для України сьогодні. Велике морально-політичне значення мало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюцій від 2 березня 2022 року № ES-11/1 та від 24 березня 2022 року № A/ES-11/L.2, де міжнародне співтовариство абсолютною більшістю засудило порушення норм міжнародного права Російською Федерацією (РФ) на території України.

Робота FATF з 2022 р. також відбувалась в парадигмі прихильності міжнародному миру та безпеці, а співробітництво з Україною фокусувалось на обмежувальних заходах та санкційному тиску на РФ. Діяльність FATF була, здебільшого, присвячена протидії легалізації злочинних коштів від операцій з кріповалютами, протиправної кіберактивності та незаконної торгівлі зброєю.

В статті автор окремо наголошує на посиленні уваги до фінансової безпеки в багатьох країнах світу та їх об'єднаннях, і, перед усім, в Європейському Союзі про що свідчить ряд актів як внутрішнього права ЄС, так і міжнародного.

В порівняльній таблиці статті в хронологічному порядку починаючи з 2022р. відображаються правові дії та політичні заяви української сторони до FATF та відповідні реакції FATF на них.

Проведений аналіз свідчить про підтримку FATF міжнародних санкцій проти РФ, подальше застосування обмежувальних заходів до цієї країни з боку FATF, що у підсумку веде до обмеження фінансових можливостей РФ у ведення військової операції на території України.

Ключові слова: FATF, правовий режим воєнного стану, право ЄС, міжнародне право, санкції проти РФ, обмежувальні заходи, призупинення членства.

Mikichurova Olha. International legal cooperation between Ukraine and FATF during martial law

The article is devoted to the analysis of international legal cooperation between Ukraine and the FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) under the conditions of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine.

The article defines the legal basis for the functioning of the FATF and analyzes its cooperation with Ukraine during the military conflict on the territory of Ukraine.

The important role of international cooperation for Ukraine today is emphasized separately. Of great moral and political significance was the adoption by the UN General Assembly of resolutions No. ES-11/1 dated March 2, 2022 and No. A/ES-11/L.2 dated March 24, 2022, where the international community by an absolute majority condemned the violation of international law by the Russian Federation (RF) on the territory of Ukraine.

The work of the FATF since 2022 has also taken place in the paradigm of commitment to international peace and security, and cooperation with Ukraine has focused on restrictive measures and sanctions pressure on the Russian Federation. The FATF's activities were largely devoted to

countering the legalization of criminal funds from crypto-currency operations, illegal cyber activity and illegal arms trade.

In the article, the author especially emphasizes the increased attention to financial security in many countries of the world and their associations, and, above all, in the European Union, which is evidenced by a number of acts of both internal EU law and international law.

The comparative table of the article, in chronological order starting from 2022, reflects the legal actions and political statements of the Ukrainian side to the FATF and the FATF's responses to them.

The conducted analysis shows the FATF's support for international sanctions against the Russian Federation, the further application of restrictive measures to this country by the FATF, which ultimately leads to a limitation of the financial capabilities of the Russian Federation in conducting a military operation on the territory of Ukraine.

Key words: FATF, legal regime of martial law, EU law, international law, sanctions against the Russian Federation, restrictive measures, suspension of membership.

Постановка проблеми. Військові дії на території України з початку 2022 і до сьогодні змусили нашу державу переорієнтувати свою економіку, ввести нові правила, стандарти та норми в економічній сфері та в правовому забезпеченні всіх процесів. Важливу роль в успішному досягненні внутрішніх та зовнішніх цілей України в умовах військового конфлікту є її співпраця з іноземними партнерами. Міжнародна група з протидії відмиванню незаконних грошей (FATF) – це міжурядовий орган, який був створений країнами G7 (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Канада) у 1989 році та займається розробкою стандартів в сфері протидії відмиванню грошей, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. Для України питання використання незаконних грошей для фінансування військової компанії на території України є актуальним питанням, а тому дослідження взаємних кроків країни та FATF на шляху протидії цьому явищу є як ніколи актуальним завданням та становить наукову новизну. Основними інструментами FATF у реалізації свого мандату є 40 рекомендацій, що є обов'язковими міжнародними стандартами для виконання державами-членами ООН відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Резолюції РБ ООН № 1617 (2005) та інших актів. В 2023 році членами FATF були 37 країн та дві міжнародні організа-

ції. Україна не є членом цієї організації, але є країною яка активно співпрацює з FATF, інтегрується в світовий економічний простір та зацікавлена у поглибленні співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями, підвищенні міжнародного авторитету, покращенні власного іміджу, інвестиційної привабливості та повернення до повноцінного мирного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням міжнародно-правової природи FATF та її співробітництва з Україною займалися такі вчені як О. С. Переверзева, В. Ф. Гаджієв, О. Вайцеховська, О. С. Бондаренко, В. Літкевич, В. В. Євдокімов, Ж. Чевичалова та інші. Проте, питанню міжнародно-правового співробітництва FATF та України у період дії правового режиму воєнного стану не було приділено належної уваги з боку науковців, тому спробуємо заповнити цю прогалину.

Метою статті є дослідження міжнародно-правового співробітництва України та FATF у період дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільно-політичні події в Україні останнього десятиліття змусили нашу державу повністю переорієнтувати свою політику у різних сферах, в тому числі і в економічних відносинах з іншими державами. Так, в 2014 році Україною було підписано Угоду про асоціацію з ЄС, економічні відносини з пострадянськими країнами-членами Митного союзу значно послабились, Україна активізувала імplementaцію у власне законодавство норм права ЄС та міжнародних стандартів, від-

крила власні кордони для безперешкодного руху робочої сили, товарів та послуг з державами-членами Європейського Союзу, що потребувало посилення фінансової безпеки держави.

Фінансова безпека є одним з основних напрямів взаємодії країн у 21 ст. Так, останні роки Європейський Союз приймає все більше власних актів в сфері протидії та запобігання легалізації злочинних доходів. Це відображено у резолюції Європейського Парламенту від 19 вересня 2019 року «Про стан імплементації законодавства Союзу про боротьбу з відмиванням грошей» (2019/2820(RSP), від 10 липня 2020 року «Щодо комплексної політики Союзу щодо запобігання відмиванню грошей і фінансуванню тероризму – План дій Комісії та інші останні події» (2020/2686(RSP) та від 21 жовтня 2021 року «Щодо документів Пандори: наслідки для зусиль із боротьби з відмиванням грошей та ухиленням від сплати податків» (2021/2922(RSP), резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2279 (2019) "Відповідь на нові виклики в міжнародній боротьбі з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням грошей" та в інших актах [1], законодавчій резолюції Європейського Парламенту від 24 квітня 2024 року щодо пропозиції регламенту Європейського Парламенту та Ради щодо запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму (COM(2021)0420 – С9– 0339/2021 – 2021/0239 (COD) та в інших актах.

Відповідальність за дотримання законодавства про боротьбу з відмиванням грошей у Європейському Союзі здебільшого несуть національні компетентні органи визначені державами-членами. Український процес організації міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії легалізації злочинних доходів відбувається на основі взаємності відповідно до міжнародних договорів України, затверджених Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів. Українське законодавство тісно пов'язане з найкра-

щими практиками FATF, а органом, який уповноважений представляти Україну перед FATF, є Державна служба фінансового моніторингу України.

Передумови міжнародно-правового регулювання у сфері протидії легалізації злочинних доходів були закладені багатосторонніми та двосторонніми міжнародними договорами про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 50-х рр. XX ст., а тісна і динамічна співпраця України та FATF почалася із здобуття Україною незалежності.

Після зміни зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсів України у 2013–2014 рр., що спровокувало військові дії на сході держави, у 2015 році Верховна Рада України була вимушена прийняти Закон про правовий режим воєнного стану, а 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/22 правовий режим воєнного стану було запроваджено на всій території України [2] у зв'язку з порушенням державного кордону іноземними військами. З початком дії воєнного стану на території України Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюції від 2 березня 2022 року № ES-11/1 [3] та від 24 березня 2022 року № A/ES-11/L.2 [4], де засудила військові дії на території України та закликала сторони конфлікту притримуватись Мінських угод і вирішити конфлікт дипломатичним шляхом [5]. В той же час на регіональному рівні 23 листопада 2022 року Європарламент своєю резолюцією (2022/2896(RSP)) визнав РФ державою-спонсором тероризму та державою, яка застосовує засоби тероризму. Євродепутати закликали ЄС та його держави-члени вжити заходів для ініціювання всеосяжної міжнародної ізоляції РФ, у тому числі щодо членства РФ в міжнародних організаціях та органах, таких як Рада Безпеки ООН, та утриматися від проведення будь-яких офіційних заходів на території Російської Федерації [5].

29 липня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про звернення до Європейського Союзу та країн Групи Семи (G7) як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей

(FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України» [1]. В ньому ВРУ закликає Європейський Союз та FATF створити додаткові механізми посилення прозорості власності та джерел багатства, у тому числі для демаскування бенефіціарних власників статків і активів у юрисдикціях, в яких таке маскування є частиною національного законодавства, з подальшим арештом відповідних статків і активів; підтримує ініціативу Європейського Союзу перевести нагляд та контроль за підозрілими фінансовими операціями фінансових груп з національного рівня на рівень інституцій Європейського Союзу; закликає посилити контроль за такими інструментами, як криптовалюти, іншими віртуальними активами, що стають транзитним механізмом для переведення коштів міжнародних терористів і підсанкційних країн, фінансування міжнародної торгівлі підсанкційними товарами, зокрема Російської Федерації; закликає виявити, демаскувати і арештувати всі наявні статки і активи, що належать чиновникам і олігархам Російської Федерації, проти яких запроваджені санкції; вітає рішення Європейського Союзу про запровадження сьомого пакета санкцій проти Російської Федерації, яким, зокрема, узгоджуються обмежувальні заходи Європейського Союзу з тими, що запроваджують проти Російської Федерації союзники і партнери Європейського Союзу, у тому числі країни Групи Семи (G7) [1].

На початку жовтня 2022 року Національний банк України також звернувся до Міжнародної групи з протидії відмиванню «брудних грошей» FATF із закликом на Пленарному засіданні цієї організації 18–21 жовтня 2022 р. прийняти рішення щодо: виключення Російської Федерації з числа країн-членів FATF; звернення до регіональних органів за типом FATF з вимогою припинити членство РФ та позбавити її статусу спостерігача в цих органах;

включення РФ до «чорного списку FATF» (списку юрисдикцій із високим рівнем ризику) [6].

Реакція FATF не була миттєвою, а обмеження вводились поступово. Україна зробила подання напередодні пленарних засідань FATF у червні та жовтні 2022 року, а також перед пленарним засіданням у лютому 2023 року. Ці зусилля призвели до того, що FATF посилила застосування обмежувальних заходів проти РФ.

Так, у червні 2022 року FATF оголосила, що РФ більше не може займати керівні чи консультативні посади або брати участь у прийнятті рішень щодо встановлення стандартів, процесів експертної оцінки FATF, наданні рецензій, управлінні та питаннях членства. А у своєму Пленарному засіданні в жовтні 2022 року Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей FATF обмежила можливості РФ брати участь у роботі організації та заборонила її участь у регіональних групах як члена FATF [7].

Повідомлення про торгівлю РФ зброєю з державами, що перебувають під санкціями ООН, а також протиправною кіберактивністю та військовими діями в Україні змусили FATF 24 лютого 2023р. на Пленарному засіданні у Франції призупинити членство РФ в цій організації [8].

У FATF заявили, що триваюча та посилювана агресивна війна Російської Федерації проти України суперечить принципам FATF щодо сприяння безпеці та цілісності глобальної фінансової системи та зобов'язанням щодо міжнародного співробітництва та взаємної поваги... на основі яких члени FATF погодилися впроваджувати та підтримувати стандарти FATF [8].

В березні 2024 року на фоні посилення торгівельно-економічних зв'язків у військовій сфері між РФ та КНДР і Ірану, які знаходяться під санкціями ООН, Міністерство фінансів України та Держслужба фінансового моніторингу України знову закликали Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) внести РФ до «чорного списку» [9]. Україна зазначала, що РФ використала пів-

Таблиця 1

Основні етапи співробітництва України та FATF з 2022 р. до сьогодні

Україна	FATF
24 лютого 2022 р. – Указ Президента № 64/22 про початок дії воєнного стану на території України. 29 липня 2022р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про звернення до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України».	14–17 червня 2022 року – Пленарне засідання групи FATF, де вона оголосила, що Російська Федерація більше не може займати керівні чи консультативні посади або брати участь у прийнятті рішень щодо встановлення стандартів, процесів експертної оцінки FATF, наданні рецензій, управлінні та питаннях членства.
14 жовтня 2022 року звернення Національного банку України до Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей FATF із закликом прийняти рішення щодо: виключення Російської Федерації з числа країн-членів FATF; звернення до регіональних органів за типом FATF з вимогою припинити членство РФ та позбавити її статусу спостерігача в цих органах; включення РФ до "чорного списку FATF".	У своєму Пленарному засіданні 18–21 жовтня 2022 року Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей FATF обмежила можливості РФ брати участь у роботі організації та заборонила її участь у регіональних групах як члена FATF. 22–24 лютого 2023р. на Пленарному засіданні FATF у Франції – призупинення членства РФ після повідомлення про торгівлю Росією зброєю з державами, що перебувають під санкціями ООН, а також протиправною кіберактивністю та військовими діями в Україні.
14 лютого 2024 року на фоні посилення торгівельно-економічних зв'язків у військовій сфері між РФ та КНДР і Ірану, які знаходяться під санкціями ООН, Міністерство фінансів України та Держслужба фінансового моніторингу України знову закликали Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) внести РФ до «чорного списку».	На пленарному засіданні 19–23 лютого 2024 р. – FATF оприлюднила розширену заяву про загрози з боку РФ, вона продовжила призупинення членства РФ у FATF без введення додаткових обмежувальних заходів.

нічнокорейські балістичні ракети та боєприпаси в Україні, у тому числі у грудні 2023 та січні 2024 року. Придбання таких ракет та конвенційних озброєнь у Північній Кореї є порушенням як санкцій ООН, так і принципів FATF. Також РФ створила спільну платіжну систему з Іраном, щоб допомогти цій державі обійти SWIFT, та поєднала власну банківську систему з системами Ірану та КНДР, внесених до «чорного списку» FATF.

Виключення Російської Федерації з FATF та внесення її до «чорного списку» потенційно може ускладнити торгівлю з державою, суттєво вплинути на стан її фінансового сектору, тим самим вплинути на скорочення фінансування військових операцій.

Висновки. У період з початку введення військового стану у 2022 році Україна активно співпрацює з FATF з метою посилення міжнародних обмежень в фінансовій сфері для Російської Федерації та стабілізації власної фінансової системи. Україна за підтримки європейських партнерів бере участь у засіданнях робочих груп FATF, вдосконалює внутрішньодержавні процедури протидії корупції та відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та надає міжнародним партнерам докази порушення РФ норм міжнародного права. Наслідком роботи українських делегацій стало призупинення членства РФ в FATF у 2023 році та посилення контролю FATF за операціями з крипто валютами, які можуть використовуватись для фінансування протиправної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами,

які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-IX#Text> (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

2. Указ Президента України № 64/2022 Про введення воєнного стану в Україні URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (Дата звернення 31.05.2024р.)

3. UN Documents ES-11/2. Гуманітарні наслідки агресії проти України URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/301/70/pdf/n2230170.pdf?token=cYLIYO1XYSX3DodOJx&fe=true> (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

4. Ligazakon Резолюція ES-11/1, прийнята Генеральною Асамблеєю Організація Об'єднаних Націй "Агресія проти України". URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu22003?an=32&ed=2022_03_02 (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

5. European parliament resolution of 23 November 2022 on recognizing the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.html (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

6. Національний банк України закликає FATF до виключення Російської Федерації з числа країн-членів та включення до «чорного списку FATF». URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zaklikaye-fatf-do-viklyuchennya-rosiyskoyi-federatsiyi-z-chisla-krayin-chleniv-ta-vklyuchennya-do-chornogo-spisku-fatf>. (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

7. FATF Statement on the Russian Federation <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/fatf-statement-russian-federation.html>. (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

8. Росії повністю призупинили членство в FATF URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/24/697419/>. (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

9. Україна знову закликала FATF внести РФ до "чорного списку" на тлі посилення зв'язків з КНДР та Іраном URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2024/02/14/709896/>. (Дата звернення: 31.05.2024 р.).

REFERENCES:

1. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu ta krain Hrupy Semy yak zasnovnykiv Mizhnarodnoi hrupy z protydiv vidmyvanniu brudnykh hroshei (FATF) shchodo posylennia borotby z vidmyvanniam koshtiv, u tomu chysli koshtiv kryminalnoho pokhodzhennia, z finansuvanniam teroryzmu, z finansovymy mekhanizhamy, yaki vykorystovuie Rosiiska Federatsiia dlia unyknennia sanktsii ta prodovzhennia vtorhnennia na terytoriiu Ukrainy [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Address of the Verkhovna Rada of Ukraine to the European Union and the countries of the Group of Seven as founders of the International Anti-Money Laundering Group (FATF) regarding the strengthening of the fight against money laundering, including funds of criminal origin, with the financing of terrorism, with financial mechanisms used by the Russian Federation to avoid sanctions and continue the invasion of the territory of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-IX#Text>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

2. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 On the introduction of martial law in Ukraine]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (Data zvernennia 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

3. UN Documents ES-11/2. Humanytarnye posledstviya ahressyy protyv Ukrainy [UN Documents ES-11/2. Humanitarian consequences of aggression against Ukraine]. Retrieved from: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/301/70/pdf/n2230170.pdf?token=cYLIYO1XYSX3DodOJx&fe=true>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

4. Ligazakon Rezoliutsiia ES-11/1, pryniataia Heneralnoi Assambleei Orhanyzatsiia Obedynennikh Natsyi "Ahressiia protyv Ukrainy" [Ligazakon Resolution ES-11/1 adopted by the United Nations General Assembly "Aggression against Ukraine"]. Retrieved from:

https://ips.ligazakon.net/document/view/mu22003?an=32&ed=2022_03_02. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

5. European parliament resolution of 23 November 2022 on recognizing the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP)) Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.html. (Data zvernennia: 31.05.2024r.) [in English].

6. Natsionalniy bank Ukrainy zaklykaie FATF do vykliuchennia Rosiiskoi Federatsii z chysla krayin-chleniv ta vkluchennia do «chornoho spysku FATF» [The National Bank of Ukraine calls on the FATF to exclude the Russian Federation from the number of member countries and to include it in the "FATF blacklist"]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zaklikaye-fatf-do-viklyuchennya-rosiyskoyi-federatsiyi-z-chisla-krayin-chleniv-ta-vklyuchennya-do-chornogo-spysku-fatf>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

7. FATF Statement on the Russian Federation Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/fatf-statement-russian-federation.html>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in English].

8. Rossyy polnostiu pryostanovyly chlenstvo v FATF [Russia's FATF membership was completely suspended]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/24/697419/>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

9. Ukrayna snova pryzvala FATF vnesty RF v "cherniy spysok" na fone usylenyia sviazei s KNDR y Yranom [Ukraine once again called on the FATF to include the Russian Federation in the "black list" against the background of strengthening ties with the DPRK and Iran]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2024/02/14/709896/>. (Data zvernennia: 31.05.2024 r.) [in Ukrainian].

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.17>

ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН ЛГБТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Невара Лілія Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0003-1775-8806

Черенок Юлія Євгеніївна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0009-0004-7310-6225

У статті проаналізовано міжнародно-правові акти, національне законодавство різних держав щодо забезпечення захисту прав меншин ЛГБТІ, зокрема під час збройних конфліктів. Досліджено зміни законодавства різних держав щодо забезпечення рівності ЛГБТІ-осіб у суспільстві. Дослідження доводить, що не дивлячись на те, що питання ЛГБТІ спільнот є гострим та невирішеним повністю, міжнародне право робить рішучі кроки для врегулювання цієї проблеми. У статті проаналізовано специфічні ризики та форми насильства, з якими можуть зіштовхнутися представники ЛГБТІ-спільнот у зонах бойових дій. Висвітлено питання дискримінації, стигматизації та позбавлення доступу до гуманітарної допомоги, надання притулку, медичної та психологічної допомоги меншинам ЛГБТІ. На основі дослідження універсальних та регіональних міжнародно-правових актів та правої бази України, запропоновано пропозиції покращення законодавства України щодо захисту прав меншин ЛГБТІ під час збройних конфліктів. Досліджено взаємозв'язок національних, європейських та американських правових положень, що стосуються захисту прав представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів. Окремо наведено приклади порушення прав представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів в Україні та закордоном. Зроблено висновки про необхідність активізації законотворчої діяльності, покращення динаміки змін у сфері захисту прав меншин ЛГБТІ під час воєнного стану, що надзвичайно важливо у наш час. Вказується на необхідність розробки якісної бази нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів, зокрема необхідність розробки окремих положень, які будуть забезпечувати гуманне поводження з цивільним населенням, пораненими, хворими і військовополоненими без будь-якої дискримінації (у т.ч. за ознакою статі). Наголошується на необхідності запровадження відповідного механізму моніторингу, щодо нагляду за дотриманням захисту прав представників ЛГБТІ-спільнот та виконанням державою своїх зобов'язань щодо дотримання прав цих спільнот.

Ключові слова: права меншин, вразливі категорії, дискримінація, гендерна ідентичність, Джок'якартські принципи, збройний конфлікт, ЛГБТІ-спільнота, біженці, шукачі притулку, законодавство.

Nevara Liliia, Cherenok Yuliia. Protection of the rights of LGBTI minorities during armed conflicts

The article analyzes international legal acts and national legislation of various states on ensuring the protection of the rights of LGBTI minorities, in particular during armed conflicts. Changes in the legislation of different countries to ensure equality of LGBTI persons in society are studied. The study proves that despite the fact that the issue of LGBTI communities is acute and unresolved, international law is taking decisive steps to resolve this problem. The article analyzes the specific risks and forms of violence that representatives of LGBTI communities may face in combat zones. The issues of discrimination, stigmatization and deprivation of access to human-

itarian aid, shelter, medical and psychological assistance to LGBTI minorities are highlighted. Based on the study of universal and regional international legal acts and the legal framework of Ukraine, the author proposes proposals for improving Ukrainian legislation on the protection of the rights of LGBTI minorities during armed conflicts. The author analyzes the interrelation of national, European and American legal provisions related to the protection of the rights of LGBTI communities during armed conflicts. The author also provides examples of violations of the rights of LGBTI communities during armed conflicts in Ukraine and abroad. The author draws conclusions about the need to intensify lawmaking activities and improve the dynamics of changes in the field of protection of the rights of LGBTI minorities during martial law, which is extremely important in our time. The author points out the need to develop a high-quality framework of legal acts aimed at protecting the rights of representatives of LGBTI communities during armed conflicts, in particular, the need to develop certain provisions that will ensure humane treatment of civilians, the wounded, sick and prisoners of war without any discrimination (including on the basis of gender). The need to introduce an appropriate monitoring mechanism to oversee the protection of the rights of representatives of LGBTI communities and the fulfillment by the state of its obligations to respect the rights of these communities is emphasized.

Key words: *minority rights, vulnerable categories, discrimination, gender identity, Yogyakarta principles, armed conflict, LGBTI community, refugees, asylum seekers, legislation.*

Постановка проблеми. Представники ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів опиняються у надзвичайно вразливому становищі та стають об'єктами переслідувань, насильства, погроз, катувань або, навіть, убивств. Крім того, збройні конфлікти характеризуються високим рівнем злочинності та беззаконня, що у свою чергу створює сприятливе середовище для вчинення злочинів на ґрунті ненависті проти представників ЛГБТІ-спільнот. Крім того, представники ЛГБТІ-спільнот часто позбавляються доступу до гуманітарної допомоги, надання притулку, медичної та психологічної допомоги через дискримінаційне ставлення інших осіб. Захист прав меншин ЛГБТІ під час збройних конфліктів є надзвичайно важливою проблемою у сфері міжнародного захисту прав людини, яка потребує всебічного вивчення, аналізу правових положень та розробки пропозицій щодо покращення правового захисту представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тематика є об'єктом досліджень як вітчизняних фахівців, таких як Гербут В. С., Ірискіна І., Лазур Я. В., Свящук А., Шелевер Н. В. так і зарубіжних, таких як А. Маргаліт та інші.

Метою статті є дослідження правового регулювання представників меншин ЛГБТІ, зокрема, під час збройного конфлікту та внесення пропозицій щодо

покращення правового захисту представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів.

Науковою новизною публікації є правовий аналіз національних, міжнародних універсальних і регіональних актів у сфері захисту прав представників ЛГБТІ-спільнот, а також внесення пропозицій щодо прийняття нових та покращення вже існуючих положень щодо захисту прав представників меншин ЛГБТІ, зокрема під час збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Загальна декларація прав людини зазначає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, кожна людина повинна мати всі права і свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії [1]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права зобов'язує держави забезпечити рівні економічні, соціальні та культурні права без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії [2]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права зобов'язує держави поважати і забезпечувати всім перебуваючим під її юрисдикцією особам права без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії [3].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує широ-

кий спектр прав і свобод людини без дискримінації за будь-якою ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії [4]. У 2008 році на Генеральній Асамблеї ООН була прийнята Декларація з питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Ця Декларація є значним досягненням у сфері прав людини, що засуджує утиски, дискримінацію, ізоляцію, стигматизацію та упередження за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Вона також засуджує вбивства та смертну кару, тортури, довільні арешти, позбавлення економічних, соціальних та культурних прав на цьому ґрунті [5].

У 2006 році було прийнято Джок'якертські принципи [6], які охоплюють широкий спектр стандартів у сфері прав людини і їх застосовність до питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, встановлюють відповідну правову базу та дають визначення ключових термінів. Ці принципи регулярно оновлюються. Так, у 2017 році до 27 принципів було додано ще 10. Джок'якертські принципи підтверджують, що першочерговий обов'язок держави полягає у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів прав людини і закріплюють їх юридичну обов'язковість.

Десятий Джок'якертський принцип зазначає, що кожна людина має право на свободу від катувань та від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, в тому числі з причин, пов'язаних із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю.

Відповідно до дев'ятого Джок'якертського принципу держави повинні: забезпечити, щоб під час утримання під вартою людина не зазнавала подальшої маргіналізації на основі сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, гендерного самовираження або статевих характеристик та не піддавалася насильству. Окрім того, держави мають забезпечити адекватний доступ до медичної допомоги та консультування відповідно до потреб осіб, які перебувають під вартою, визнаючи будь-які особливі потреби осіб у зв'язку з їх сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням та статевими характеристиками.

ентацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням та статевими характеристиками.

Також держави мають прийняти необхідні заходи для виявлення жертв тортур і жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання, скоєних з причин, пов'язаних із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю і запропонувати адекватний правовий захист, включаючи відшкодування шкоди та, при необхідності, надання медичної та психологічної допомоги.

Розвиваючи міжнародне право та права людини, держави вносять зміни у національне законодавство щодо захисту права представників ЛГБТІ-спільнот. Так, у Франції, у 2004 році, було схвалено поправку до чинного антидискримінаційного законодавства, згідно з якою гомофобні, сексистські, расистські, ксенофобські коментарі є незаконними та створено Вищий орган проти дискримінації та за рівність. А у 2015 році Сенат Франції схвалив законопроект, який дозволяє трансгендерним особам легально змінювати свою стать без необхідності операції зі зміни статі та примусової стерилізації [7].

У червні 2022 року уряд Іспанії схвалив новий законопроект, який дозволить трансгендерам самим визначати свою стать у національних свідоцтвах про народження та надаватиме дозвіл особам старше 16 років без обмежень змінювати свою стать без будь-яких обмежень [8]. Окрім того, підлітки віком від 12 до 14 років можуть змінити стать за наявності судового дозволу, а підлітки від 14 до 16 років також можуть змінювати свою стать, отримавши дозвіл від батьків або суду.

У США, станом на грудень 2023 року сорок шість штатів, округ Колумбія, Пуерто-Ріко, Американські Віргінські острови та Співдружність Північних Маріанських островів мають закони, які передбачають кримінальну відповідальність за різноманітні види насильства чи залякування, мотивованого упередженням (винятком є Арканзас, Джорджія), Південна Кароліна та Вайомінг) щодо гендерної ідентичності людини.

У 2021 році до Верховної Ради України було подано законопроект № 5488 [9], що має посилити відповідальність за злочини ненависті та мову ворожнечі та криміналізувати їх за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ), а також заборонити дискримінацію за цими ознаками.

Захист прав людини відбувається і під час збройних конфліктів, і меншини ЛГБТІ стають ще вразливішими, ніж у мирний час. Війна, яку розпочала Росія, довела наскільки важливо виявляти повагу до прав і основоположних свобод людини, а також необхідність боротьби з дискримінацією проти представників ЛГБТІ-спільноти. Навіть під час збройного конфлікту держава не повинна відступати від своїх зобов'язань щодо дотримання основоположних прав людини, що закріплені в міжнародних універсальних та регіональних правових актах.

В умовах збройного конфлікту спеціальним механізмом захисту прав людини є міжнародне гуманітарне право, яке стоїть на захисті загальнолюдських цінностей. Воно зобов'язує кожну сторону збройного конфлікту забезпечувати гуманне поводження з цивільним населенням, пораненими, хворими і військовополоненими без будь-якої дискримінації (у т.ч. за ознакою статі).

Положення Женевських конвенцій прямо не забороняють дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, але загалом містять посилання на «будь-які інші подібні критерії». Проте, ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [10] передбачає, що договори повинні тлумачитися добросовісно, і тому загальна заборона дискримінації під час збройного конфлікту поширюється на осіб, які належать до груп, які є особливо вразливими під час збройного конфлікту, і, отже, можуть включати сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність.

Представникам ЛГБТІ-спільнот може знадобитися захист через загрозу їхньому життю, безпеці чи особистій свободі, страх

тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, або масового насильства в ситуаціях збройного конфлікту. Тому представники ЛГБТІ-спільноти повинні мати можливість виїжджати за кордон і мати право на отримання статусу біженця.

Представники ЛГБТІ-спільнот, які є шукачами притулку часто піддаються додатковій небезпеці через свою сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи самовираження. Протягом усього процесу надання притулку вони вважаються особами з підвищеним ризиком, які можуть мати особливі потреби щодо надання правової допомоги, умов надання статусу біженця чи медичного обслуговування.

Європейська система надання притулку передбачає, що особливі потреби та вразливі сторони заявників повинні бути визначені та враховані під час процедури надання притулку. Директива про процедури надання притулку [11] встановлює спеціальні процедурні гарантії для заявників, здатність яких користуватися правами та виконувати обов'язки, передбачені Директивою, обмежена через індивідуальні обставини (вік, стать, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, внаслідок тортур, зґвалтування чи інших серйозних форм психологічного, фізичного чи сексуального насильства).

Так, відповідно до Інструментарію для законодавців і політиків щодо захисту інтерсексуальних людей у Європі 2019 року [12], шукачі притулку, які є інтерсексуальними особами мають право на доступ і отримання медичної допомоги без дискримінації. У них можуть бути специфічні потреби у сфері охорони здоров'я, оскільки такі особи часто мають проблеми з фізичним та психологічним здоров'ям через довгострокові наслідки хірургічних та інших медичних втручань.

Окрім того, 23 Джок'якертський принцип зазначає, що кожен має право шукати притулку в інших країнах і користуватися притулком від переслідувань, пов'язаних з сексуальною орієнтацією і гендерною ідентичністю.

Під час збройних конфліктів у Сирії, Афганістані та Іраку були зафіксовані випадки, коли представники ЛГБТІ-спільнот ставали об'єктами переслідувань через свою сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи гендерне самовираження. Під час кампаній «виправного насильства» або «очищення населення» озброєні групи погрожували вбивством і змушували їх покинути свої домівки. Навіть якщо вони не були причетні до вчинення цих зловживань, сторони збройного конфлікту не змогли запобігти їх скоєнню або притягнути винних до відповідальності [13].

Відповідно до Статті 10 Рекомендації СМ/Рес (2010)05 [14] Комітету Міністрів, держави-члени повинні забезпечити, щоб шукачів притулку не відправляли назад до країни, де їхнє життя чи свобода опинилися б під загрозою або вони б зіткнулися з ризиком тортур, нелюдських чи таких, що принижують честь і гідність поводження чи покарання, на підставі сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності.

У деяких державах на законодавчому рівні закріплено право проходження військової служби представниками ЛГБТІ-спільнот. Так, у США з 2011 року геї, лесб'янки та бісексуали можуть служити відкрито, а з 2016 року – і трансгендерні особи. 24 жовтня 2016 року 10 солдатів армії США стали першими, хто відкрито подав петицію про зміну статі після скасування заборони на службу трансгендерним особам [15]. З 2021 року трансгендерним особам дозволено служити в армії за різних умов і вимог [16]. 30 квітня 2021 року Міністерство оборони США прийняло нову політику, яка закликає до кращого доступу до медицини та надання допомоги за гендерними ознаками для трансгендерних людей, які служать у Збройних силах США.

У Франції представникам ЛГБТІ-спільнот також дозволено відкрито проходити військову службу.

У наш час, представники ЛГБТІ-спільнот активно захищають Україну в якості військовослужбовців, параме-

диків та волонтерів. На момент початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну законодавство щодо врегулювання стосунків, відмінних від гетеросексуальних, в Україні було відсутнє. Проте, війна актуалізувала проблему відсутності шлюбної рівності у т.ч. за ознакою сексуальної орієнтації. Адже можуть виникати ситуації, коли принаймні один з партнерів служить у Збройних Силах України. І якщо стосунки пари не легалізовані, то, наприклад, у випадку поранення одного представника ЛГБТІ-спільноти, другий не зможе відвідувати свого партнера в шпиталі та реанімації або приймати рішення, пов'язані з підтримкою життєзабезпечення. А також, у випадку загибелі, вирішувати питання щодо поховання та претендувати на спадкування першої черги. Одностатева сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність залишається суперечливою темою в Україні.

Ситуація з правами меншин ЛГБТІ, як і з правами людини, на окупованих територіях ще гірша. На території анексованого РФ Криму місцеві ЛГБТІ утискаються та переслідуються владою колаборантів посилаючись на «законодавство» РФ. Представники ЛГБТІ-спільнот та інші меншини (особливо національні та релігійні меншості) скаржаться щодо збільшення нападів на них на території терористичних «ДНР» та «ЛНР». Так, наприкінці серпня 2020 року представниками так званого «Міністерства державної безпеки ДНР» було викрадено 2 представників ЛГБТІ-спільноти. Приводом для викрадення стала їх сексуальна орієнтація та проукраїнська позиція. Ще одним прикладом порушення прав представників ЛГБТІ-спільнот є випадок, коли 21-річного юнака було затримано під час перетину лінії розмежування бойовиками ДНР. Під час незаконного огляду його телефону було виявлено конфіденційну інформацію про його сексуальну орієнтацію. Після чого бойовики почали ображати, залякувати хлопця та погрожували, що не пропустять його на підконтрольну Україні територію, а також вимагати значну суму грошей.

Всі публічні прояви гомофобії чи насильства щодо представників ЛГБТІ-спільноти мають засуджуватися, і навіть під час збройних конфліктів необхідно дотримуватися прав людини щодо недискримінації всіх соціальних груп.

Враховуючи вищевикладене, з метою ефективного забезпечення захисту прав представників ЛГБТІ-спільнот під час збройного конфлікту, можна запропонувати наступне:

1. Розробити якісну базу нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав представників ЛГБТІ-спільнот під час збройних конфліктів.

2. Адаптувати законодавство в сферах сексуальної орієнтації та гендерної іден-

тичності, що буде забезпечувати захист прав ЛГБТІ-осіб та сприяти у наближенні правової системи України до міжнародних стандартів захисту прав людини.

3. Розробити окремі положення, які будуть забезпечувати гуманне поводження з цивільним населенням, пораненими, хворими і військовополоненими без будь-якої дискримінації (у т.ч. за ознакою статі).

4. Законодавчо врегулювати питання зміни статі на національному рівні.

5. Запровадити відповідний механізм моніторингу, щодо нагляду за дотриманням захисту прав представників ЛГБТІ-спільнот та виконанням державою своїх зобов'язань щодо дотримання прав цих спільнот.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про економічні соціальні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Рада ООН з прав людини групи за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (березень 2012 року). URL: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/PanelSexualOrientation.aspx>.

6. The Yogyakarta Principles plus 10. (2017). URL: <https://yogyakartaprinciples.org/> (дата звернення 17.04.2024).

7. Assemblée Nationale. Retrieved 4 June 2016. URL: https://www.assemblee-nationale.fr/14/dossiers/justice_21e_siecle.asp (дата звернення 19.04.2024).

8. Spanish government approves new bill on transgender rights., (June 27, 2022). URL: <https://apnews.com/article/spain-gay-rights-madrid-government-and-politics-0eeb5b9fba7c78a458326bcf8e871222> (дата звернення 19.04.2024).

9. Законопроект про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації № 5488 від 13.05.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71891 (дата звернення 19.04.2024).

10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 19.04.2024).

11. Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj> (дата звернення 19.04.2024).

12. Dan Christian Ghattas. (2019). Protecting intersex people in Europe – a toolkit for law and policy makers, 2019. URL: https://oiieurope.org/wp-content/uploads/2019/05/Protecting_intersex_in_Europe_toolkit.pdf (дата звернення 19.04.2024).

13. A. Margalit. Still a blind spot: The protection of LGBT persons during armed conflict and other situations of violence. *International Review of the Red Cross* (2018), 100 (1-2-3),

237–265. *150 years of humanitarian reflection*. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2019-10/100_13.pdf (дата звернення 17.04.2024).

14. Рекомендація CM/Rec (2010)05 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraine/rekomendatsiya-cmrec20105-komitetu-ministriv-radi-evropi-derzhavam-chlenam-pro-zahodi-z-borotbi-proti-diskriminatsii-za-oznakami-seksualnoi-orientatsii-abo-gendernoi-identichnosti-134655.html> (дата звернення 19.04.2024).

15. 10 Transgender Soldiers Ask for Formal Recognition. (Oct. 24, 2016). URL: <https://www.usnews.com/news/politics/articles/2016-10-24/10-transgender-soldiers-seek-formal-gender-identity-change> (дата звернення 19.04.2024).

16. Laurel Wamsley. Pentagon Releases New Policies Enabling Transgender People To Serve In The Military. (March 31, 2021) URL: <https://www.npr.org/2021/03/31/983118029/pentagon-releases-new-policies-enabling-transgender-people-to-serve-in-the-milit> (дата звернення 19.04.2024).

REFERENCES:

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10 hrudnia 1948 roku [The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].

2. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni sotsialni prava vid 16 hrudnia 1966 roku [International Covenant on Economic and Social Rights of December 16, 1966]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].

3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 roku [International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].

4. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 roku [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

5. Rada OON z prav liudyny hrupy za oznakoiu seksualnoi oriientatsii ta hendernoi identychnosti (berezen 2012 roku) [UN Human Rights Council groups based on sexual orientation and gender identity (March 2012)]. *ohchr.org*. Retrieved from <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/PanelSexualOrientation.aspx> [in English].

6. The Yogyakarta Principles plus 10. (2017). *yogyakartaprinciples.org*. Retrieved from <https://yogyakartaprinciples.org> [in English].

7. Assemblée Nationale. Retrieved 4 June 2016. *assemblee-nationale.fr*. Retrieved from https://www.assemblee-nationale.fr/14/dossiers/justice_21e_siecle.asp [in French].

8. Spanish government approves new bill on transgender rights. (2022, June 27). *apnews.com*. Retrieved from <https://apnews.com/article/spain-gay-rights-madrid-government-and-politics-0eeb5b9fba7c78a458326bcf8e871222> [in English].

9. Zakonoproekt pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo borotby z proiavamy dyskryminatsii № 5488 vid 13.05.2021 [Draft Law on Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine on Combating Manifestations of Discrimination No. 5488 dated May 13, 2021]. (n.d.). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71891 [in Ukrainian].

10. Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv 1969 roku [Vienna Convention on the Law of International Treaties of 1969] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text. [in Ukrainian].

11. Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj> [in English].

12. Dan Christian Ghattas. (2019). *Protecting intersex people in Europe – a toolkit for law and policy makers*. Retrieved from https://oieurope.org/wp-content/uploads/2019/05/Protecting_intersex_in_Europe_toolkit.pdf [in English].

13. Margalit, A. Still a blind spot: The protection of LGBT persons during armed conflict and other situations of violence. *International Review of the Red Cross* (2018), 100 (1-2-3), 237–265. *150 years of humanitarian reflection*. Retrieved from https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2019-10/100_13.pdf [in English].

14. Rekomendatsiia CM/Rec (2010)05 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam pro zakhody z borotby proty dyskryminatsii za oznakamy seksualnoi orientatsii abo hendernoii identychnosti [Recommendation CM/Rec (2010)05 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on measures to combat discrimination based on sexual orientation or gender identity]. (n.d.). <https://genderindetail.org.ua>. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/rekomendatsiya-cmrec20105-komitetu-ministriv-radi-evropi-derzhavam-chlenam-pro-zahodi-z-borotbi-proti-discriminanatsii-za-oznakami-sexualnoi-orientatsii-abo-gendernoii-identychnosti-134655.html> [in Ukrainian].

15. 10 Transgender Soldiers Ask for Formal Recognition. (2016, Oct. 24). Retrieved from <https://www.usnews.com/news/politics/articles/2016-10-24/10-transgender-soldiers-seek-formal-gender-identity-change> [in English].

16. Laurel Wamsley. Pentagon Releases New Policies Enabling Transgender People To Serve In The Military. (2021, March 31). Retrieved from <https://www.npr.org/2021/03/31/983118029/pentagon-releases-new-policies-enabling-transgender-people-to-serve-in-the-milit> [in English].

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 5

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Марина Сергіївна Михальченко

Підписано до друку: 04.07.2024 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 15,58. Замов. № 0724/512. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.